Earthquakes in Kefalonia, Sicily and Santorini

"Irruption of the unexpected and the pursuit of hope"

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ της **ΓΚΙΝΑ ΔΙΟΝΥΣΙΑΣ**
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΤΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ ΑΛΕΞΙΟΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ | ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2015

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ – ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: "Irruption of the unexpected and the pursuit of hope:
Earthquakes in Kefalonia, Santorini, Sicily"

"Η εισβολή του απρόβλεπτου και η αναζήτηση της ελπίδας:

Οι σεισμοί σε Κεφαλονιά, Σαντορίνη και Σικελία"

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΓΚΙΝΑ ΔΙΟΝΥΣΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΤΖΟΜΠΑΝΑΚΗΣ ΑΛΕΞΙΟΣ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2015

Ε υ χ α ρ ι σ τ ί ε ς

Η παρούσα ερευνητική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών μου στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης και αποτελεί τον προτελευταίο σταθμό για την απόκτηση του πτυχίου μου. Θα ήθελα, λοιπόν, να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή μου Αλέξιο Τζομπανάκη για την πολύτιμη καθοδήγησή του και την άριστη συνεργασία τόσο στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας όσο και κατά τη διάρκεια των σπουδών μου, καθώς ήταν πάντα πρόθυμος να μου παρέχει οποιαδήποτε βοήθεια χρειαζόμουν. Επίσης, ευχαριστώ θερμά την κ. Ραζή Ρεγγίνα, Αρχιτέκτων Μηχανικό και πρώην Υπεύθυνη του Γραφείου Νεωτέρων Μνημείων Νομού Κεφαλληνίας του Υπουργείου Πολιτισμού, τον κ. Γαλανό Γεράσιμο, Εκπαιδευτικό Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και Υπεύθυνο Σχολικών Δραστηριοτήτων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Κεφαλληνίας, και τον κ. Καρτσωνάκη Μιχάλη, ιδιοκτήτη προσεισμικής κατοικίας στο Αργοστόλι, Κεφαλονιάς, οι οποίοι πρόθυμα μοιράστηκαν μαζί μου πληροφορίες και προσωπικές τους εμπειρίες αλλά και μου πρόσφεραν υλικό (σχέδια – φωτογραφίες) από το προσωπικό τους αρχείο σχετικά με την προσεισμική αρχιτεκτονική και τη μετασεισμική ανοικοδόμηση της Κεφαλονιάς.

Π ε ρ ί λ η ψ η

Τα μνημεία μιας πόλης συνιστούν στοιχεία με διάρκεια, ικανά ώστε να κατανοήσουμε την πόλη ως κάτι που αναπτύσσεται συνεχώς και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής της. Τι γίνεται όμως όταν ένα απρόβλεπτο γεγονός όπως μια σεισμική δόνηση γίνεται αιτία για την ολοκληρωτική καταστροφή του παρελθόντος της πόλης; Ο σεισμός αποτελεί ένα αναπόφευκτο φυσικό φαινόμενο με πολύ σοβαρές συνέπειες, όμως ταυτόχρονα μπορεί να αποτελέσει και την ευκαιρία για ριζικές μεταβολές στη χρήση και στον τρόπο αξιοποίησης του χώρου, που σε διαφορετική περίπτωση δε θα ήταν εφικτή. Η παρούσα ερευνητική εργασία διερευνά έτσι τα αποτελέσματα μιας φυσικής καταστροφής, όπως είναι ο σεισμός στο υφιστάμενο δομημένο περιβάλλον ενός τόπου και στις επιλογές αντιμετώπισης του από την εκάστοτε πολιτεία. Αν δηλαδή είναι δυνατόν μέσα από μια πιο ολοκληρωμένη δράση: πρόληψη, διαχείριση και αντιμετώπιση της φυσικής καταστροφής, να αποτελέσει αυτή η καταστροφή την ευκαιρία για μια καλύτερη ποιότητα ζωής μέσα σε ένα καλύτερα δομημένο περιβάλλον. Η έρευνα πιο συγκεκριμένα εστιάζει σε τρία παραδείγματα, δύο περιοχές από τον ελλαδικό χώρο που πλήγηκαν από σεισμούς τη δεκαετία του ’50, την Κεφαλονιά και τη Σαντορίνη καθώς και μια περιοχή από το νησί της Σικελίας που πλήγηκε από το σεισμό τη δεκαετία του ’60. Πέραν των εισαγωγικών κεφαλαίων η εργασία αποτελείται από τρία βασικά κεφάλαια με έννοιες – δίπολα, στα οποία παρουσιάζονται και αναλύονται κάθε φορά παραδείγματα χαρακτηριστικών οικισμών από τις περιοχές που περιγράφηκαν παραπάνω και σχετίζονται με τις έννοιες αυτές. Τα κεφάλαια αυτά συνοδεύονται από χάρτες οικισμών, οι οποίοι βασίζονται σε αποσπασματικό βιβλιογραφικό και αρχειακό υλικό και έχουν υποστεί επεξεργασία, καθώς και από άλλα σχέδια και σκίτσα προκειμένου να πραγματοποιηθεί σύγκρισή μεταξύ των οικισμών των διαφόρων περιοχών για την ολοκληρωμένη κατανόηση της δυναμικής των πόλεων μετά το καταστροφικό σεισμικό γεγονός.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή 11

2. Οργανικές Συνέχειες – Ασυνέχειες 19

3. Οι όψεις του τοπικού 41

3.1 Εγκατάλειψη Vs Αξιοποίηση 51

3.2 Αλλοτρίωση Vs Ενσωμάτωση 82

3.3 Μετασχηματισμός Vs Διατήρηση 122

4. Συμπεράσματα 141

5. Βιβλιογραφία 149

"Ένας αισιόδοξος βλέπει μια ευκαιρία σε κάθε καταστροφή.
Ένας απαισιόδοξος μια καταστροφή σε κάθε ευκαιρία"
Winston Leonard Spencer-Churchill, 1874-1965

Κεφάλαιο Πρώτο:

Ε ι σ α γ ω γ ή

Εικόνα κεφαλαίου: Οικισμός Παλιά Βλαχάτα Κεφαλονιάς, Πηγή: www.facebook.com – saristra festival (πάνω), προσωπικό αρχείο 2015 (κάτω)

Οι αυξανόμενες ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας και η συνεχής απαίτηση για χώρο οδηγεί κυρίως το πολεοδομικό σχεδιασμό να λαμβάνει υπόψη νέα κριτήρια για τη σύνθεση του αστικού χώρου και την ανοικοδόμηση ή και επέκταση μιας πόλης. Έτσι αναπόφευκτο είναι ένα είδος σύγκρουσης ανάμεσα στο δυναμικό και μεταβαλλόμενο παρόν και στο σταθερό παρελθόν που αντιπροσωπεύουν τα μνημεία ενός τόπου. Παρόλα αυτά όμως παρατηρείται ότι τελικά ο άνθρωπος επιστρέφει κατά ένα τρόπο στο παρελθόν του τόπου του, καθώς το διατηρεί, το συντηρεί και το αναδεικνύει και προσπαθεί συνεχώς να το συνδέσει και να το εντάξει μέσα στο σύγχρονο πια τρόπο ζωής του. Η παραπάνω αντίληψη συμβαδίζει με τις φράσεις του Aldo Rossi ότι: *"[...] Με τον καιρό η πόλη μεγαλώνει πάνω στον εαυτό της, αποκτά συνείδηση και μνήμη του εαυτού της. Στην κατασκευή της παραμένουν τα αρχικά στοιχεία σχηματισμού της αλλά με το πέρασμα του χρόνου η πόλη τα συγκεκριμενοποιεί και τα μεταβάλλει. [...] Η πόλη [...] είναι μια δημιουργία που πραγματοποιείται μέσα σε πολυάριθμες και διαφορετικές στιγμές μορφοποίησης. [...] ένα μεγάλο έργο του οποίου μπορούμε να εντοπίσουμε τη μορφή και το χώρο και το οποίο μπορεί να γίνει αντιληπτό μέσα από τα τμήματά του, μέσα από τις διαφορετικές στιγμές του. [...] Η ενότητα αυτών των τμημάτων βασίζεται κυρίως στην ιστορία, δηλαδή στη μνήμη που έχει η πόλη από μόνη της.[...]"*[1] .

Έτσι τα μνημεία μιας πόλης συνιστούν στοιχεία με διάρκεια, ικανά ώστε να κατανοήσουμε την πόλη ως κάτι που αναπτύσσεται συνεχώς και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής της. Τι γίνεται όμως όταν το παρελθόν μιας πόλης χάνεται για πάντα, όταν για παράδειγμα μια σεισμική δόνηση γίνεται αιτία για μια ολοκληρωτική καταστροφή; Είναι δυνατόν με τα εργαλεία που παρέχει ο πολεοδομικός και αρχιτεκτονικός σχεδιασμός να σχεδιαστεί εκ νέου μια πόλη με αναφορές στον προσεισμικό οικιστικό της πλούτο, ενώ παράλληλα να ληφθούν υπόψη οι νέες ανάγκες ώστε να παραχθεί μια καλύτερα σχεδιασμένη πόλη χωρίς να αποκοπεί από το παρελθόν της;

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τέτοιες περιπτώσεις στον ελλαδικό χώρο τις δεκαετίες '50, '60 και '70, καθώς από τη δεκαετία του '80 και μετά άρχισε μια πιο συστηματική ερευνητική προσπάθεια αναφορικά με τα προβλήματα που δημιουργούνται ύστερα από σεισμικές καταστροφές και τη συμβολή του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού στη πρόληψη αλλά και στη μετασεισμική αποκατάσταση και ανασυγκρότηση μιας πόλης, με στόχο την ευνοϊκότερη ανάπτυξή της. Μέχρι τότε η ενασχόληση με θέματα αποκατάστασης και ανασυγκρότησης των

[1] Aldo Rossi, «Η αρχιτεκτονική της πόλης», μτφρ. Βασιλική Πετρίδου, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 19, 73-74

πληγηθέντων περιοχών δεν είχε απασχολήσει σε θεωρητικό – ερευνητικό επίπεδο, αν και η Ελλάδα είχε πληγεί πολλές φορές από τον εγκέλαδο την περίοδο εκείνη.

Ειδικότερα για τα παραδείγματα του ελλαδικού χώρου, σύμφωνα και με τον Κωνσταντίνο Δεκαβάλλα, αλλά και γενικότερα για έναν τόπο με έντονη σεισμική δραστηριότητα, *"[...] η μοίρα του [...] ήταν να παράγει αρχιτεκτονική ποιότητας, που μέσα από ιστορικές συγκυρίες οδηγείται στην καταστροφή και τον αφανισμό επιβιώνοντας μόνον ως ερείπια και αναμνήσεις [...]"* [2]. Ο σεισμός, λοιπόν, αποτελεί ένα αναπόφευκτο φυσικό φαινόμενο με πολύ σοβαρές συνέπειες. Οι κάτοικοι των περιοχών που εμφανίζουν υψηλή σεισμική δραστηριότητα έχουν μάθει να ζουν υπό τον φόβο ενός πιθανού μεγάλου σεισμού με ό,τι καταστροφές αυτός συνεπάγεται. Οι καταστροφές μπορεί να αφορούν ανθρώπινες απώλειες αλλά και καταστροφές στην πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου. Οι τελευταίες όμως σημαίνουν απαραίτητα αποκοπή από το παρελθόν και την προσεισμική αρχιτεκτονική του ή μπορούν να αποτελέσουν έναυσμα για έναν πιο ολοκληρωμένο πολεοδομικό σχεδιασμό με παράλληλη διατήρηση των προγενέστερων αρχιτεκτονικών στοιχείων, χαρακτηριστικών της περιοχής;

Ως μια απάντηση στο παραπάνω ερώτημα θα μπορούσε να αποτελέσει μια φράση του Aldo Rossi από το βιβλίο του «Αρχιτεκτονική της πόλης» : *"[...] οι καταστροφές και οι κατεδαφίσεις [...] είναι μεταξύ των πιο γνωστών μέσων έκφρασης της δυναμικής της πόλης. [...]"* [3]. Έτσι, υπό αυτή την έννοια μπορεί μια σεισμική καταστροφή να αποτελέσει την ευκαιρία για ριζικές μεταβολές στη χρήση και στον τρόπο αξιοποίησης του χώρου, που σε διαφορετική περίπτωση δεν θα ήταν εφικτή. Ο σεισμός, λοιπόν, καταστρέφοντας απροειδοποίητα το υπάρχον οικιστικό κέλυφος και τις υποδομές μιας περιοχής δημιουργεί αδιαμφισβήτητα νέες δυνατότητες παρέμβασης στο χώρο. Έτσι η πολιτική της ανασυγκρότησης που θα ακολουθηθεί μετά από έναν καταστροφικό σεισμό σε μια πόλη είναι καθοριστικής σημασίας για την περαιτέρω εξέλιξή της. Η έννοια όμως του απρόβλεπτου όπως θα διαπιστωθεί, δεν εξαντλείται μόνο στην παρουσίαση ενός σεισμικού φαινομένου. Είναι δυνατή η επανεμφάνιση της έννοιας και μετά το πέρας των δράσεων για την αντιμετώπισή του, αφού ύστερα από την ανοικοδόμηση μιας πόλης ο άνθρωπος είναι αυτός που θα ζήσει και θα δράσει μέσα σε αυτήν και είναι πολύ σημαντικό να εξετασθεί πώς τελικά αντιμετωπίζεται μια τέτοια εκ νέου ανοικοδομημένη πόλη άπό τους κατοίκους της.

[2] Δεκαβάλλας Κ., «Απ΄ όσα είπα κι έγραψα», εκδ. Libro, Αθήνα 1999, κεφ. «Αρχιτεκτονική του χθες και του σήμερα», σελ. 75

[3] Aldo Rossi, «Η αρχιτεκτονική της πόλης», ό.π. σελ. 21

Αντικείμενο της έρευνας και στόχος είναι έτσι η διερεύνηση των αποτελεσμάτων μιας φυσικής καταστροφής, όπως είναι ο σεισμός στο υφιστάμενο δομημένο περιβάλλον ενός τόπου και στις επιλογές αντιμετώπισης του από την εκάστοτε πολιτεία. Αν δηλαδή είναι δυνατόν μέσα από μια πιο ολοκληρωμένη δράση: πρόληψη, διαχείριση και αντιμετώπιση της φυσικής καταστροφής, να αποτελέσει αυτή η καταστροφή την ευκαιρία για μια καλύτερη ποιότητα ζωής μέσα σε ένα καλύτερα δομημένο περιβάλλον και πώς γίνεται ή δε γίνεται αποδεκτή τελικά μια τέτοια ριζική δράση από μέρος των κατοίκων της πόλης. Η έρευνα πιο συγκεκριμένα εστιάζει σε τρία παραδείγματα, δύο περιοχές από τον ελλαδικό χώρο που πλήγηκαν από σεισμούς τη δεκαετία του ’50, την Κεφαλονιά και τη Σαντορίνη καθώς και μια περιοχή από το νησί της Σικελίας που πλήγηκε από το σεισμό τη δεκαετία του ‘60.

Αφορμή για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος αποτέλεσε το γεγονός ότι γεννήθηκα και μεγάλωσα στο νησί της Κεφαλονιάς, μία από τις πλέον σεισμογενείς περιοχές της Ελλάδας και έχω ζήσει από κοντά τη δύναμη που μπορεί να ασκήσει η φύση και την αδυναμία του ανθρώπου να αντισταθεί σε ένα φυσικό φαινόμενο. Πρόσφατα, τον Ιανουάριο του 2014 το νησί επλήγη από έναν εξίσου πολύ ισχυρό σεισμό, κατά τον οποίο δεν βρισκόμουν στο νησί, όμως έστω και μετά από τρεις μήνες που το επισκέφτηκα ένιωσα πολύ έντονα τις συνέπειες αυτού του φαινομένου, αποτυπωμένες στο κτιριακό του περιβάλλον.

Με αφορμή λοιπόν τα παραπάνω επιλέχθηκε σαν αντικείμενο έρευνας η μελέτη της ανασυγκρότησης πόλεων που έχουν πληγεί από φυσικές καταστροφές. Ένας πόλεμος που οφείλεται σε ανθρώπινη δράση θα μπορούσε να θεωρηθεί μια πολύ σημαντική πηγή καταστροφής του κτιριακού αποθέματος μιας πόλης. Όμως η ίδια η φύση έχει αποδείξει ότι με απρόβλεπτα και μη ελεγχόμενα φαινόμενα, όπως ο σεισμός είναι ικανή να μεταβάλλει βίαια και ακαριαία το αστικό περιβάλλον. Στις παραπάνω περιπτώσεις ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η αντίφαση που παρουσιάζεται: στη πρώτη περίπτωση ένας πόλεμος προκαλείται με ανθρώπινη πρωτοβουλία και δράση ενώ σε μια φυσική καταστροφή δε χρειάζεται η επέμβαση του ανθρώπου, οι γενεσιουργές αιτίες της ανάγονται σε φυσικά αίτια αλλά παρόλα αυτά έχει τεράστιο αντίκτυπο στη ζωή του ανθρώπου, αφού τον επηρεάζει άμεσα μέσα από τις αλλαγές που υφίσταται το δομημένο περιβάλλον του. Οι επιδράσεις της απηχούν όχι μόνο στην κοινωνικοοικονομική ζωή αλλά και στη διάρθρωση και την εξέλιξη ενός τόπου. Έτσι, αρχικά είναι έκδηλη η ανθρώπινη αδυναμία μπροστά στην εκδήλωση ενός φυσικού φαινομένου, όμως αυτό δε συνεπάγεται και την αδυναμία της μετέπειτα δράσης του προς την εξυγίανση των αποτελεσμάτων του φαινομένου.

Από τις φυσικές καταστροφές, στην Ελλάδα το πιο συχνό φαινόμενο αποτελεί ο σεισμός. Γι΄ αυτό το λόγο επιλέχθηκαν δύο παραδείγματα από τον ελλαδικό χώρο προς μελέτη που έχουν πληγεί από καταστροφικούς σεισμούς με πρώτη την περίπτωση των σεισμών του 1953 στα νησιά του Ιονίου και ιδιαίτερα στην **Κεφαλονιά**. Το παράδειγμα αυτό επιλέχθηκε καθώς αποτελεί μια άνευ προηγουμένου καταστροφή, τόσο σε κλίμακα όσο και σε έκταση. Πρόκειται για έναν από τους πιο καταστροφικούς σεισμούς στην Ελλάδα, αφού οι περισσότεροι οικισμοί του νησιού ισοπεδώθηκαν, με πρώτους το Αργοστόλι (η πρωτεύουσα του νησιού) και το Ληξούρι σε ποσοστό περίπου 90-95%. Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η επίδραση ενός τέτοιου φαινομένου, εκτός από τις ανθρώπινες απώλειες φυσικά, διαφαίνεται και στην απώλεια του κτιριακού και συνεπώς πολιτισμικού αποθέματος της περιοχής, αφού καταστρέφεται ο αρχιτεκτονικός και πολεοδομικός της πλούτος. Επιπλέον, το παράδειγμα της Κεφαλονιάς είναι σημαντικό για το λόγο ότι η εμπειρία του επηρέασε αποφασιστικά τη μεταπολεμική εξέλιξη της πρακτικής των αποκαταστάσεων μετά από παρόμοιες καταστροφές και αποτέλεσε το έναυσμα για τη διαμόρφωση και εφαρμογή του πρώτου Αντισεισμικού Κανονισμού της Ελλάδας το 1959, ο οποίος αποτέλεσε με τη σειρά του την αφετηρία για την εξέλιξη των επόμενων αντισεισμικών κανονισμών που ακολούθησαν τη μεταπολεμική περίοδο.

Επιπλέον, ένα άλλο πολύ σημαντικό παράδειγμα αποτελεί και η περίπτωση της **Σαντορίνης**, η οποία δέχτηκε με τη σειρά της τις ισχυρές συνέπειες των καταστροφικών σεισμών του 1956. Το παράδειγμα αυτό μελετάται στην παρούσα εργασία καθώς πρόκειται επίσης για περίπτωση νησιωτικής περιοχής που πλήγηκε από σεισμούς, όπως και η Κεφαλονιά. Αυτό καθιστά πιο έγκυρη την εξαγωγή συμπερασμάτων μέσω της σύγκρισης δύο περιοχών με παρόμοια χαρακτηριστικά και σεισμούς που κλήθηκαν να αντιμετωπιστούν στον ελλαδικό χώρο την ίδια δεκαετία, του 1950. Επιπλέον, στη Κεφαλονιά πριν τους σεισμούς είχε αναπτυχθεί ένα ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ιδίωμα που ήταν αποτέλεσμα ποικίλων παραγόντων και επιρροών, που όμως αφομοιώθηκαν από τους ντόπιους και προσαρμόστηκαν στη δική τους αισθητική, δημιουργώντας μια ιδιαίτερη αρχιτεκτονική έκφραση, πιο λιτή και κλασική, χαρακτηριστική των Επτανήσων. Αντίστοιχα και στη Σαντορίνη είχε αναπτυχθεί προσεισμικά μια ιδιότυπη αιγαιοπελαγίτικη αρχιτεκτονική, που οφειλόταν ως ένα σημείο και στη γεωλογική ιδιομορφία του νησιού. Έτσι ουσιαστικά, ενώ η αρχιτεκτονική της ακολουθεί την παραδοσιακή αιγαιοπελαγίτικη αρχιτεκτονική παράλληλα αναπτύχθηκαν κάποιες ιδιομορφίες όσον αφορά κυρίως την κατασκευή και τους τύπους των κατοικιών, προκειμένου τελικά οι οικισμοί να ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες τοπογραφικές και κατασκευαστικές ανάγκες του νησιού. Τέλος, αποτελεί και ένα από τα λίγα παραδείγματα οργανωμένης ανοικοδόμησης στην Ελλάδα μετά από σεισμική καταστροφή, καθώς δεν

εφαρμόστηκε μια απλή αντισεισμική στέγαση των σεισμόπληκτων αλλά οι δράσεις ανοικοδόμησης επεκτάθηκαν σε όλους τους τομείς του κοινωνικού εξοπλισμού: κοινωνική στέγαση, σχολικά κτίρια, κοινοτικά κέντρα, δημόσια κτίρια, ενώ παράλληλα δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη προσαρμογή των επεκτάσεων των οικισμών στα ιδιαίτερα τοπογραφικά χαρακτηριστικά και τις συνθήκες του τόπου, δράσεις επηρεασμένες από τις θεωρίες και πρακτικές στον τομέα της ανοικοδόμησης που είχαν επικρατήσει την εποχή εκείνη. Η μελέτη και σύγκριση αυτών των δύο παραδειγμάτων οδηγεί σε πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με τις επιλογές και τη θέση του ελληνικού κράτους της περιόδου απέναντι στην ανοικοδόμηση και ανασυγκρότηση τέτοιων ιδιαίτερων περιοχών, ύστερα από την ολοκληρωτική τους καταστροφή.

Εκτός από τα παραπάνω δύο παραδείγματα στον ελλαδικό χώρο, έχει επιλεγεί και ένα παράδειγμα καταστροφής πόλης από σεισμό της αμέσως επόμενης δεκαετίας από το εξωτερικό. Πρόκειται για το σεισμό του 1968 στη Σικελία που ισοπέδωσε ολόκληρωτικά πολλούς οικισμούς σε ακτίνα περίπου 10 χλμ. με πιο χαρακτηριστική την πόλη της **Gibellina**. Αποτελεί ένα ακόμη παράδειγμα μιας εξίσου σεισμογενούς χώρας όπως και η Ελλάδα με πολύ κοντινά κλιματολογικά και γεωλογικά χαρακτηριστικά, αφού πρόκειται για γειτονικές χώρες της Μεσογείου. Σε αυτό όμως το παράδειγμα διαφαίνεται έντονα η διαφορετική αντιμετώπιση όσον αφορά την ανοικοδόμηση της νέας πόλης σε σχέση με αυτήν της Ελλάδας. Όσον αφορά τη πόλη της Gibellina πρόκειται για μια υπερσχεδιασμένη πόλη που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την έλλειψη ενός ολοκληρωμένου σχεδιασμού που χαρακτήριζε την ελληνική πραγματικότητα της δεκαετίας του ΄50. Η σύγκριση των παραδειγμάτων θα βοηθήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τα αποτελέσματα των επεμβάσεων σε κάθε περίπτωση και την κατανόηση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων που ενδεχομένως παρουσιάζουν.

Ερωτήματα τα οποία καλούνται να απαντηθούν στην παρούσα ερευνητική εργασία είναι τα ακόλουθα:

- Είναι δυνατόν μετά από μια σεισμική καταστροφή να υλοποιηθεί ένας ολοκληρωμένος πολεοδομικός σχεδιασμός με παράλληλη διατήρηση των προσεισμικών αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών χαρακτηριστικών της περιοχής;
- Πώς και για ποιους λόγους αντιμετωπίστηκε διαφορετικά η σεισμική καταστροφή στα νησιά του ελλαδικού χώρου, Κεφαλονιά και Σαντορίνη; Πώς επηρέασε η εμπειρία της Κεφαλονιάς την μετέπειτα αντιμετώπιση της περίπτωσης της Σαντορίνης;
- Πού οφείλεται η διαφορετική αντιμετώπιση στην ανοικοδόμηση της πόλης Gibellina της Σικελίας συγκριτικά με την ανοικοδόμηση στα νησιά στον ελλαδικό χώρο;
- Η μετασεισμική δράση – αντιμετώπιση του σεισμικού φαινομένου είναι τελικά επηρεασμένη από την προσεισμική αρχιτεκτονική και πολεοδομία στα παραδείγματα αυτά και σε τι εικόνα των πόλεων έχει οδηγήσει;

Μέθοδος

Η εργασία δομείται, πέραν των εισαγωγικών στοιχείων και των συμπερασμάτων σε δύο βασικές ενότητες. Η πρώτη ενότητα αφορά την προσεισμική αρχιτεκτονική και πολεοδομική μορφή των τριών περιοχών που έχουν επιλεγεί σε μια προσπάθεια μετέπειτα συσχέτισής της με τις μετασεισμικές δράσεις – προσπάθειες ανασυγκρότησης. Η δεύτερη ενότητα αρχικά περιλαμβάνει ένα εισαγωγικό κείμενο, το οποίο αναφέρεται στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο και τις επικρατούμενες πολεοδομικές τάσεις της εποχής κατά την οποία έλαβαν χώρα οι σεισμοί κάθε περιοχής. Αυτό το κείμενο θα είναι χρήσιμο για τη μετέπειτα κατανόηση των δράσεων και των πολιτικών που εφαρμόστηκαν σε κάθε περιοχή για την αντιμέτωπιση του σεισμικού φαινομένου. Στη συνέχεια ακολουθούν τα τρία κεφάλαια της ενότητας αυτής, τα οποία αποτελούνται από αντίθετες έννοιες – δίπολα, στα οποία παρουσιάζονται και αναλύονται κάθε φορά παραδείγματα χαρακτηριστικών οικισμών από τις περιοχές που περιγράφηκαν παραπάνω και σχετίζονται με τις έννοιες αυτές. Τα κεφάλαια αυτά συνοδεύονται από χάρτες οικισμών, οι οποίοι βασίζονται σε αποσπασματικό βιβλιογραφικό και αρχειακό υλικό και τους οποίους έχω επεξεργαστεί κατάλληλα, καθώς και από άλλα σχέδια και σκίτσα προκειμένου να πραγματοποιηθεί σύγκρισή μεταξύ των οικισμών των διαφόρων περιοχών για την ολοκληρωμένη κατανόηση της δυναμικής των πόλεων μετά το καταστροφικό σεισμικό γεγονός.

"Πάρε από τους βωμούς του παρελθόντος τη φωτιά, όχι τις στάχτες"
Jean Jaures, 1859-1914

Κεφάλαιο Δεύτερο:

Οργανικές

Συνέχειες – Ασυνέχειες

Εικόνα κεφαλαίου: Οικισμός Παλιά Βαλσαμάτα Κεφαλονιάς, Πηγή: προσωπικό αρχείο 2015

Κ ε φ α λ ο ν ι ά

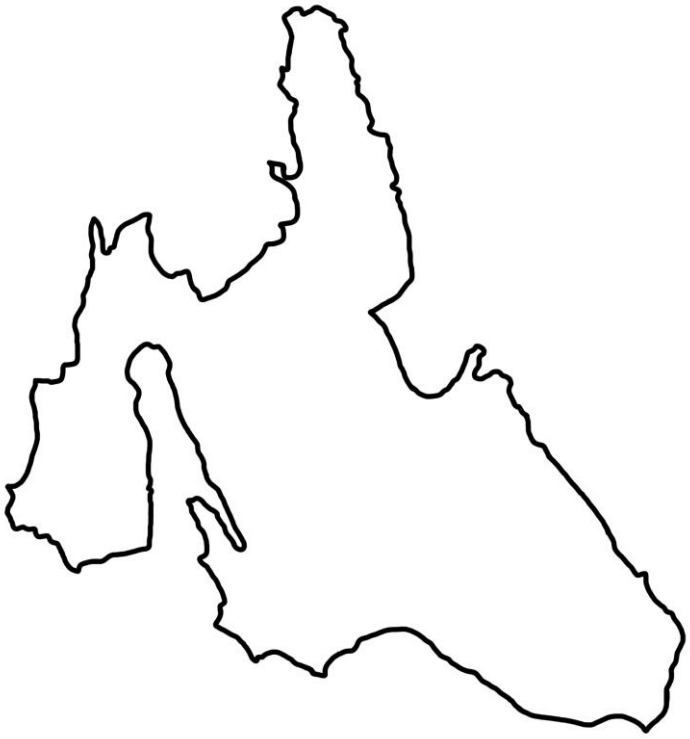

Η Κεφαλονιά είναι το μεγαλύτερο σε έκταση νησί των Επτανήσων, με έντονο ανάγλυφο και έναν ιδιαίτερο φυσικό πλούτο. Παρά την έντονη γεωγραφική δομή της που συνεπάγεται δυσκολίες στη μετακίνηση και επικοινωνία μεταξύ των οικισμών είναι το τρίτο σε πληθυσμό νησί των Επτανήσων, αφού ξεπερνάει τους 35000 κατοίκους. Οι οικισμοί πριν τους σεισμούς του 1953 ήταν κατά πλειοψηφία ορεινοί και η κύρια ασχολία των κατοίκων ήταν η γεωργία και η κτηνοτροφία. Η πρωτεύουσα του νησιού είναι από το 1757 (περίοδος Ενετοκρατίας στο νησί) μέχρι σήμερα το Αργοστόλι. Επιλέχθηκε η τοποθεσία αυτή καθώς οι κάτοικοι τότε είχαν αρχίσει να νιώθουν την ανάγκη να κατοικήσουν στα παράλια χωρίς να ελοχεύει πλέον ο φόβος των πειρατών και η περιοχή αποτελούσε ένα ασφαλές λιμάνι για τη διεξαγωγή του εμπορίου, την επικοινωνία των κατοίκων όλου του νησιού και την οικονομική ανάπτυξή του. Πολύ σημαντική περίοδος που οδήγησε σε οικονομικές και κοινωνικές ανακατατάξεις, αλλά και στην οικοδομική άνθιση του νησιού ήταν με το τέλος της ενετικής κατάκτησης το 1797, όπου πλέον άρχισε να φθίνει η επιρροή των Ενετών και να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο οι πιο φιλελεύθερες ιδέες των διάφορων πολιτικοκοινωνικών ρευμάτων της Ευρώπης την περίοδο εκείνη. Το 1797 η Κεφαλονιά καταλήφθηκε από τους Γάλλους, οι οποίοι έγιναν δεκτοί στο νησί ως ελευθερωτές. Η κοινωνία του νησιού είχε ήδη ενστερνιστεί τις πιο φιλελεύθερες ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, χαρακτηριστικό του οποίου ήταν το κάψιμο στην τότε κεντρική πλατεία του Αργοστολίου του καταλόγου των φεουδαρχών αρχόντων της Ενετοκρατίας, “Libro d’ Oro”. Αυτή την περίοδο δίνεται η δυνατότητα για ανάπτυξη του εμπορίου με συνέπεια την οικονομική άνθιση του νησιού. Έτσι το 1815, όταν κατέλαβαν οι Άγγλοι τα Επτάνησα[4], η Κεφαλονιά είχε ήδη αρχίσει να συγκροτείται σε πόλη μέχρι την ένωσή της με την Ελλάδα το 1864 και καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξή της διαδραμάτισαν ο διοικητής του νησιού χιλίαρχος του βρετανικού στρατού και ελβετός μηχανικός Charles Philippes De Bosset, ο τοποτηρητής του νησιού επί βρετανικής προστασίας άγγλος στρατηγός Charles James Napier και ο τεχνικός σύμβουλος Ιρλανδός μηχανικός και ταγματάρχης του βρετανικού στρατού John Pitt Kennedy. Ο De Bosset, ως διοικητής και μηχανικός προσπάθησε να οργανώσει το οδικό δίκτυο του νησιού και τα πρώτα τεχνικά έργα όπως η ομώνυμη γέφυρα, ενώ φαίνεται πως επιχείρησε και το πρώτο πολεοδομικό σχεδιασμό του Αργοστολίου. Το έργο του συνέχισε ο Kennedy υπό τις διαταγές του Napier. Τότε οριστικοποιήθηκε και το ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης, δημιουργήθηκαν οι μεγάλες οδοί της παραλίας και του Λιθοστρώτου, η πλατεία Μέτελα (Maitland) και χτίστηκαν ή επισκευάστηκαν πολλά δημόσια κτίρια όπως οι φυλακές, το τελωνείο και τα δικαστήρια.

[4] Η Κεφαλονιά είχε περιέλθει στα χέρια των Άγγλων ήδη από το 1809 που την παρέδωσαν οι Γάλλοι μέχρι και το 1863.

. . . το προσεισμικό Αργοστόλι

Γενικες απόψεις

Γκραβούρα του Αργοστολίου από τον Andre Grasset de Saint - Sauveur (18ος αι.)

Η πόλη του Αργοστολίου, Σχέδιο του Edward Lear (1864)

Άποψη του Αργοστολίου προσεισμικά

Δημόσια έργα - κτίρια

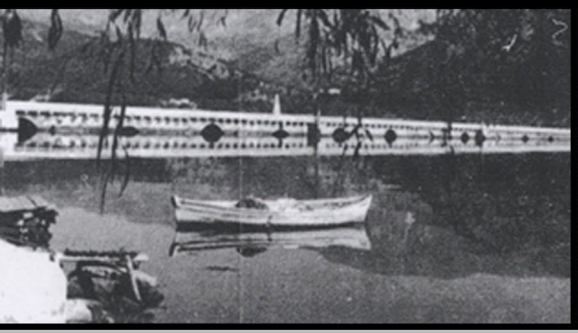

Η γέφυρα De Bosset του Αργοστολίου

Ο φάρος των Αγίων Θεοδόρων βόρεια της πόλης, σχέδιο του Άγγλου Λοχαγού Kennedy, 1830

Ο κήπος του Napier, 1913

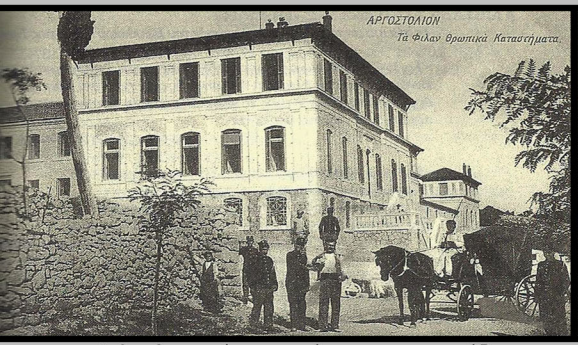

Φιλανθρωπικά καταστήματα την περιόδο της Αγγλικής κατάκτησης

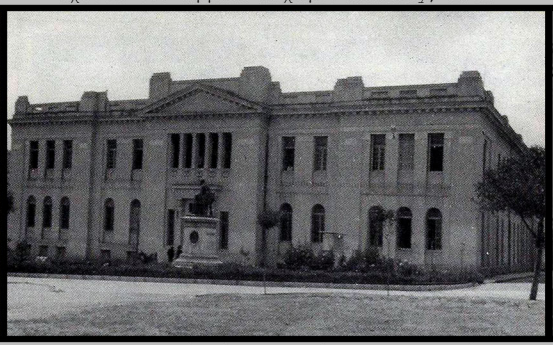

Το Δικαστικό Μέγαρο ως όψη της πλατείας Βαλλιάνου προσεισμικά, 1952

Το προσεισμικό θέατρο "Ο Κέφαλος" 1858 - 1953

Κοργιαλένειος Βιβλιοθήκη, 1940

Φιλαρμονική Σχολή, 1938

Εμποροναυτική Σχολή, 1938

Πηγές εικόνων:Καρπούζης Νικόλαος Ξ, «Αργοστόλι Κεφαλληνίας - Μεταβολές στη σύγχρονη ζωή μιας επαρχιακής πόλης»,(διδακτορική διατριβή), Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα 2009, σελ. 450, www.kefalonitis.com, Δεμπόνος Αγγελο - Διονύσης, «Κούταβος, το χρονικό ενός βάλτου», έκδοση Δήμου Αργοστολίου, 1999, σελ. 44, 92, Μοσχόπουλος Γ. Ν., «Ιστορία της Κεφαλονιάς», Τόμος 2, ό.π., σελ. 81, 132, Μπεριάτος Η., «Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία στο μετασεισμικό Αργοστόλι», στο τόμο: Ιδρυμα Κεφαλονιάς και Ιθάκης, Σειρά Επιστημονικών Εκδόσεων, «Μελέτες, Για την ιστορία και το χώρο των νησιών Κεφαλονιάς και Ιθάκης», (επιμ. Η. Μπεριάτος), Αργοστόλι, Νοέμβριος 1997, Αντωνάτος Σπύρος Γ., «Αργοστόλι, η χαμένη πόλη, δράση καθ' οδόν 1853-1953», εκδ. Κορυφή, Αθήνα 2005, σελ. 155, 350, 361, 525, 602

Μέχρι και τους σεισμούς του 1953, τόσο στο Αργοστόλι όσο και στους υπόλοιπους οικισμούς του νησιού η επιρροή των αρχιτεκτονικών ρευμάτων των λαών της Ευρώπης και ιδιαίτερα των λαών – κατακτητών, σε συνδιασμό με τη διαμόρφωση του αναγλύφου και των κλιματολογικών συνθηκών αποτέλεσαν τους πιο σημαντικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση και εξέλιξη της αρχιτεκτονικής του τόπου. Οι παραπάνω παράγοντες αφομοιώθηκαν από τους ντόπιους και προσαρμόστηκαν στη δική τους αισθητική δημιουργώντας μια ιδιαίτερη αρχιτεκτονική έκφραση πιο λιτή και κλασική, χαρακτηριστική των Επτανήσων, επιβεβαιώνοντας την έννοια του όρου *"locus"* [5] με τη σημασία που του αποδίδει ο Aldo Rossi στο βιβλίο του «Αρχιτεκτονική της πόλης», ότι δηλαδή μια πόλη μπορεί να δεχθεί ποικίλες επιρροές ως προς το σχεδιασμό και την αρχιτεκτονική της, όμως ο ίδιος ο τόπος και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του είναι αυτά που θα καθορίσουν τη τελική της μορφή.

Η ιδιαίτερη αρχιτεκτονική που επικράτησε στο νησί αποτυπώνεται κυρίως στα ιδιωτικά κτίρια και έτσι οι κατοικίες της Κεφαλονιάς μπορούν να χωριστούν χρονολογικά σε τέσσερις ομάδες:

Α. Κατοικίες από το 16^{ο} έως τις αρχές του 18^{ου} αιώνα

Από τις κατοικίες αυτής της περιόδου έχουν απομείνει μόνο λιγοστά ερείπια, καθώς καταστράφηκαν από τους διάφορους κατά καιρούς σεισμούς, κυρίως στις περιοχές της Ερίσσου, της Σάμης και του Ελειού, ενώ σε σχετικά καλή κατάσταση παραμένουν κάποιες στη περιοχή της Παλικής. Πρόκειται για πυργόσπιτα, λόγω της αμυντικής – φρουριακής οργάνωσής τους, που σκοπό είχαν την προστασία και την ασφάλεια, αφού το νησί λόγω της γεωγραφικής του θέσης βρισκόταν στο επίκεντρο των συγκρούσεων μεταξύ Βενετών και Τούρκων και ταυτόχρονα δεχόταν επιθέσεις από πειρατές. Τα βασικά κοινά χαρακτηριστικά τους ήταν όψεις λιτές χωρίς ιδιαίτερη διακόσμηση, εξωτερικοί τοίχοι με μεγαλύτερο πάχος στο κάτω μέρος ώστε να φαίνονται κεκλιμένοι (μεγαλύτερη αντοχή), πολεμίστρες στα κατώτερα σημεία των εξωτερικών τοίχων και μικρά ανοίγματα στα ανώτερα τμήματα (για ασφάλεια).

[5] Aldo Rossi, «Η αρχιτεκτονική της πόλης», μτφρ. Βασιλική Πετρίδου, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991

Πυργόσπιτα στις περιοχές Κουλουράτα Σάμης και Βαρύ Ερίσσου
(Πηγή: Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», εκδ. Εικών, 2008, σελ. 37)

Β. Κατοικίες του δεύτερου μισού του 18^{ου} αιώνα που το Αργοστόλι γίνεται πρωτεύουσα

Οι κατοικίες αυτής της περιόδου έχουν καταστραφεί ολοκληρωτικά από τους διάφορους σεισμούς που έπληξαν το νησί και οι λιγοστές πληροφορίες αντλούνται από κάποιες φωτογραφίες της εποχής. Πρόκειται για κατοικίες όπου σαν βάση χρησιμοποιείται ο ρυθμός μπαρόκ, με τα στοιχεία του όμως να απλοποιούνται κατά πολύ και να προσαρμόζονται σε μια πιο λιτή και κλασική αισθητική. Αυτά τα απλοποιημένα στοιχεία εμφανίζονται κυρίως στη διακόσμηση των εισόδων και των παραθύρων της κύριας όψης των κατοικιών.

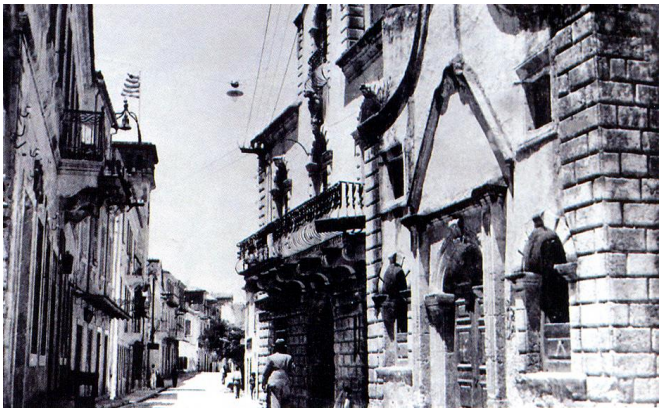

Οικία κόντε Καίσαρα Μεταξά στο Λιθόστρωτο Αργοστολίου και οικία κόντε Τζώρτζη Άννινου στο Λιθόστρωτο Αργοστολίου
(Πηγή: Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», ό.π. σελ. 44-45)

Γ. Κατοικίες του 19ου αιώνα

Οι κατοικίες του 19ου αιώνα θεωρούνται ως οι πιο χαρακτηριστικές της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής του νησιού. Όπως αναφέρθηκε την περίοδο εκείνη λόγω των κοινωνικοπολιτικών αλλαγών στην Ευρώπη και τη στροφή των Κεφαλονιτών στη ναυτιλία και το εμπόριο δημιουργείται μια νέα τάξη πραγμάτων. Η γενιά της περιόδου αυτής επιθυμεί να βελτιώσει τον τρόπο ζωής της μέσω της οικοδομικής δραστηριότητας, και ίσως επιχειρεί και μια επίδειξη πλούτου. Έτσι έχουμε τέσσερις κατηγορίες κατοικιών ανάλογες με τις κοινωνικές τάξεις:

1. κατοικίες αρχοντικών οικογενειών (διώροφες ή τριώροφες κατοικίες με πλούσια διακόσμηση στις προσόψεις που βρίσκονται κυρίως στα αστικά κέντρα του νησιού)

Οικία Φωκά - Κοσμετάτου και οικία Σταύρου Μεταξά στο Αργοστόλι (Πηγή: Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», ό.π. σελ. 61)

Παραπάνω απεικονίζεται η οικία Γκεντιλίνη – Κοσμετάτου, το μοναδικό σωζόμενο δείγμα κατοικίας αρχοντικής οικογένειας του 19ου αιώνα στο Αργοστόλι. Η κατοικία προσεισμικά ήταν διώροφη, χτισμένη το 1850 στην οδό Ριζοσπαστών, ενώ στη συνέχεια δέχτηκε επεμβάσεις από τον αρχιτέκτονα Τσίλλερ. Στην πρώτη και δεύτερη εικόνα εικονίζεται η οικία εξωτερικά και εσωτερικά πριν τις επεμβάσεις του Τσίλλερ, στη τρίτη και τέταρτη έχει δεχθεί τις επεμβάσεις αυτές, στην πέμπτη απεικονίζεται ύστερα από τον καταστροφικό σεισμό του 1953, ενώ η τελευταία είναι τραβηγμένη το 2011 όπου απεικονίζει την κατοικία όπως σώζεται σήμερα, με μόνο το ισόγειό της, ενώ έχει δεχθεί και επεμβάσεις αποκατάστασης.

(Πηγές Φωτογραφιών: **Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ.**, *«Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα»*, εκδ. Εικών, 2008, **Μοσχόπουλος Γεώργιος Ν., Μαραβέγια – Κώστα Κατερίνα,** *«Αργοστόλι, Σεισμοί 1953 το τέλος και η αρχή μιας πόλης»*, δεύτερη έκδοση, εκδ. Κοργιαλένειον Ίδρυμα, Αργοστόλι 2007, Προσωπικό Αρχείο)

2. κατοικίες της οικονομικά εύρωστης ανώτερης τάξης των εμπόρων, εφοπλιστών, γιατρών, δικηγόρων (διώροφες ευρύχωρες κατοικίες με κάποια διακοσμητικά στοιχεία)

Οικία Γ. Γερμενή (μετασεισμικά Φιλαρμονική Σχολή) στο Αργοστόλι και αδερφών Κομιτόπουλων στο Βουνί Παλικής
(Πηγή: Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», ό.π. σελ. 63)

3. κατοικίες της οικονομικά και κοινωνικά ανερχόμενης μεσαίας τάξης (μικρότερες αλλά διώροφες και πάλι κατοικίες με λιγότερη διακόσμηση)

Σχέδιο διώροφης κατοικίας μεσαίας τάξης (αριστερά), Οικία Καρτσωνάκη Μιχάλη στην οδό Η. Ζερβού στο Αργοστόλι (δεξιά) (Πηγή: Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», ό.π. σελ. 64, www.google.gr/maps)

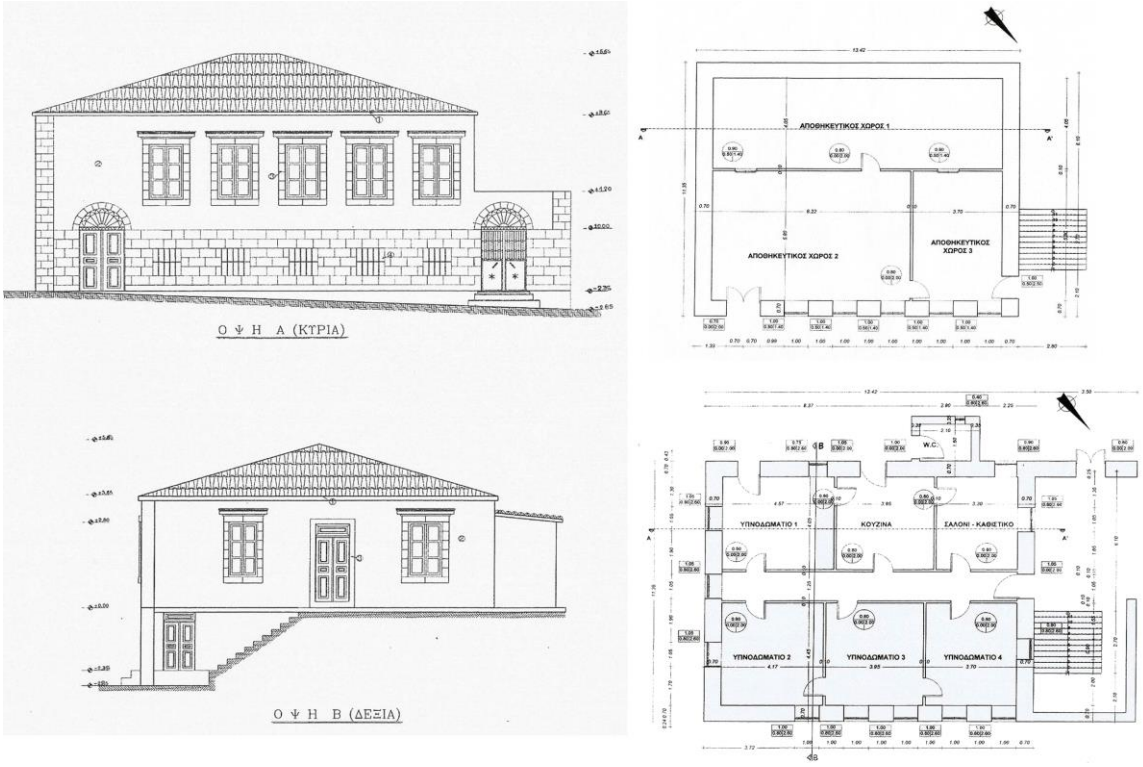

Σχέδια κατοικίας Μ. Καρτσωνάκη στην οδό Η. Ζερβού στο Αργοστόλι. Βορειοανατολική και βορειοδυτική όψη (οι όψεις Α και Β αντίστοιχα) κάτοψη ισογείου και ορόφου – κύριας κατοικίας (δεξιά). Τυπικά σχέδια διάρθρωσης κατοικίας της μεσαίας τάξης του 19^{ου} αιώνα, πριν το σεισμό του 1953. (Πηγή: Προσωπικό αρχείο Μ. Καρτσωνάκη)

4. κατοικίες της εργατικής τάξης και των χωρικών γεωργών (μικρές μονώροφες κατοικίες)

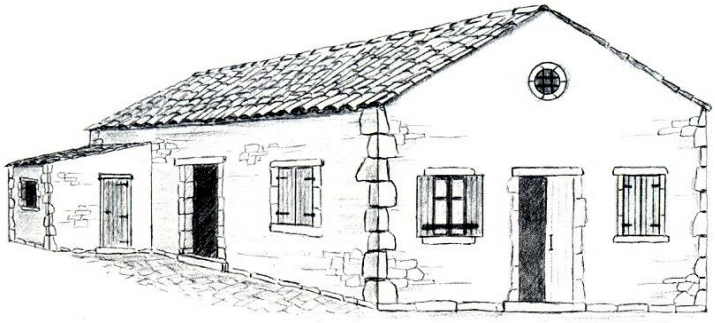

Σχέδιο χαρακτηριστικού τύπου αγροτικής κατοικίας (πάνω αριστερά), οικία Βαλεντή στα Φαρακλάτα (πάνω δεξιά), οικία Τουλιάτου στα Βεντουράτα Ερίσσου (κάτω)

(Πηγή: Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», ό.π. σελ. 66-67)

Ιδιαίτερα στις τρεις πρώτες κατηγορίες υπάρχουν αρκετά κοινά στοιχεία που είναι χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής που διαμορφώθηκε στο νησί εκείνη την περίοδο. Ενδεικτικά οι κατοικίες καλύπτονταν από δίριχτες στέγες με κεραμίδια από ντόπια υλικά, οι πόρτες εισόδου και τα παράθυρα των προσόψεων είχαν συμμετρική τοποθέτηση, κάτι που εξασφάλιζε και την καλύτερη αντισεισμική συμπεριφορά των κατασκευών, ενώ μεταξύ ορόφου και ισογείου υπήρχε ευδιάκριτο διάζωμα. Επίσης είχαν δημιουργηθει διάφοροι τύποι παραθύρων και θυρών που χρησιμοποιούνταν ανάλογα με τις ανάγκες. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό ήταν η εξωτερική πέτρινη σκάλα που οδηγούσε στο *«μότζο»* [6], μικρή βεράντα πριν την κύρια είσοδο της κατοικίας και στηριζόταν σε αψιδωτή κατασκευή το *«βόλτο»* [7], ο οποίος χρησίμευε και ως είσοδος για το ισόγειο όπου βρίσκονταν οι αποθηκευτικοί χώροι της κατοικίας, ενώ παράλληλα παρείχε και αντισεισμική προστασία. Το μότζο θεωρείται επιρροή από τη στερεοελλαδίτικη αρχιτεκτονική, ανάλογο με το χαγιάτι, που ήταν δωμάτιο – εργαστήριο ημιυπαίθριο στις κατοικίες της Στερεάς Ελλάδας, ενώ η εξωτερική σκάλα θυμίζει την αντίστοιχη εξωτερική ξύλινη όμως σκάλα στη Ρούμελη. Έτσι παρά τις δυτικές επιρροές και τις αλλαγές που υπαγόρευε η γεωγραφία και το κλίμα του νησιού, η λαϊκή προσεισμική αρχιτεκτονική και ο τρόπος κτισίματος μοιράζονται πολλά κοινά με τη στερεοελλαδίτικη αρχιτεκτονική.

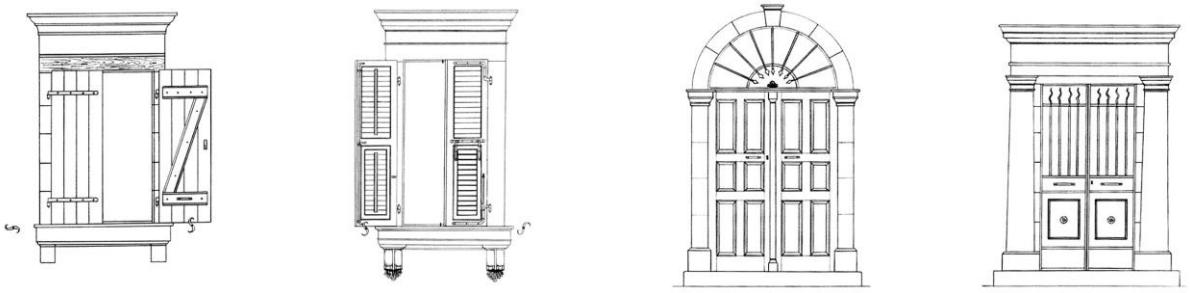

Σχέδια χαρακτηριστικών τύπων παραθύρων και θυρών

(Πηγή: Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», ό.π. σελ. 96-104)

[6] Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», εκδ. Εικών, 2008, σελ. 110-112

Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική κατοικιών της Κεφαλονιάς (1500-1953)», Συνοπτική παρουσίαση, Αργοστόλι 2006, σελ. 20-21

[7] Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», ό.π. σελ. 110-112

Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική κατοικιών της Κεφαλονιάς (1500-1953)», ό.π. σελ. 20-21

Σχέδιο εισόδου με το χαρακτηριστικό «μότζο» και «βόλτο» και αντίστοιχες εικόνες από κατοικίες σε Σβορωνάτα, Μονοπολάτα, Καλλιγάτα (Πηγή: Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», ό.π. σελ. 110, 115)

Επίσης, χαρακτηριστικό της αρχιτεκτονικής του νησιού ήταν η χρήση κατά βάση οικοδομικών υλικών που υπήρχαν στο νησί όπως πέτρα, πηλός (για κεραμίδια, αλλά και ως συνδετικό υλικό), άμμος, ξυλεία (κυπαρίσσια), τούβλα (σε θολωτές κατασκευές «ρεμενάτα»). Το βασικό οικοδομικό υλικό ήταν ο ασβεστόλιθος, που παραγόταν επίσης στο νησί και συνδετικό υλικό το ασβεστοκονίαμα, δηλαδή μείγμα άμμου και ασβέστη. Το νησί διέθετε ασβεστοκάμινα, τουβλοκάμινα, εργαστήρια κατασκευής κεραμιδιών και λατομεία. Λόγω της μεγάλης σεισμικότητας ήταν αναγκαία η ενίσχυση των σημείων της κατασκευής που θα καταπονούνταν περισσότερο, γι' αυτό οι γωνίες και τα ανοίγματα των κτιρίων κατασκευάζονταν από λαξευμένη λιθοδομή (πωρί), που έχει μεγαλύτερη αντοχή σε σχέση με την κοινή λιθοδομή, κάτι το οποίο επίσης χαρακτήριζε την εικόνα των κατοικιών του νησιού.

Δ. Κατοικίες του τέλους του 19ου αιώνα, αρχές 20ου αιώνα

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα εμφανίζεται αρχικά στην Αθήνα και ύστερα εξαπλώνεται στην επαρχία και κατ' επέκταση και στη Κεφαλονιά ένας νέος αρχιτεκτονικός ρυθμός, ο νεοκλασικισμός[8]

[8] **Νεοκλασικισμός** είναι πολιτιστικό κίνημα που εμφανίστηκε στην Ευρώπη στα μέσα του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα. Χαρακτηρίζεται από την τάση για αναβίωση του κλασικισμού σε διάφορες μορφές τέχνης. Βάση του αποτελεί η αναζήτηση της συμμετρίας και της αρμονίας των μορφών και η επιδίωξη ισόρροπων συνθέσεων με στόχο την προσπάθεια απεικόνισης του ιδανικού κάλλους. Πρωτεργάτης του ήταν ο Γερμανός ερευνητής Γιόχαν Ιωακείμ Βίνκελμαν. Η αρχιτεκτονική είναι η κυριότερη τέχνη της νεοκλασικής περιόδου, η οποία προβάλλει την απλότητα των όγκων και της διακόσμησης, έναντι στην πλαστικότητα του μπαρόκ. Στην Ελλάδα αναπτύχθηκε η νεοκλασική αρχιτεκτονική με την έλευση αρχιτεκτόνων γερμανικής προέλευσης (επιρροές γερμανικού κλασικισμού) και συνδέθηκε με τον αγώνα της Ελλάδας να αναγεννηθεί και να συμβαδίσει με τα κράτη της Ευρώπης, αναβιώνοντας και αναδεικνύοντας τα ιδεώδη της αθηναϊκής δημοκρατίας. (Πηγή: www.artmag.gr/ Ρουμπέκα Κατερίνα, «Νεοκλασικισμός»_ 25-4-2009, 1-7-2015)

κατά τον οποίο οι αρχιτέκτονες αντλούν την έμπνευση τους από την κλασική αρχαιότητα. Εκτός από τα δημόσια κτίρια της Κεφαλονιάς της περιόδου αυτής όπου είναι εμφανής η επιρροή του νεοκλασικισμού, υπάρχουν και κάποιες κατοικίες στις οποίες χρησιμοποιούνται κάποια νεοκλασικά μορφολογικά στοιχεία για διακοσμητικούς κυρίως λόγους, σε εισόδους, πορτόνια και παράθυρα.

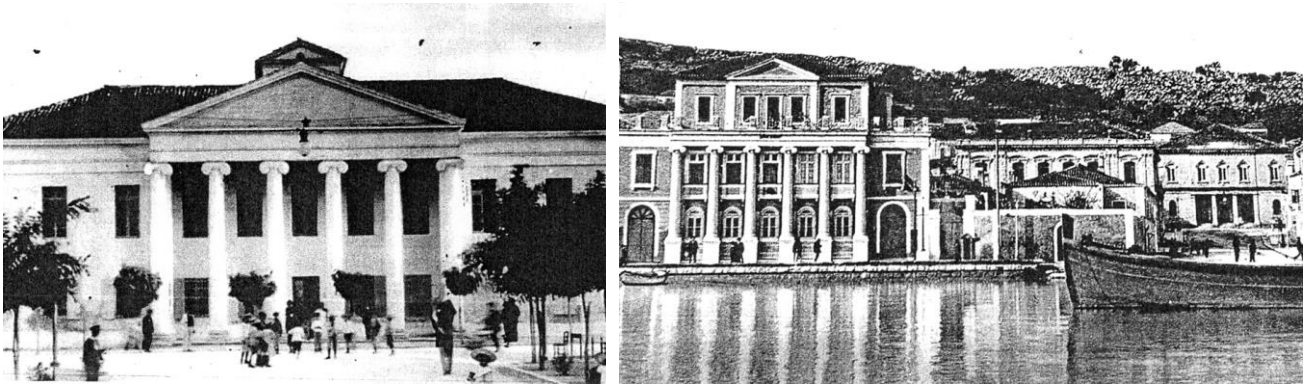

Το Δικαστικό Μέγαρο του Αργοστολίου (αριστερά), η Ιονική Τράπεζα στο Αργοστόλι (δεξιά). Χαρακτηριστικά παραδείγματα δημόσιων κτιρίων που ακολουθούν το κίνημα του νεοκλασικισμού.
(Πηγή: Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική κατοικιών της Κεφαλονιάς (1500-1953)», Συνοπτική παρουσίαση, Αργοστόλι 2006, σελ. 10)

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι η τοπική αρχιτεκτονική απηχούσε κατά ένα τρόπο την κοινωνική και οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στο νησί, αφού ήταν άμεσα εξαρτημένες. Έτσι για παράδειγμα στο Φισκάρδο, που αποτελούσε ένα πολύ σημαντικό ναυτεμπορικό κόμβο του νησιού δεν υπήρχαν μεγάλες διαφοροποιήσεις στις κατοικίες, κάτι που συνεπάγεται την έλλειψη μεγάλων κοινωνικών αντιθέσεων, σε αντίθεση με τη πρωτεύουσα του νησιού όπου κανείς συναντούσε διάσπαρτους όλους τους τύπους κατοικιών. Παρόλα αυτά το Αργοστόλι εμφάνιζε έναν ενιαίο χαρακτήρα ως προς την αρχιτεκτονική του, αφού οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των κατοικιών των διάφορων κοινωνικών τάξεων περιορίζονταν κατά βάση σε στοιχεία διακοσμητικού χαρακτήρα. Το βασικό είναι ότι η προσεισμική αρχιτεκτονική της Κεφαλονιάς είναι αφενός επηρεασμένη από τα ρεύματα και τις τάσεις που επικρατούσαν στην Ευρώπη, αλλά και από την στερεοελλαδίτικη αρχιτεκτονική, αφομοιωμένα όμως και ενσωματωμένα στο πνεύμα του τόπου και των κατοίκων του.

Σ α ν τ ο ρ ί ν η

Η Σαντορίνη ανήκει στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων και αποτελείται από τρία νησιά. Το συγκρότημα αυτό είναι αποτέλεσμα της καθίζησης ενός παλαιότερου ηφαιστιογενούς νησιού, της προϊστορικής Στρογγυλής. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερο νησί, ιδίως όσον αφορά τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του. Αποτελείται από πολλά στρώματα λάβας από τις εκρήξεις του προϊστορικού ηφαιστείου, ενώ το ανώτερο στρώμα του εδάφους αποτελείται από κίσηρη (ελαφρόπετρα) και θηραϊκή γη (υπόλευκη στάχτη). Το έδαφος αυτό έχει την ιδιότητα να συγκρατεί την υγρασία, κάτι πολύ σημαντικό για ένα άνυδρο νησί και ταυτόχρονα η θηραϊκή γη έχει την ικανότητα να δημιουργεί ισχυρό υδραυλικό κονίαμα μαζί με ασβέστη. Έτσι λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των νησιών των Κυκλάδων παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον τόσο η αρχιτεκτονική των κατασκευών όσο και η πολεοδομική συγκρότηση των οικισμών.

Οι κατοικίες των νησιών χαρακτηρίζονται από γεωμετρικότητα ως προς τη μορφή τους και σαφήνεια και λιτότητα όσον αφορά κατασκευαστικές και λειτουργικές λύσεις. Οι συνθήκες που επικρατούν στα νησιά αυτά (κλίμα, τοπίο, δομικά υλικά) προσδίδουν ένα ενιαίο ύφος στην αρχιτεκτονική τους. Παρόλα αυτά παρατηρείται η εισαγωγή κάποιων νέων αμιγώς τοπικών λύσεων σε θέματα κατασκευής και αρχιτεκτονικής που προκύπτουν από κάποιες διαφορές του τοπίου ή των προσφερόμενων υλικών, από την κοινωνική διαστρωμάτωση και την ιστορία κάθε νησιού, ενισχύοντας έτσι την δημιουργία παραλλαγών από τόπο σε τόπο και διαμορφώνοντας μια ιδιαίτερη "αρχιτεκτονική γλώσσα". Συγκεκριμένα στη Σαντορίνη τα κύρια υλικά είναι ηφαιστειακής προέλευσης μαυρόπετρα (χρήση σε φέροντες τοίχους και μάντρες), κοκκινόπετρα (χρήση σε παραστάδες, υπέρθυρα, επενδύσεις εξωτερικών τοίχων ή για κατασκευή θόλου), κίσσηρη (χρήση σε θόλους και σε διαμορφώσεις βατών δωμάτων πάνω από θόλους), άσπα – θηραϊκή γη (σε συνδιασμό με ασβέστη αποτελεί ανθεκτικό κονίαμα και καθιστά δυνατή τη γεφύρωση ανοιγμάτων έως 4μ. με κυλινδρικούς θόλους, σταυροθόλια, σκαφοειδής θόλους χωρίς την απαίτηση για οπλισμό από σίδηρο). Έτσι η κατασκευή των θόλων στη Σαντορίνη παρουσιάζει κάποιες ιδιομορφίες σε σχέση με τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου λόγω των ιδιαίτερων υλικών και τεχνικών που χρησιμοποιούνται. Επίσης χαρακτηριστική είναι και *"[...] η δημιουργία υπόσκαφου τύπου κατοικίας, δηλαδή μιας σειράς εσωτερικών χώρων σκαμμένων μέσα στη θηραϊκή γη, επιχρισμένων εσωτερικά, που παίρνουν φως και αέρα από τα ανοίγματα της μικρής χτιστής πρόσοψης και των ενδιάμεσων χωρισμάτων […]"* [9]. Σε αυτό το τύπο κατοικίας συνέβαλαν *"[...] η φτώχεια, η έλλειψη ξυλείας, η ανάγκη εξοικονόμησης χώρου για καλλιέργεια (γεωργική γη), η ανάγκη προστασίας από*

[9] Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», εκδ. Κριτική, Αθήνα 2010, κεφ. «Η ανοικοδόμηση της Σαντορίνης», Κ. Δεκαβάλλας, σελ. 118

τους ισχυρούς ανέμους και απόκρυψής τους από τη θάλασσα λόγω της πειρατείας παλαιότερα, αλλά κυρίως η ευκολία εκσκαφής της θηραϊκής γης [...]" [10].

Ο βασικός τύπος της κυκλαδίτικης λαϊκής κατοικίας είναι το ορθογώνιας κάτοψης μονόχωρο σπίτι με επίπεδη στέγη, λιθόδμητο και με λίγα ανοίγματα, καθώς το έντονο φως, ο δυνατός αέρας και η έλλειψη επαρκούς ξυλείας δεν επιτρέπουν την κατασκευή μεγάλων κουφωμάτων. Ο τύπος αυτός κατοικίας εξελίχθηκε με ποικίλους τρόπους ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες. Οι κατοικίες στη Σαντορίνη διακρίνονται στις παρακάτω κατηγορίες:

Α. Η αγροτική κατοικία

Βρίσκεται στις παρυφές του οικισμού ή μέσα στα χωράφια προκειμένου να υπάρχει άνεση χώρου. Έχει μεγάλη αυλή και πολλούς βοηθητικούς χώρους σε παράταξη γύρω από το σπίτι. Μπορεί να είναι υπόσκαφο ή χτιστό και συνήθως μονόροφο.

Παραδείγματα αγροτικών κατοικιών στους οικισμούς Φοινικιά, Μεροβίγλι και Περίσσα αντίστοιχα
(Πηγή: Φιλιππίδης Δ., *«Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Σαντορίνη»,* εκδ. Μέλισσα, 1983, σελ. 27)

[10] Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», ό.π. σελ. 118

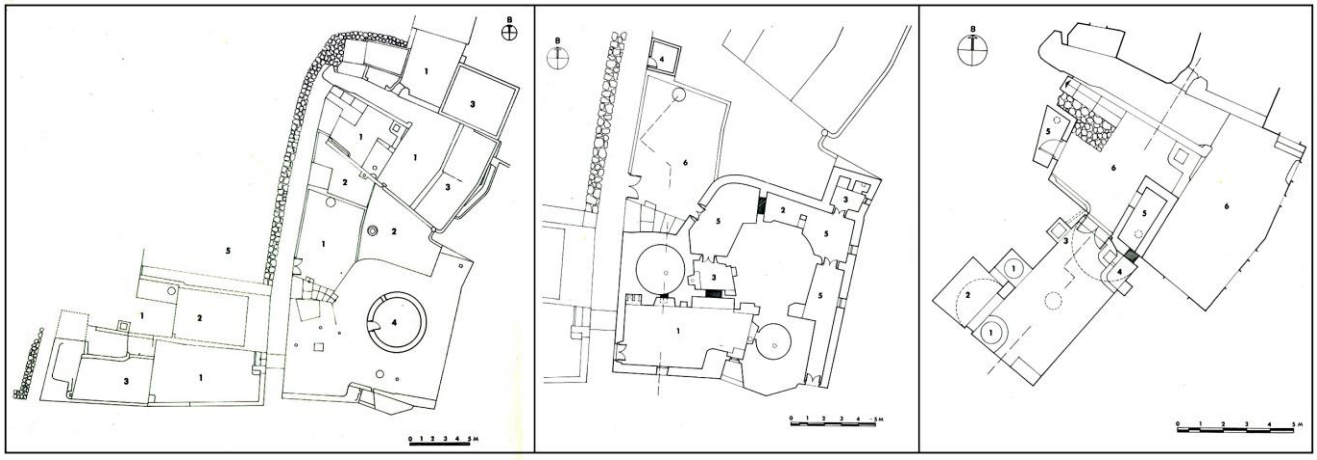

Μυλόσπιτο αδελφών Δ. Μαρκουλή, Περιβολάς. Γενική διάταξη κτισμάτων (1. Αυλή, 2. Κάναβα – εργαστήριο παραγωγής κρασιού, 3. Κατοικία, 4. Μύλος, 5. Χωράφια) (αριστερά), Κάτοψη μεσαίας στάθμης (1. Φούρνος, 2. Κοιτώνας, 3. Κουζίνα, 4. Αποχωρητήριο, 5. Χώρος γενικής χρήσης, 6. Αυλή) (κέντρο), Κάτοψη κατώτερης στάθμης (1. Λινός, 2. Πατητήρι, 3. Στέρνα, 4. Νουλάς, 5. Βοηθητικοί χώροι, 6. Αυλή) (δεξιά)

(Πηγή: Φιλιππίδης Δ., *«Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Σαντορίνη»,* ό.π. σελ. 28)

Β. Η λαϊκή αστική κατοικία

Βρίσκεται στο πυκνοκατοικημένο κέντρο του οικισμού και διαθέτει λιγότερο ελεύθερο χώρο και λιγότερους βοηθητικούς χώρους, έχει ακανόνιστο σχήμα εξαιτίας των διπλανών ιδιοκτησιών και της αλληλοδιείσδυσης των όγκων και συνήθως είναι πολυώροφη.

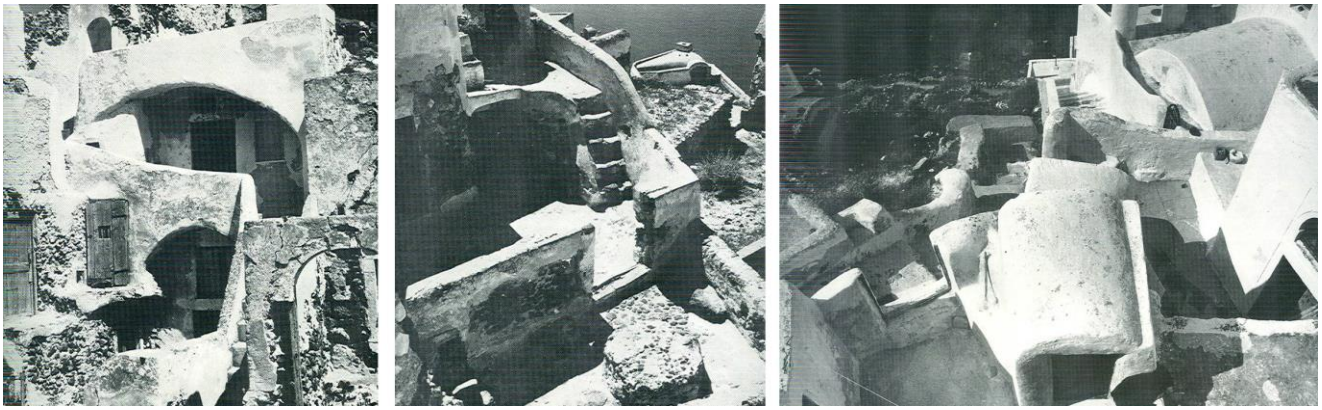

Παραδείγματα λαϊκής αστικής κατοικίας στον οικισμό Οία, χαρακτηριστική η προσπάθεια εξοικονόμησης χώρου με ορατή την αλληλοδιείσδυση των όγκων

(Πηγή: Φιλιππίδης Δ., *«Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Σαντορίνη»,* ό.π. σελ. 31)

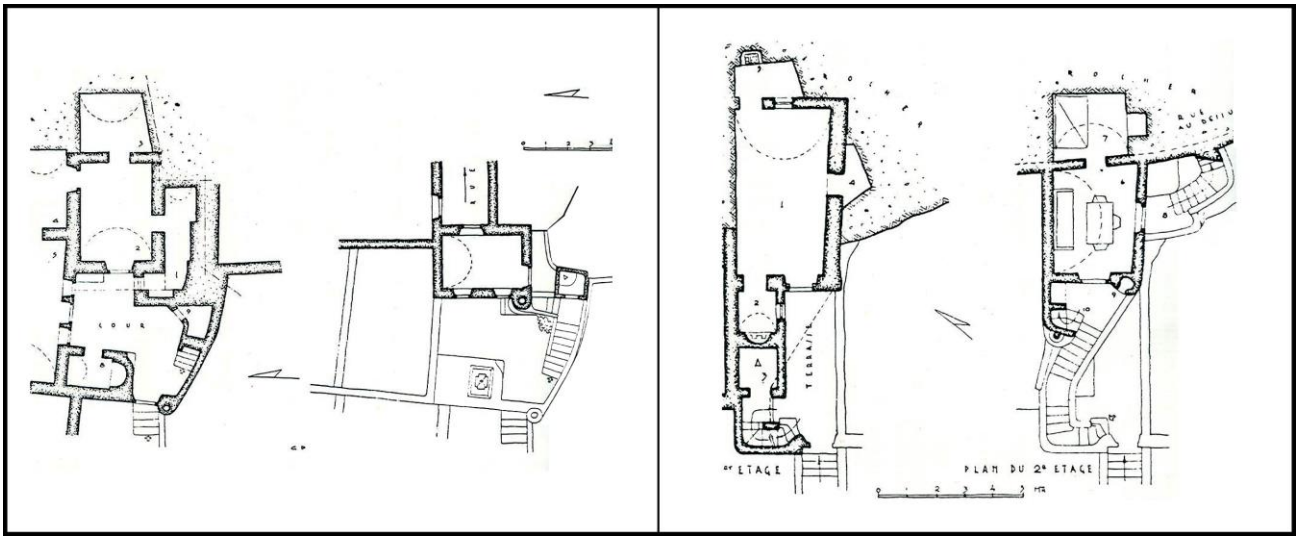

Παραδείγματα κατόψεων δύο διώροφων λαϊκών αστικών κατοικιών. Αριστερά κατοικία στην Οία.
(Πηγή: Φιλιππίδης Δ., *«Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Σαντορίνη»,* ό.π. σελ. 32)

Γ. Η αρχοντική κατοικία

Βρίσκεται σε κεντρικές περιοχές των οικισμών, πιθανολογείται ότι πρόκειται για κατοικίες του 19ου αιώνα που αποτέλεσαν ξένη επιρροή, μάλλον ιταλική (αναγεννησιακές μορφές) λόγω της ισχυροποίησης της ναυτιλικής εμπορικής τάξης. Τα αρχοντικά έχουν πολλά κοινά στοιχεία με τη λαϊκή κατοικία, μαζί με τις οποίες αποτελούν και την εξέλιξη των κατοικιών που βρίσκονταν μέσα στα καστέλια (οχυροί οικισμοί). Είναι πιθανό τη σημερινή γνωστή μορφή τους να την απόκτησαν σε μεταγενέστερη περίοδο. Χαρακτηριστικό τους είναι ο επιβλητικός μονολιθικός όγκος με τις συμμετρικές, μνημειακές προσόψεις.

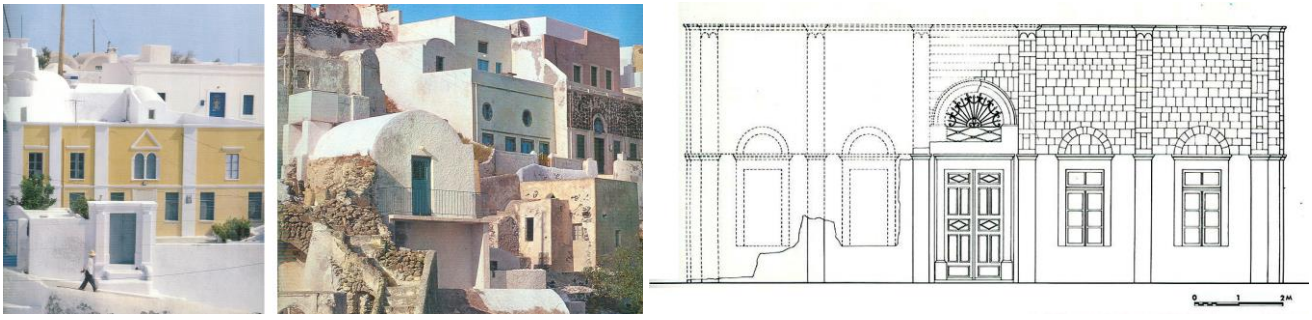

Παραδείγματα αρχοντικών κατοικιών στο Καρτεράδο και την Οία αντίστοιχα, πρόσοψη αρχοντικού του Ε. Ι. Μανολέσου στην Οία (1867) όπου το αριστερό τμήμα καταστράφηκε από τους σεισμούς του 1956
(Πηγή: Φιλιππίδης Δ., *«Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Σαντορίνη»,* ό.π. σελ. 35, 36, 39)

Σ ι κ ε λ ί α

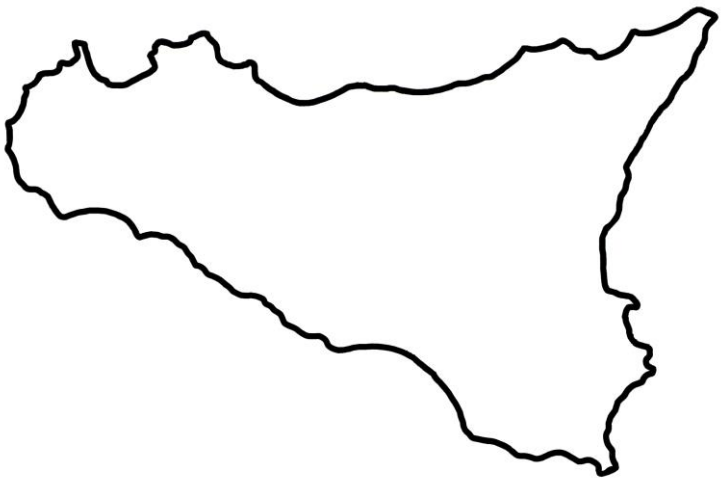

Η Σικελία είναι το μεγαλύτερο νησί της Μεσογείου με πρωτεύουσα το Palermo. Ανήκει σήμερα στην Ιταλία όμως κατά τη διάρκεια των αιώνων γνώρισε πολλούς κατακτητές και επιρροές που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της αρχιτεκτονικής των πόλεών της. Σημαντικοί οικισμοί που θα αναφερθούν παρακάτω είναι η Gibellina, η Santa Margherita di Belice και το Montevago, που ήταν στο επίκεντρο του σεισμού του 1968 και καταστράφηκαν ολοσχερώς.

Η Gibellina Vecchia ήταν ένας οικισμός στη Σικελία 80 χλμ. από την πόλη Palermo, στα δυτικά του νησιού. Αναπτύχθηκε κατά το Μεσαίωνα, ενώ γνώρισε μεγάλη ακμή κατά τον 17^{ο} αιώνα. Το κύριο μέρος του οικισμού ήταν χτισμένο πάνω σε μια πλαγιά με τις κατοικίες να μοιάζουν σκαρφαλωμένες σε αυτήν. Οι κατοικίες ήταν χαμηλές, κτισμένες να ακουμπούν η μία την άλλη. Χαρακτηρίζονταν από μια σχετική ομοιομορφία λόγω της ομοιογένειας των μέσων παραγωγής και των διαθέσιμων οικοδομικών υλικών: ηφαιστειακά πετρώματα, γύψος και καλάμια. Οι περισσότεροι δρόμοι ήταν στενοί και μικροί, στρωμένοι με κυβόλιθους ή πλακόστρωτα. Ο κεντρικός δρόμος μήκους περίπου 150μ. χώριζε την πόλη σε δύο τμήματα βορρά – νότου. Ο δρόμος αυτός έφερε αραιούς αναβαθμούς, εξαιτίας του έντονου αναγλύφου και θεωρείτο σαν μια επέκταση του σπιτιού που συνέδεε ιδιωτική και δημόσια ζωή καθώς σε αυτόν πραγματοποιούνταν διάφορες δραστηριότητες των κατοίκων και διευκολυνόταν η επικοινωνία μεταξύ τους. Οι υποδομές του οικισμού ήταν λιγοστές, καθώς πολλές κατοικίες δεν είχαν ούτε τρεχούμενο νερό. Μέχρι πριν το σεισμό του 1968 ο πληθυσμός του ανερχόταν στους 6000 κατοίκους και η κύρια ασχολία τους ήταν η γεωργία. Για την αρχιτεκτονική των κατοικιών της πόλης αυτής δεν υπάρχουν διαθέσιμες πληροφορίες και υλικό καθώς μετά την καταστροφή της από τους σεισμούς εγκαταλήφθηκε, οι κάτοικοι μεταφέρθηκαν σε άλλη περιοχή και μετατράπηκε σε γλυπτό.

Gibellina Vecchia το 1950
(Πηγή εικόνας: Luciana Macaluso, “LA CHIESA MADRE DI GIBELLINA: Quarant'anni dal progetto alla realizzazione”, Roma 2013, σελ.13)

Η Santa Margherita di Belice είναι πόλη στα νοτιοδυτικά της Σικελίας στην Επαρχία του Agrigento. Φαίνεται ότι η πρώτη ανοικοδόμηση της περιοχής έγινε το 1572 από τον ισπανό ευγενή, Baron Antonio. Το 1610 ο βασιλιάς Φίλιππος ΙΙΙ ίδρυσε ένα νέο οικισμό που τον ονόμασε Santa Margherita, με ένα πολλά υποσχόμενο αρχιτεκτονικό πρόγραμμα. Ανάμεσα στα πιο σημαντικά κτίρια ήταν και το Palazzo Filangeri-Cutò, που χτίστηκε το 1680. Η οικογένεια Filangeri έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του οικισμού, την δημιουργία αξιόλογων έργων και κατ' επέκταση την πληθυσμιακή του αύξηση. Η πόλη Montevago βρίσκεται επίσης στην Επαρχία του Agrigento, 60χλμ νοτιοδυτικά από το Palermo. Για τις παραπάνω δύο πόλεις δεν υπάρχει κάποιο διαθέσιμο υλικό που να αφορά την προσεισμική πολεοδομική συγκρότησή τους παρά μόνο λιγοστές φωτογραφίες.

Απόψεις της πόλης Santa Margherita προσεισμικά (πριν το 1968)
(Πηγή εικόνων: royalfilangeri.com/ (Ιούλιος 2015)

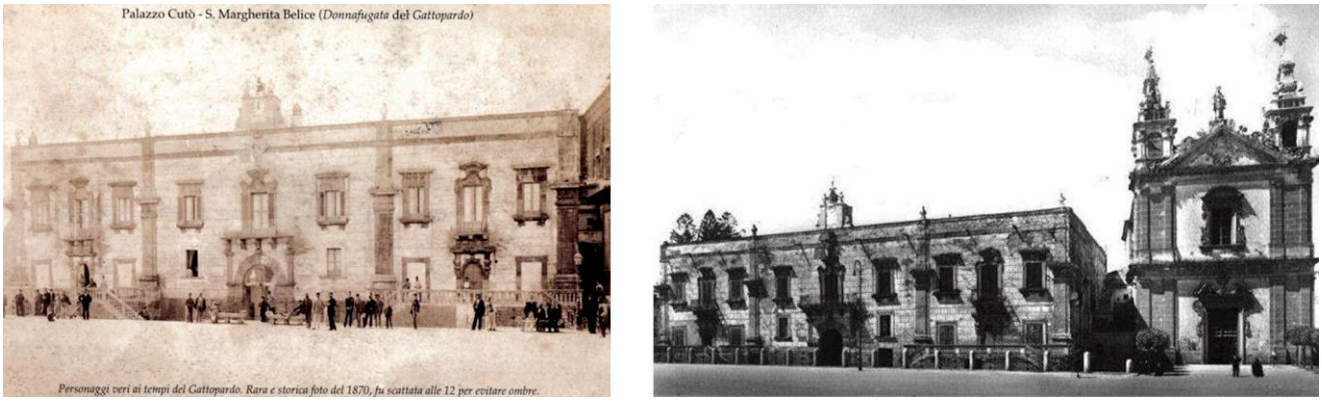

Απόψεις του Palazzo Filangeri-Cutò, 1870, Santa Margherita di Belice
(Πηγή εικόνων: royalfilangeri.com/ (Ιούλιος 2015)

"Κάθε πράξη δημιουργίας είναι πρώτα μια πράξη καταστροφής"
Pablo Picasso, 1881-1973

Κεφάλαιο Τρίτο:

Οι όψεις του τοπικού

Εικόνα κεφαλαίου: Αργοστόλι Κεφαλονιά 1953, Πηγή: προσωπικό αρχείο Γ. Γαλανού

Η πρώτη μεταπολεμική περίοδος χαρακτηρίζεται από μια αργή διαδικασία αυτοπροσδιορισμού και σε μια προσπάθεια συλλογικής έκφρασης των αρχιτεκτόνων της περιόδου οργανώνεται και η διεξαγωγή πανελλήνιων συνεδρίων στα τέλη της δεκαετίας του ’40. Η τελική διεξαγωγή των συνεδρίων αυτών πραγματοποιήθηκε δύο δεκαετίες αργότερα (1961-1966), γεγονός που καταδεικνύει τη δύσκολη πορεία εξέλιξης της αρχιτεκτονικής στον ελλαδικό χώρο μετά τον πόλεμο, που έχει όπως θα αναφερθεί και παρακάτω, χαρακτηριστικά ανάλογα της δεκαετίας του ’20. Τα έτη 1940 έως 1946 το Γραφείο Χωροταξικών Πολεοδομικών Μελετών και Έργων του Υπουργείου Συγκοινωνίας, με προϊστάμενο τον Κων/νο Δοξιάδη παράγει ένα αξιόλογο έργο για τη μεταπολεμική περίοδο της ανοικοδόμησης στην Ελλάδα, ενώ μετά την κατοχή τα πολεοδομικά και οικιστικά ζητήματα περνούν στο Υπουργείο Ανοικοδομήσεως με υπεύθυνο και πάλι τον Δοξιάδη. Παρόλα αυτά όμως μέχρι και το τέλος περίπου της δεκαετίας του ΄40, λόγω των πολιτικών και κοινωνικών αναταραχών [11], η ελληνική αρχιτεκτονική παρουσιάζει μια απραξία και μια ιδεολογική αναψηλάφιση, ενώ σε θεωρητικό επίπεδο επανέρχεται η προβληματική όσον αφορά την πολιτιστική κληρονομιά και την ταυτότητα ενός τόπου. Έτσι, λοιπόν, η εθνική περιπέτεια οδηγεί κατά έναν τρόπο στην επιστροφή στην παράδοση, που όμως επιφυλάσσει σχεδιαστικές προτάσεις αμφιβόλου ποιότητας, μέχρι να διαμορφωθούν άρτιες προτάσεις, που να συμβαδίζουν με το πνεύμα και τις απαιτήσεις τις εποχής, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του ’50 περίπου. Αμέσως μετά τον πόλεμο, λοιπόν, επικράτησαν οι αρχιτέκτονες που συνέχιζαν την προπολεμική συντηρητική κατεύθυνση στον τομέα του δομημένου περιβάλλοντος. Σε αυτούς απευθύνονταν κυρίως οι νέες ανερχόμενες κοινωνικές ομάδες, που για να εδραιωθούν ταυτίζονταν με το παλιό και δοκιμασμένο. Γι’ αυτό οι αρχιτέκτονες αυτοί, προκειμένου να ικανοποιήσουν τους ανερχόμενους οικονομικά στράφηκαν σε αυτό που θεωρούνταν σύγχρονο ελληνικό, *“[...] ένα διάλυμα απλοποιημένων κλασικιστικών στοιχείων με αυστηρότατη συμμετρία αρκούσε για να θεωρηθεί ελληνικό [...]”* [12]. Η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής κατ’ αυτή την έννοια δε βασίστηκε σε μια τοπική παράδοση πρωτογενούς σχεδιασμού, αλλά στην εισαγωγή και υιοθέτηση παλιών και ξένων μοντέλων και προτύπων, τα οποία ήδη κατείχαν την κοινωνική προβολή και αναγνώριση.

Ουσιαστικά μετά το 1952, που σταθεροποιείται κάπως το πολιτικό σκηνικό της Ελλάδας, θέτονται οι βάσεις για την ανάπτυξη της χώρας, η οποία μέχρι τότε χαρακτηριζόταν από μια *“[...]*

[11] Προηγήθηκε η δικτατορία του Μεταξά (1936-1941) και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος που άρχισε στην Ελλάδα την περίοδο 1940-1944

[12] Φιλιππίδης Δ., «Νεοελληνική αρχιτεκτονική», εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1984, σελ. 270

σταθερότητα συντηρητική και θανάσιμη […]" [13], όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο Δ. Φιλιππίδης. Η κοινωνική σύνθεση της χώρας, τα πρότυπα και οι επιδιώξεις μεταβάλλονται ριζικά και επικρατεί το πνεύμα του καταναλωτισμού. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τα επιβλητικά έργα οδοποιΐας τόσο στην πρωτεύουσα όσο και στην επαρχία, ως απόρροια της ραγδαίας αύξησης των αυτοκινήτων μεταπολεμικά. Επίσης, μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του '50, αυξάνονται οι ρυθμοί της οικοδομικής δραστηριότητας, ενώ ήδη με το τέλος του πολέμου έχει αλλάξει και η αυτή καθ' αυτή διαδικασία παραγωγής της πολυκατοικίας. Η οικοδομική δραστηριότητα διπλασιάζεται και περνά στα χέρια καιροσκόπων που εφαρμόζουν τη μέθοδο της αντιπαροχής. *"[...] Με τον τρόπο αυτό η ποιότητα της οικοδομής γνωρίζει κατακόρυφη πτώση, καθώς αυτοί οι ιδιότυποι μεσάζοντες πρέπει εκ των πραγμάτων να συμβιβάσουν μεταξύ τους τις απαιτήσεις των ιδιοκτητών των οικοπέδων, των κατασκευαστών και των αγοραστών διαμερισμάτων και ταυτόχρονα να εξασφαλίσουν προσωπικό κέρδος. Η οικοδομή της ανασυγκρότησης και η δυναμική της παραγωγής της δεν επέτρεπαν οποιαδήποτε «ιδεολογική» ανησυχία ή αισθητικό πειραματισμό [...]"* [14].

Το Μάιο του 1954 πραγματοποιείται στο Ζάππειο έκθεση, με αφορμή τη διεξαγωγή του συνεδρίου της Διεθνούς Ένωσης Αρχιτεκτόνων (UIA), με διοργανωτή τον Κων/νο Κιτσίκη που περιελάμβανε ιδιωτικά και δημόσια έργα ανάμεσα στα οποία βρίσκονταν και οι επιχειρήσεις ανοικοδόμησης των πόλεων των Ιονίων Νήσων μετά τους σεισμούς του 1953. Πολλά από τα έργα που παρουσιάστηκαν σε αυτή την έκθεση αποτέλεσαν σημαντικά παραδείγματα επανερμηνείας της λαϊκής παράδοσης, που όπως προαναφέρθηκε αποτέλεσε στοιχείο έντονης απαχόλησης μετά το τέλος του πολέμου. Από αυτήν την παράδοση άντλησαν την ήπια εναρμόνιση με τη φύση, την πλαστικότητα των όγκων και την τήρηση των αναλογιών και τη χρήση φυσικών υλικών όπως η πέτρα, το ξύλο και το σκυρόδεμα. Αυτό που χαρακτηρίζει έτσι τις πρώτες εκφράσεις της αρχιτεκτονικής των αρχών της δεκαετίας του '50 είναι η ανολοκλήρωτη αφομοίωση του μοντέρνου που οδηγεί σε σκηνογραφική προσέγγιση του τόπου, σε *"συναισθηματικό τοπικισμό"* [15].

Είναι φανερό έτσι ότι ήδη από το 1953-1955 διαφαινόταν ότι τα συντηρητικά στοιχεία της μεταπολεμικής ελληνικής αρχιτεκτονικής σιγά σιγά θα υποχωρούσαν και η ελληνική αρχιτεκτονική θα ευθυγραμμιζόταν με τα δυτικά ρεύματα. Ενδεικτικά αυτής της τάσης ήταν *"[...]η ανοδική πορεία*

[13] Φιλιππίδης Δ., «Νεοελληνική αρχιτεκτονική», ό.π. σελ. 253

[14] Γιακουμακάτος Α., «Ιστορία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής 20ος αιώνας», δεύτερη έκδοση, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2009, σελ. 67

[15] Γιακουμακάτος Α., «Ιστορία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής 20ος αιώνας», ό.π.σελ. 75-77

της οικονομίας και η εκβιομηχάνιση, η αύξηση των εισακτέων στις Σχολές Αρχιτεκτονικής και η διεύρυνση του κοινωνικού ρόλου του αρχιτέκτονα, η κυκλοφορία περιοδικών που κάλυπταν θέματα αρχιτεκτονικής [...]" [16]. Ιδιαίτερη επίδραση στους Έλληνες αρχιτέκτονες είχε το έργο του Le Corbusier, καθώς του αναγνώριζαν μια μεσογειακή νοοτροπία και ταύτιση με τη φύση και θεωρείτο ότι πηγή έμπνευσης για αυτόν αποτέλεσε η παραδοσιακή αρχιτεκτονική του Αιγαίου, γεγονός που καθιστά το έργο του πολύ κοντά στην ελληνική πραγματικότητα. Ένα από τα μεγάλα έργα που δείχνουν τη σαφή επιρροή του Le Corbusier στους Έλληνες αρχιτέκτονες της περιόδου είναι και τα συγκροτήματα της Σαντορίνης από τον Κ. Δεκαβάλλα μετά το σεισμό του 1956.

Από το 1957, όπου πραγματοποιούνται πολύ αξιόλογα έργα από τους αρχιτέκτονες Πικιώνη, Ζενέτο, Κωνσταντινίδη κ.α., θέτονται οι βάσεις για μια περίοδο πειραματισμών στον τομέα της αρχιτεκτονικής σύνθεσης με μια πιο αναγνωρίσιμη εικόνα της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Τα συνέδρια που πραγματοποιήθηκαν τελικά την περίοδο 1961-1966 *"[...] δίνουν το στίγμα της ενηλικίωσης της αρχιτεκτονικής σκέψης και της θέσης του αρχιτέκτονα στην Ελλάδα της προδικτατορικής περιόδου[...]"* [17].

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι σε μια προσπάθεια σταδιακής αναζήτησης της ταυτότητας της ελληνικής αρχιτεκτονικής, ένα έντονο στοιχείο που επηρέασε τις μεταπολεμικές δημιουργίες ήταν η μελέτη και προβολή της αρχιτεκτονικής παράδοσης του τόπου. Έτσι εδώ έρχεται αν και καθυστερημένα η προβληματική σχετικά με τον τοπικισμό και ένα είδος του τον «Κριτικό Τοπικισμό» ("Critical Regionalism") [18], όρος που επινοήθηκε σύμφωνα με τον Kenneth Frampton από τους Αλέξανδρο Τζώνη και Liane Lefaivre το 1981 [19]. Ονομάστηκε «Κριτικός» ύστερα

[16] Φιλιππίδης Δ., «Νεοελληνική αρχιτεκτονική», ό.π. σελ. 278

[17] Γιακουμακάτος Α., «Ιστορία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής 20ος αιώνας», ό.π. σελ. 83

[18] Kenneth Frampton, *"Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance, 3. Critical Regionalism and World Culture",* 1981
(http://www.modernindenver.com/wp-content/uploads/2015/08/Frampton.pdf) Σεπτέμβριος 2015
Φιλιππίδης Δ., «Ανθολογία κειμένων ελληνικής αρχιτεκτονικής 1925-2002» εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, Ιούνιος 2006, κεφ. «Ο κάναβος και η πορεία. Μια εισαγωγή στο έργο του Δημήτρη και της Σουζάνας Αντωνακάκη και μερικές προκαταρκτικές σκέψεις γύρω από την ιστορία της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής κουλτούρας», Αλ. Τζώνης, Liane Lefaivre, 1981, σελ. 165-172

[19] «Κριτικός Τοπικισμός»: ο όρος επινοήθηκε από τους Αλ. Τζώνη και Liane Lefaivre το 1981 σε άρθρο του με τίτλο «Ο κάναβος και η πορεία». (Πηγή: Φιλιππίδης Δ., «Ανθολογία κειμένων ελληνικής αρχιτεκτονικής 1925-2002», ό.π., σελ. 165-172)

από επεξεργασία της έννοιας του τοπικισμού όπως αυτή είχε διαμορφωθεί αρχικά από τον Lewis Mumford [20] το 1947. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι ο τοπικισμός του Mumford έρχεται σε ρήξη με τις κλασικές αντιλήψεις περί τοπικισμού, καθώς θεωρεί τον τοπικισμό ως σύνδεσμο με τον παγκοσμιοποιημένο κόσμο και όχι ως μια στάση αντίστασης προς αυτόν. Ο τοπικισμός γίνεται δηλαδή με τον Mumford μια συνεχής διαδικασία διαπραγμάτευσης μεταξύ του τοπικού και του παγκόσμιου. Αυτός ήταν και ένας τρόπος να ειπωθεί ότι κάθε τοπική κουλτούρα αποτελεί ένα κομμάτι του παγκόσμιου πολιτισμού και οι επιμέρους κουλτούρες έχουν ανάγκη η μία την άλλη. Μια βασική διάκριση που αφορά την έννοια του τοπικισμού και επιβεβαιώνει την διεθνιστική διάσταση που του αποδίδει ο Mumford είναι ο ορισμός της κοινότητας, ο οποίος δε βασίζεται σε δεσμούς αίματος, σε φυλετικές ενώσεις, προσκόλληση στο έδαφος και εθνική ταυτότητα, δηλαδή η κοινότητα μπορούσε να είναι πολυπολιτισμική. Η σκέψη του Mumford έρχεται εδώ σε πλήρη αντίθεση με αυτή του Martin Heidegger, ο οποίος είχε επίσης ασχοληθεί την ίδια περίοδο με τις έννοιες του τόπου, της γης και της χώρας. Οι έννοιες αυτές κατά τον Heidegger είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένες με την ιδέα μιας κλειστής ομάδας ανθρώπων που συνδέονται μεταξύ τους μέσω κοινής εθνικής ταυτότητας, εδάφους και γλώσσας. Εδώ ο Mumford διαχωρίζει τη θέση του θεωρώντας ότι ο τοπικισμός έχει τις ρίζες του στη ρομαντική, δημοκρατική πολυπολιτισμικότητα και είναι αναπόσπαστο κομμάτι του κόσμου. Επίσης, πίστευε ότι οι τοπικές μορφές είναι αυτές που πληρούν τις πραγματικές συνθήκες ζωής και επιτυγχάνουν πλήρως στο να κάνουν τον άνθρωπο να νιώθει οικεία στο περιβάλλον του. Για το λόγο αυτό τάχθηκε υπέρ της χρήσης της μηχανής και της χρήσης της πιο εξελιγμένης τεχνολογίας της εποχής, εφ' όσον ήταν λειτουργικά βέλτιστη και βιώσιμη αλλά και υπέρ της πλήρους εγκατάλειψης του ιστορικισμού στις περιπτώσεις που ερχόταν σε αντίθεση με τις εξελισσόμενες ανάγκες της περιοχής. Μέσα από τα γραφόμενα του Mumford διαφαίνεται το όραμά του για μια πολυδιάστατη προσέγγιση του δομημένου περιβάλλοντος, ικανή να ασχοληθεί με τους διάφορους παράγοντες που διαμορφώνουν τη νέα πραγματικότητα της μεταπολεμικής περιόδου και περιλαμβάνουν την ταυτότητα, τη βιωσιμότητα, τη μνήμη και την κοινότητα. Υπό αυτή την έννοια ο τοπικισμός απελευθερώνει από παλαιότερες περιοριστικές συνήθειες και ανοίγει νέες δυνατότητες για τη διαμόρφωση του κόσμου.

[20] Ο Lewis Mumford αναφέρεται στην έννοια του τοπικισμού δίνοντας της μία ιδιαίτερη, διαφορετική από την παραδοσιακή, διάσταση σε άρθρο του στο περιοδικό New Yorker το 1947. (Πηγή: Ayca Ata, "Lewis Mumford's Theory of Regionalism", 16 Νοεμβρίου 2012, https://arc612.wordpress.com/2012/11/16/lewis-mumfords-theory-of-regionalism/ (13/10/2015))

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι ο Heidegger δίνει στον τοπικισμό μια πιο συντηρητική - κοινωνική διάσταση σε αντίθεση με την διεθνιστική διάσταση του τοπικισμού που προβάλλει ο Mumford. Έτσι στον τελευταίο βασίστηκαν οι Τζώνη και Lefaivre οι οποίοι εισήγαγαν τον όρο «Κριτικό Τοπικισμό» που τελικά πρόκειται για ένα κίνημα το οποίο υιοθετεί στοιχεία από τη μοντέρνα αρχιτεκτονική αλλά παράλληλα τονίζονται τα ιδιαίτερα τοπικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά μιας περιοχής δίνοντας έμφαση κυρίως σε στοιχεία τοπικού χαρακτήρα όπως η τοπογραφία της περιοχής, το κλίμα, το φως. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της τάσης θα μπορούσε να θεωρηθεί όπως θα αναλυθεί και σε επόμενο κεφάλαιο, η περίπτωση της ανοικοδόμησης των οικισμών στη Σαντορίνη μετά τους σεισμούς του 1956 από τον Κων/νο Δεκαβάλλα. Σε αυτή τη περίπτωση αν και ήταν σαφώς προτεραιότητα η ανάγκη αποκατάστασης των σεισμοπαθών ο σχεδιασμός που ακολουθήθηκε έλαβε υπόψη τα τοπικά κλιματολογικά και γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του τόπου αλλά και την τοπική αρχιτεκτονική παράδοση του νησιού, τα οποία αποτέλεσαν τη βάση για τη μετέπειτα ανοικοδόμηση.

Όσον αφορά τον όρο αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι αποτέλεσμά του είναι και η έννοια της πορείας, όχι όμως ως μια αφηρημένη αρχή οργάνωσης του χώρου ή ένα δίκτυο που απλά οι άνθρωποι διέρχονται μέσα από αυτήν, αλλά ως έναν βιωμένο τόπο συνάντησης που σχετίζεται με την τοπική λαϊκή αρχιτεκτονική, όπως είναι για παράδειγμα τα κατώφλια, τα περάσματα, οι αυλές. Όπως αναφέρεται και από τους Αλέξανδρο Τζώνη και Liane Lefaivre η έννοια αυτή εμφανίζεται έντονα στο έργο του Δημήτρη και της Σουζάνας Αντωνακάκη και κατέχει πολύ σημαντική θέση στις ανθρώπινες σχέσεις αφού είναι κομμάτι της ιστορίας και της κοινωνικής ζωής ενός τόπου. Κάτι τέτοιο έρχεται σε αντίθεση με τις περισσότερες πόλεις που αναπτύχθηκαν νωρίτερα τις δεκαετίες ’50 και ’60, όπου η μοντέρνα αρχιτεκτονική που είχε επικρατήσει οδηγούσε στη δημιουργία μιας πόλης στην οποία η μνήμη του τόπου είχε «φιμωθεί», συντελώντας σε μια ιστορική αλλοτρίωση που αρνείται τη συνύπαρξη του «χτες και του σήμερα». Εξαίρεση όμως αποτελούν οι οικισμοί της Σαντορίνης που αναφέρθηκαν αφού η ιστορία του τόπου με τα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά ήταν τόσο έντονα που δύσκολα μπορούσαν να αγνοηθούν.

Όσον αφορά λοιπόν την ανοικοδόμηση μιας πόλης στον ελλαδικό χώρο, ο Δ. Φιλιππίδης είχε χαρακτηριστικά αναφέρει σε ένα άρθρο του ότι: *“Ο σχεδιασμός των ελληνικών πόλεων είναι ένας μακρύς κατάλογος από αθετημένα αρχικά σχέδια χάραξης, που στην καλύτερη περίπτωση εφαρμόστηκαν αποσπασματικά, με απειρία αλλαγών και αναθεωρήσεων. [...]”* [21]. Αντίθετα, στη δυτική Ευρώπη παρατηρείται μια πιο ώριμη αντιμετώπιση και ερευνητική σκέψη για το τρόπο

[21] Φιλιππίδης Δ., *“Η πολεοδομία στην Ελλάδα”*, άρθρο από τις 2 Ιουνίου 2005, www.greekarchitects.gr (15-2-2015)

ανοικοδόμησης των πόλεων και την αντιμετώπιση των ιστορικών πόλεων σε σχέση με τη σύγχρονη πια αρχιτεκτονική την αντίστοιχη περίοδο. Εμφανίζεται ο όρος "Κριτική Ανακατασκευή", βασισμένος στις ιταλικές πολεοδομικές μελέτες της δεκαετίας του '60 και επισημαίνει τις διαφορετικές δυνατότητες που εμπεριέχονται στην κληρονομιά της αστικής ιστορίας. Για τον Bernard Huet ο όρος είναι η αναζήτηση του αστικού ίχνους μιας πόλης, ικανού να επαναπροσδιορίσει τις χωρικές ποιότητες της ιστορικής πόλης, κάτι που είναι ενάντια στην αντι-αστική ιδεολογία στην οποία βασίζεται η κοινή πρακτική που βλέπει ανεξάρτητη την αρχιτεκτονική από την πόλη. Επίσης ο όρος μπορεί να σημαίνει και την αναζήτηση της συλλογικής γλώσσας, κάτι που αντιπροσωπεύεται ιδιαίτερα από έργα του Aldo Rossi. Για τον Aldo Rossi η αρχιτεκτονική δε διαχωρίζεται από τη ζωή και την κοινωνία, την αντιλαμβάνεται ως κάτι συλλογικό. *"[…] Η αρχιτεκτονική [...] δηλαδή ξεκινάει με τις πρώτες χαράξεις μιας πόλης, συμβαδίζει με την εξέλιξη του πολιτισμού της και αποτελεί στοιχείο μόνιμο, καθολικό και τελικά απαραίτητο […]"* [22].

Η "Κριτική Ανακατασκευή" μπορεί να σημαίνει ακόμα και έναν τρόπο επίλυσης της δύσκολης σχέσης μεταξύ του παλιού και του νέου, σε αστικό και αρχιτεκτονικό επίπεδο. Από τη μία πλευρά η ανοικοδόμηση περιλαμβάνει αστικούς χώρους που παρουσιάζουν τη δυνατότητα ενσωμάτωσης υφιστάμενων τμημάτων σε μια νέα αρχιτεκτονική σύνθεση. Τέτοια υφιστάμενα στοιχεία είναι κατά τον Rob Krier οι δρόμοι, οι πλατείες και τα μνημεία, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανακατασκευή της ευρωπαϊκής πόλης, αφού η μορφή και δομή των νέων παρεμβάσεων υπαγορεύονται από τη μορφολογία του περιβάλλοντος αλλά και από τη μνήμη των ίδιων των ιστορικών χώρων. Από την άλλη η ανοικοδόμηση μπορεί να ενέχει και προβλήματα ενσωμάτωσης, καθώς ζητούμενο είναι η αναζήτηση της συνέχειας ανάμεσα στις παλιές και τις νέες υποδομές. Γι' αυτό τα ανακατασκευασμένα τμήματα δεν πρέπει να είναι απλώς ενσωματωμένα στα παλιά με μιμητικό τρόπο, αλλά πρέπει να διατηρούν και την ταυτότητά τους ως νέες αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις.

Επιπλέον, ο Leon Krier θεωρεί την παλιά πόλη αφετηρία για την ίδρυση μιας νέας, κάτι που συνοψίζεται στη φράση του *"learning from old town"* [23] και ο ίδιος έχει πραγματοποιήσει μερικά από τα καλύτερα έργα ανοικοδόμησης πόλεων όπως η πόλη της Βρέμης. Αργότερα με τη Διεθνή Έκθεση στο Βερολίνο (IBA 1984-87) ξαναεμφανίζεται ο όρος ανοικοδόμηση παίρνοντας ένα πιο επίσημο ορισμό. Έτσι ο όρος "Kritische Rekonstruktion" δημιουργήθηκε από τον Josef Paul Kleihues,

[22] Aldo Rossi, «Η αρχιτεκτονική της πόλης», ό.π.σελ. 19

[23] Caja Michele, *"Critical Reconstruction as Urban principle"*, 21 Φεβρουαρίου 2013 (www.arcduecitta.it)

και εφάρμοζε ουσιαστικά τις ιταλικές και γαλλικές τυπολογικές και μορφολογικές θεωρίες στην ιδιαίτερη περίπτωση της κατασκευής του δυτικού Βερολίνου. Με τη συμμετοχή των διεθνών αρχιτεκτόνων η Διεθνής Έκθεση τείνει να επιβεβαιώσει τις αρχές της ιστορικής πόλης όχι μόνο ως "προσεχτική αστική ανανέωση" *("careful urban renewal")* [24] αλλά και ως "Κριτική Ανακατασκευή" *("Critical Reconstruction")* [25]. Η αρχή της ανοικοδόμησης αναφέρεται τόσο στη πόλη ως δομή των ιστορικών χώρων που έχουν προκύψει από διαφορετικές χρονικές περιόδους όσο και ως προς την αρχιτεκτονική και την αυστηρή σχέση της με το αστικό πλαίσιο και τις ιστορικές μορφές του.

Το Οικοδομικό Τετράγωνο σαν αστικό στοιχείο γίνεται το κύριο θέμα της αρχιτεκτονικής διαμάχης στο Βερολίνο και οι πιο χαρακτηριστικές αντιτιθέμενες απόψεις – ερμηνείες είναι αυτές του Eisenman με βάση το σχέδιο της μπαρόκ πόλης Friedrichstadt και του Krier που είναι πιο κοντά στις απόψεις του IBA – Plan, για την πόλη του Potsdam. Έτσι στην πρώτη ερμηνεία το Ο.Τ. χρησιμοποιείται ως εργαλείο ανάλυσης για την αποδόμηση των διαφορετικών επιπέδων πάνω στα οποία βασίζεται η ιστορία του αστικού χώρου, ενώ στη δεύτερη, αυτή του Krier χρησιμοποιείται ως εργαλείο για να επιβεβαιώσει την ιστορική αξία του τόπου.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι στη δυτική Ευρώπη του 20^{ου} αιώνα είχαν αρχίσει ήδη οι βαθύτερες αναζητήσεις σχετικά με το ρόλο της σύγχρονης αρχιτεκτονικής για το μέλλον μιας πόλης βαθιά ριζωμένης στην ιστορία της και τη στάση που θα μπορούσαν να έχουν τελικά οι αρχιτέκτονες: αν δηλαδή είναι προτιμότερο να ακολουθηθεί το μοντέλο της συμπαγούς ιστορικής πόλης με τις διάφορες αποκλίσεις της από το Μεσαίωνα ως το Μπαρόκ και τις μετατροπές της τον 21^{ο} αιώνα, με τελικό σκοπό την επίτευξη της αναλογίας μεταξύ πόλης και αρχιτεκτονικής ή χρειάζεται η παραμονή στα ανοιχτά πρότυπα του Μοντέρνου Κινήματος που τελικά φαίνεται να καταλήγουν σε "αντι-αστικό" πρότυπο, όπου η αρχιτεκτονική υποβιβάζεται σε ένα αντικείμενο τοποθετημένο σε ένα κενό χωρίς ποιότητες.

Τελικά ο όρος "Κριτική Ανακατασκευή" δεν είναι απλά μια μίμηση των ιστορικών αστικών μερών μιας πόλης αλλά ο τρόπος για την αναγέννηση της ξεχασμένης αρχιτεκτονικής του παρελθόντος που καταστράφηκε.

[24] Caja Michele, *"Critical Reconstruction as Urban principle"*, ό.π.

[25] Caja Michele, *"Critical Reconstruction as Urban principle"*, ό.π.

Έτσι, οι δεκαετίες 50’ και 60’, που αποτελούν τις μεταβατικές περιόδους μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου και τις κοινωνικοπολιτικές αναταραχές των χωρών, είναι ζωτικής σημασίας για τη διαμόρφωση της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας των πόλεων, ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα όμως αυτές τις δεκαετίες έχουμε δύο ισχυρούς σεισμούς σε Κεφαλονιά και Σαντορίνη, το 1953 και το 1956 αντίστοιχα, και στη Σικελία το 1968, κατά τους οποίους ισοπεδώνονται ολόκληροι οικισμοί. Ανάλογα όμως με την τοποθεσία – χώρα, τις προηγούμενες εμπειρίες παρόμοιων καταστάσεων, τους επιδιωκώμενους σκοπούς και την εκάστοτε κυβέρνηση ακολουθήθηκαν διαφορετικά μέτρα και στρατηγικές αντιμετώπισης, τα οποία με τη σειρά τους έλαβαν την αποδοχή ή την απόρριψη από τους κατοίκους των αντίστοιχων περιοχών. Έτσι σε μία κρίσιμη περίοδο και στο τομέα της αρχιτεκτονικής καλούνται οι κυβερνήσεις να πάρουν αποφάσεις σχετικά με την ανοικοδόμηση πόλεων εξολοκλήρου κατεστραμμένων. Έτσι τίθεται το βασικό ερώτημα σε μια περίοδο όπου εμφανής ήταν ήδη η προβληματική γύρω από την διατήρηση της ταυτότητας του τόπου και της πολιτιστικής υλικής κληρονομιάς του: είναι δυνατόν μια σεισμική καταστροφή να αντιμετωπιστεί με τρόπο ώστε να δώσει το έναυσμα για έναν νέο πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό σχεδιασμό της πόλης στηριζόμενο όμως στις αρχές και τις αξίες της προσεισμικής πόλης και ενσωματώνοντας κάθε φορά τα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά; Όπως θα διαπιστωθεί η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς και του τοπικού στοιχείου ενός τόπου μπορεί να υποστεί ποικίλες αντιμετωπίσεις: να εγκαταλειφθεί ή να αξιοποιηθεί, να αλλοτριωθεί ή να ενσωματωθεί, να μετασχηματιστεί ή να διατηρηθεί. Κάπως έτσι δημιουργούνται τρία δίπολα εννοιών τα οποία έχουν εντοπιστεί και στα παραδείγματα – περιοχές που έχουν επιλεγεί και θα εξετασθούν παρακάτω ώστε να απαντηθούν τα κύρια ερωτήματα της παρούσας εργασίας. Αρχικά λοιπόν, ένα δίπολο εννοιών αποτελεί ο όρος εγκατάλειψη, που συνέβαινε κατά βάση στις περισσότερες περιοχές που εξετάζονται και ο όρος αξιοποίηση που βρήκε σχετικά μικρή και αποσπασματική εφαρμογή στα παραδείγματα αυτά.

3.1 Εγκατάλειψη Vs Αξιοποίηση

Η **εγκατάλειψη** ως μια κατάσταση θα μπορούσε να αναφερθεί ως αποτέλεσμα της λήθης, όταν ξεχνάς κάτι είτε έμψυχο είτε άψυχο έρχεται η παραμέληση και η αδιαφορία και τελικά αφήνεται στην τύχη του. Από την άλλη η **αξιοποίηση** αποτελεί ένα στόχο για κάτι το οποίο έχει εγκαταληφθεί και περιλαμβάνει όλες εκείνες τις ενέργειες προκειμένου το εγκαταλελειμμένο αντικείμενο να χρησιμοποιηθεί και να αποδώσει ένα θετικό αποτέλεσμα. Ένα σεισμικό φαινόμενο που ισοπεδώνει τα πάντα στο πέρασμά του αφήνει δύο επιλογές: την εγκατάλειψη του τόπου ή την προσπάθεια αξιοποίησής του. Ίσως οι δύο αυτές έννοιες να είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, με την έννοια ότι η προσπάθεια αξιοποίησης μιας περιοχής μπορεί τελικά να μην έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα και τελικά να εγκαταληφθεί. Όμως εδώ έρχονται τα εργαλεία και τα μέσα σχεδιασμού που διαθέτει κάθε τόπος ανάλογα με την εποχή, που μπορούν να προδιαγράψουν ένα θετικό αποτέλεσμα. Στόχος όπως έχει ήδη σημειωθεί είναι η αξιοποίηση του πολιτιστικού, αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού υποβάθρου κάθε τόπου, σε μια πιο σύγχρονη βάση, ώστε ένα τυχαίο και αδιαμφισβήτητα τραγικό γεγονός να αποτελέσει τη δύναμη της μεταμόρφωσης ενός τόπου. Έτσι στο πλαίσιο αυτό μπορούμε να εξετάσουμε τρία παραδείγματα νησιών που υπέστησαν τις τραγικές συνέπειες ενός σεισμικού φαινομένου και να παρατηρήσουμε αν τελικά οι διάφοροι οικισμοί οδηγήθηκαν στην εγκατάλειψη ή στην αξιοποίηση (πετυχημένη ή μη) στα διάφορα επίπεδα ανάγνωσης των νησιών αυτών.

Στη **Κεφαλονιά** προσεισμικά υπήρχαν πάρα πολλοί μικροί οικισμοί, καθώς κυρίως αρχοντικές οικογένειες έδιναν το όνομά τους στους οικισμούς, οι οποίοι αποτελούνταν από τις οικίες τους, με σκοπό να καθιερώσουν την κυριαρχία τους στην περιοχή και να βεβαιώσουν την κοινωνική τους υπόσταση. Με τους σεισμούς οι κάτοχοί τους άφησαν τις κατοικίες τους ερειπωμένες και εγκαταστάθηκαν στα αστικά κέντρα του νησιού ή μετανάστευσαν στις μεγαλουπόλεις. Έτσι σιγά σιγά χάθηκαν οι οικισμοί αυτοί ή ενώθηκαν με άλλους για να αποτελέσουν μεγαλύτερους οικισμούς και συνήθως με διαφορετική ονομασία. Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται ο αριθμός των οικισμών προσεισμικά στην απογραφή του 1951 αλλά και πως διαμορφώθηκε ύστερα από τους σεισμούς κατά τις απογραφές των ετών 1961 και 1971. Χαρακτηριστική είναι η σταδιακή μείωση των οικισμών του νησιού σε ποσοστό όμως μόνο 19,2%.

ΑΠΟΓΡΑΦΕΣ	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
1951	193	47369
1961	191	46314
1971	156	36742

Απόψη του οικισμού Σάμη προσεισμικά (αριστερά) και της Άσσου το 1940 (δεξιά)
(Πηγή εικόνων: Πουλάκη – Κατεβάτη Διονυσία, «Προσεισμική Κεφαλονιά», εκδ. Εικών, Αθήνα 2003, σελ. 219)

Απόψη του παλιού και νέου οικισμού Κουλουράτα (αριστερά) και του οικισμού Πουλάτα (δεξιά) όπως παραμένουν σήμερα ερειπωμένοι (Πηγή εικόνων: Περιβαλλοντική Ομάδα του 1996 Γυμνασίου – Λυκείου Σάμης Ν. Κεφαλληνίας, «Αναζητώντας τις μνήμες του ’53», εκδ. Σολδάτος 1998, σελ. 47, 69)

Έτσι όπως φαίνεται και στους παρακάτω χάρτες οι περισσότεροι οικισμοί διατηρούνται, ενώ υπάρχουν αυτοί που εγκαταλείπονται καθώς ο πληθυσμός τους μετακινείται και συνενώνονται δημιουργώντας νέους οικισμούς με ίδια ή διαφορετική ονομασία, αλλά υπάρχουν και οικισμοί οι οποίοι εγκαταλείπονται οριστικά. Οι χάρτες έχουν δημιουργηθεί με βάση τους πίνακες 2 και 3 όπου φαίνεται με βάση τις απογραφές 1951 και 1971 ποιοι οικισμοί διατηρούνται και ποιοι εξαφανίζονται μετά τους σεισμούς του 1953. Επίσης στους πίνακες με έντονα γράμματα σημειώνονται οι οικισμοί οι οποίοι μετακινήθηκαν σε κοντινή περιοχή με αυτή όπου βρίσκονταν προσεισμικά.

Πίνακας 2: Οικισμοί στην Επαρχία Κραναίας όπως εμφανίζονται σύμφωνα με τις απογραφές 1951, 1961, 1971

	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1951	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1961	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971
ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΡΑΝΑΙΑΣ	Αγία Ειρήνη	•	•	•
	Άγιος Γεώργιος	•	•	
	Άγιος Ελευθέριος			•
	Αλειμματάς	•	•	•
	Αμπελάς	•		
	Ανδριολάτα	•	•	•
	Αννινάτα	•	•	•
	Άνω Βάλται	•		
	Άνω Κεραμειαί		•	
	Αργίνια	•	•	•
	Αργοστόλι	•	•	•
	Ασπρογέρακας	•	•	•
	Ατσουπάδες	•	•	•
	Αφραγιάς	•		
	Βαλεριάνος	•	•	•
	Βαλσαμάτα	•	•	•
	Βλαχάτα	•	•	•
	Δαυγάτα	•	•	•
	Δεμουτσαντάτα	•	•	•
	Διλινάτα	•	•	•
	Δοριζάτα	•	•	•
	Δράπανον			•
	Επανωχώριον	•	•	•
	Θηράμονας	•	•	•
	Θεοδωρίτσιον	•		
	Καλιγάτα	•	•	
	Καμπιτσάτα	•	•	•
	Καπανδρίτι	•	•	•
	Καραβάδος	•	•	•

	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1951	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1961	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971
ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΡΑΝΑΙΑΣ	Καραντινάτα	•	•	
	Κάστρον	•	•	•
	Κατελειός	•	•	•
	Κάτω Κατελειός		•	•
	Κεραμειαί	•	•	•
	Κλείσματα	•	•	•
	Κοκολάτα	•	•	•
	Κολαΐτης	•	•	•
	Κομποθεκράτα	•	•	•
	Κοριάννα	•	•	•
	Κορνέλλος	•	•	•
	Κουντουράτα	•	•	•
	Κουρκουμελάτα	•	•	•
	Κουρουκλάτα	•	•	•
	Κουρουπάτα	•	•	
	Κουτρουκόης	•	•	
	Κρεμμύδιον	•	•	•
	Λακήθρα	•	•	•
	Λάσση			•
	Λουρδάτα	•	•	•
	Μαζαρακάτα		•	
	Μαρκόπουλον	•	•	•
	Μαυράτα	•	•	•
	Μενεγάτα	•	•	•
	Μεταξάτα	•	•	•
	Μηνιά	•	•	•
	Μινετάτα	•	•	
	Μιτακάτα	•	•	•
	Μιχάτα	•	•	•
	Μουσάτα	•	•	•

	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1951	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1961	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971
ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΡΑΝΑΙΑΣ	Ντομάτα	•	•	
	Ξενόπουλον	•	•	•
	Πάστρα	•	•	•
	Περατάτα	•	•	•
	Πεσάδα	•	•	•
	Πλατείαι	•	•	•
	Πόρος	•	•	•
	Πορταράτα	•	•	
	Προκοπάτα		•	•
	Ραζάτα	•	•	•
	Ρατζακλίον	•	•	•
	Σαλομάτα	•		
	Σαρλάτα	•	•	
	Σβορωνάτα	•	•	•
	Σιμωτάτα	•	•	•
	Σκάλα	•	•	•
	Σπαθίον	•	•	•
	Σπαρτιά	•	•	•
	Σπήλια	•	•	
	Τζανάτα	•	•	•
	Τραυλιάτα	•	•	
	Τρωιανάτα	•	•	•
	Φανιαί	•	•	
	Φαρακλάτα	•	•	•
	Φάρσα	•	•	•
	Φουρνιώτης	•		
	Φραγκάτα	•	•	•
	Φωκάτα	•	•	
	Χελμάτα	•	•	
	Χιονάτα	•	•	•

Πίνακας 3: Οικισμοί στην Επαρχία Πάλης όπως εμφανίζονται σύμφωνα με τις απογραφές 1951, 1961, 1971

	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1951	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1961	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971
ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΑΛΗΣ	Αγία Θέκλη	•	•	•
	Άγιος Δημήτριος		•	•
	Αγκών	•	•	•
	Αθέρας	•	•	•
	Βιλατόρια	•	•	
	Βλυχάτα	•	•	•
	Βόβυκες	•	•	
	Βουνίον	•	•	•
	Δαμουλιανάτα	•	•	•
	Δελλαπορτάτα	•	•	•
	Δεματορά	•	•	
	Ζόλα	•	•	•
	Καλάτα	•	•	•
	Καμιναράτα	•	•	•
	Καρδακάτα	•	•	•
	Κατερελάτα	•	•	
	Κατωχώριον	•	•	
	Κοντογενάδα	•	•	•
	Κοντογουράτα	•	•	•
	Κουβαλάτα	•	•	•
	Λέπεδα	•	•	•
	Ληξούριον	•	•	•
	Λιβάδιον	•	•	•
	Λουκεράτα	•	•	•
	Μαντζαβινάτα	•	•	•
	Μαντουκάτα	•	•	

	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1951	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1961	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971
ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΑΛΗΣ	Μιχαλιτσάτα	•	•	•
	Μονοπολάτα	•	•	•
	Νύφιον	•	•	•
	Παρισάτα	•	•	•
	Πετρικάτα	•	•	•
	Ρίζα	•	•	•
	Ρίφιον	•	•	•
	Σκινέας	•	•	•
	Σουλλάροι	•	•	•
	Τιπαλδάτα	•	•	
	Φαβατάτα	•	•	•
	Χαβδάτα	•	•	•
	Χαβριάτα	•	•	•

Πίνακας 4: Οικισμοί στην Επαρχία Σάμης όπως εμφανίζονται σύμφωνα με τις απογραφές 1951, 1961, 1971

	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1951	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1961	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971
ΕΠΑΡΧΙΑ ΣΑΜΗΣ	Αγία Ευφημία	•	•	•
	Άγιος Νικόλαος		•	•
	Αγριλιάς	•	•	•
	Αλευράτα	•		
	Αντιπάτα Ερίσου	•	•	•
	Αντιπάτα Πυλάρου	•	•	•
	Ανωμεριά	•	•	•
	Άσος	•	•	•
	Βαλλιανάτα	•		
	Βαρύ	•	•	•
	Βασιλικιάδες	•	•	•
	Βασιλοπουλάτα	•	•	
	Βεντουράτα	•	•	•
	Βίγλι		•	•
	Βλαχάτα	•	•	
	Γερμενάτα	•	•	•
	Γριζάτα	•	•	•
	Δενδρινάτα	•	•	•
	Δεφαρανάτα	•	•	•
	Διβαράτα	•	•	•
	Διγαλέτον	•	•	•
	Διχάλια	•		
	Δρακάτα	•	•	•
	Δρακοπουλάτα	•	•	•
	Δραπανίτικα	•	•	•
	Ευρετή	•	•	•
	Ζερβάτα	•	•	•

	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1951	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1961	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971
ΕΠΑΡΧΙΑ ΣΑΜΗΣ	Καραβόμυλος			•
	Καρουσάτα	•	•	•
	Καρυά	•	•	•
	Καταποδάτα	•	•	•
	Κατάρραχον	•		
	Κατσαράτα	•	•	•
	Κοθρέας	•	•	•
	Κοκολάτα	•	•	•
	Κομιτάτα	•	•	•
	Κονιδαράτα	•	•	•
	Κουλούμοι		•	
	Κουλουράτα	•	•	•
	Λαταβινάτα	•		
	Λεκατσάτα	•	•	•
	Λιβαθινάτα	•		
	Λογαράτα	•	•	
	Λουκάτα	•	•	•
	Μάγγανος	•	•	•
	Μακριώτικα	•	•	•
	Μαρκαντωνάτα	•	•	
	Μαρκάτα	•	•	
	Μαρκετάτα	•		
	Μαρκουλάτα	•	•	•
	Ματσουκάτα	•	•	
	Μεσοβούνια	•	•	•
	Μοναστηράκιον	•		
	Μπαρζουκάτα	•	•	
	Μπεκατωράτα	•	•	
	Μπενεττάτα	•		
	Νεοχώριον	•	•	•

	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1951	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1961	ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1971
	Ξηροπόταμος			•
	Παλαιοστάριον	•	•	
	Πατρικάτα	•	•	•
	Πλαγιά	•	•	•
	Πνευματικάτα	•	•	
	Ποταμιανάτα	•	•	•
	Πουλάτα	•	•	•
	Πύργος	•	•	
	Ραφτοπουλάτα	•	•	
	Σάμη	•	•	•
	Σοφός	•	•	
	Στάβερης	•		
	Στελιάτα		•	
	Ταρκασάτα	•	•	
	Τζαμαρελλάτα	•	•	•
ΕΠΑΡΧΙΑ ΣΑΜΗΣ	Τζανετάτα	•		
	Τουλιάτα	•	•	•
	Τσαρκασιάνος	•	•	•
	Τσελεντάτα	•	•	•
	Φερεντινάτα	•	•	•
	Φισκάρδον	•	•	•
	Φραπάτα	•	•	
	Φρούριον	•	•	
	Χαλικέρη	•	•	•
	Χαράκτιον	•	•	•
	Χαλιωτάτα	•	•	•
	Χαμόλακκος	•	•	
	Ψιλιθριάς	•	•	•

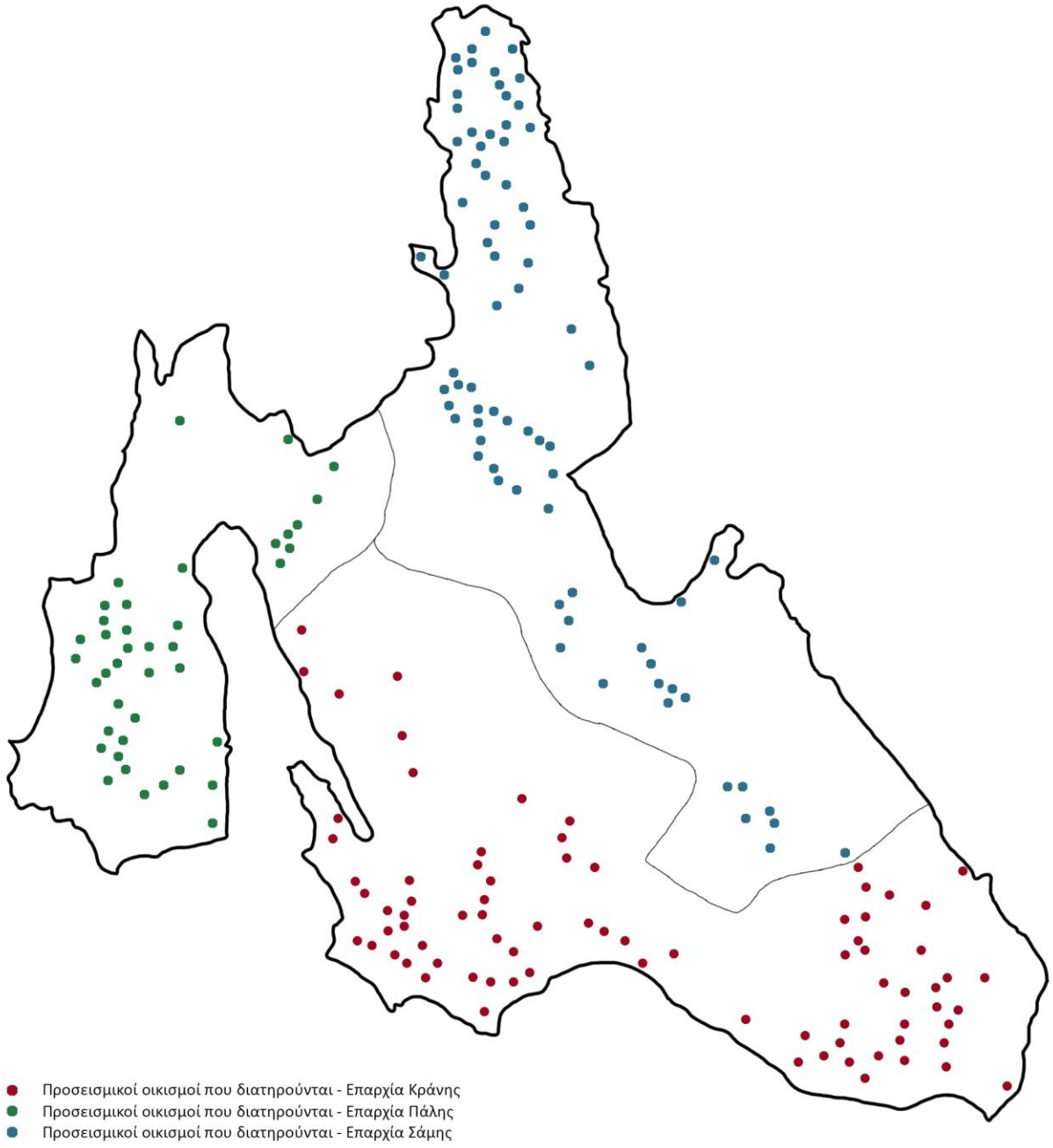

Χάρτης 1: Προσεισμικοί οικισμοί της Κεφαλονιάς ανά επαρχία (Πηγή: Προσωπικό αρχείο που πραγματοποιήθηκε με βάση τις απογραφές του 1951, 1961 και 1971 από την Στατιστική Υπηρεσία του Δήμου Κεφαλονιάς, όπως αυτές επεξεργάστηκαν στους παραπάνω πίνακες)

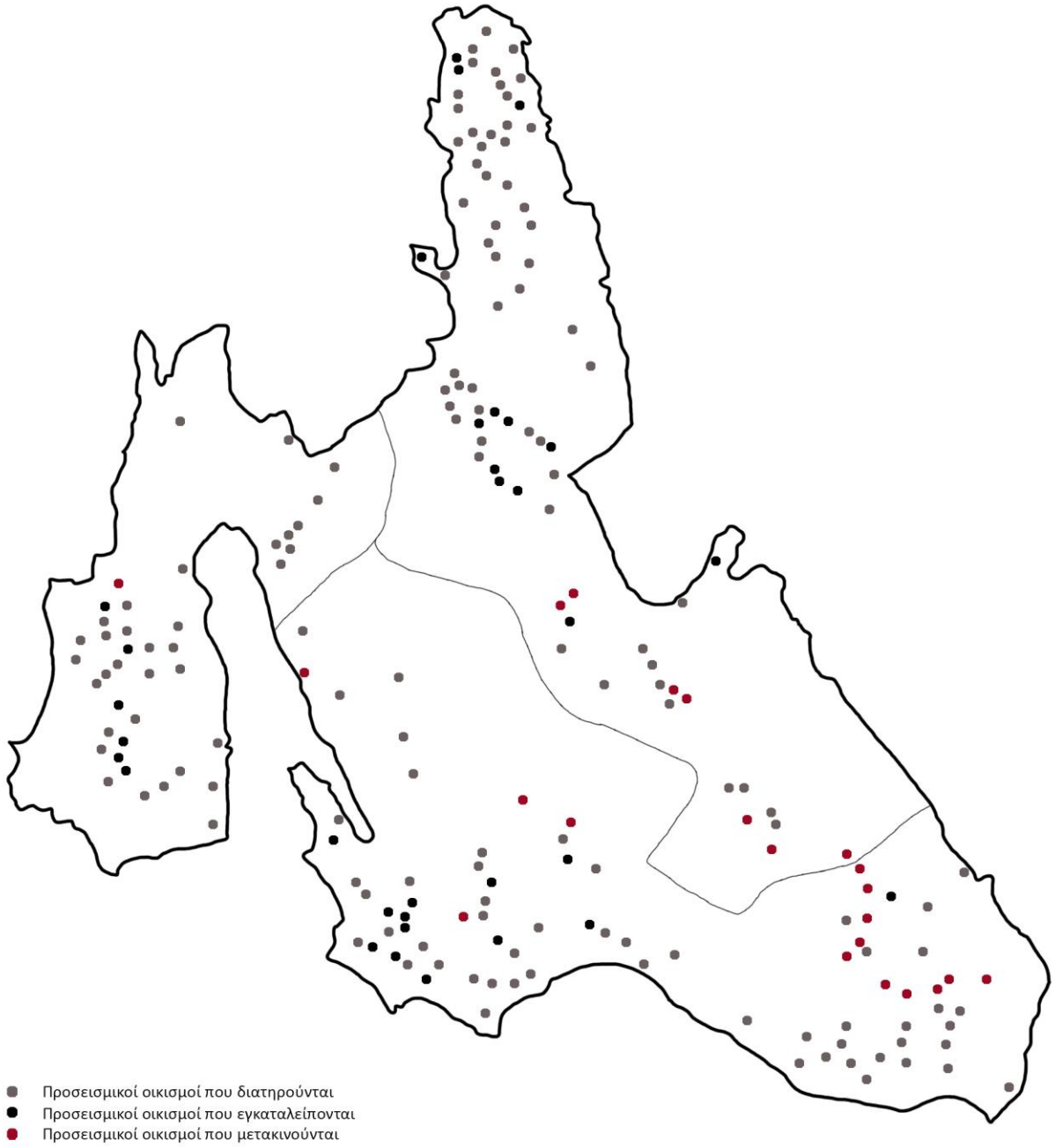

Χάρτης 2: Η νέα κατάσταση των οικισμών όπως διαμορφώνεται μετά τους σεισμούς του 1953 (Πηγή: Προσωπικό αρχείο που πραγματοποιήθηκε με βάση τις απογραφές του 1951, 1961 και 1971 από την Στατιστική Υπηρεσία του Δήμου Κεφαλονιάς, όπως αυτές επεξεργάστηκαν στους παραπάνω πίνακες)

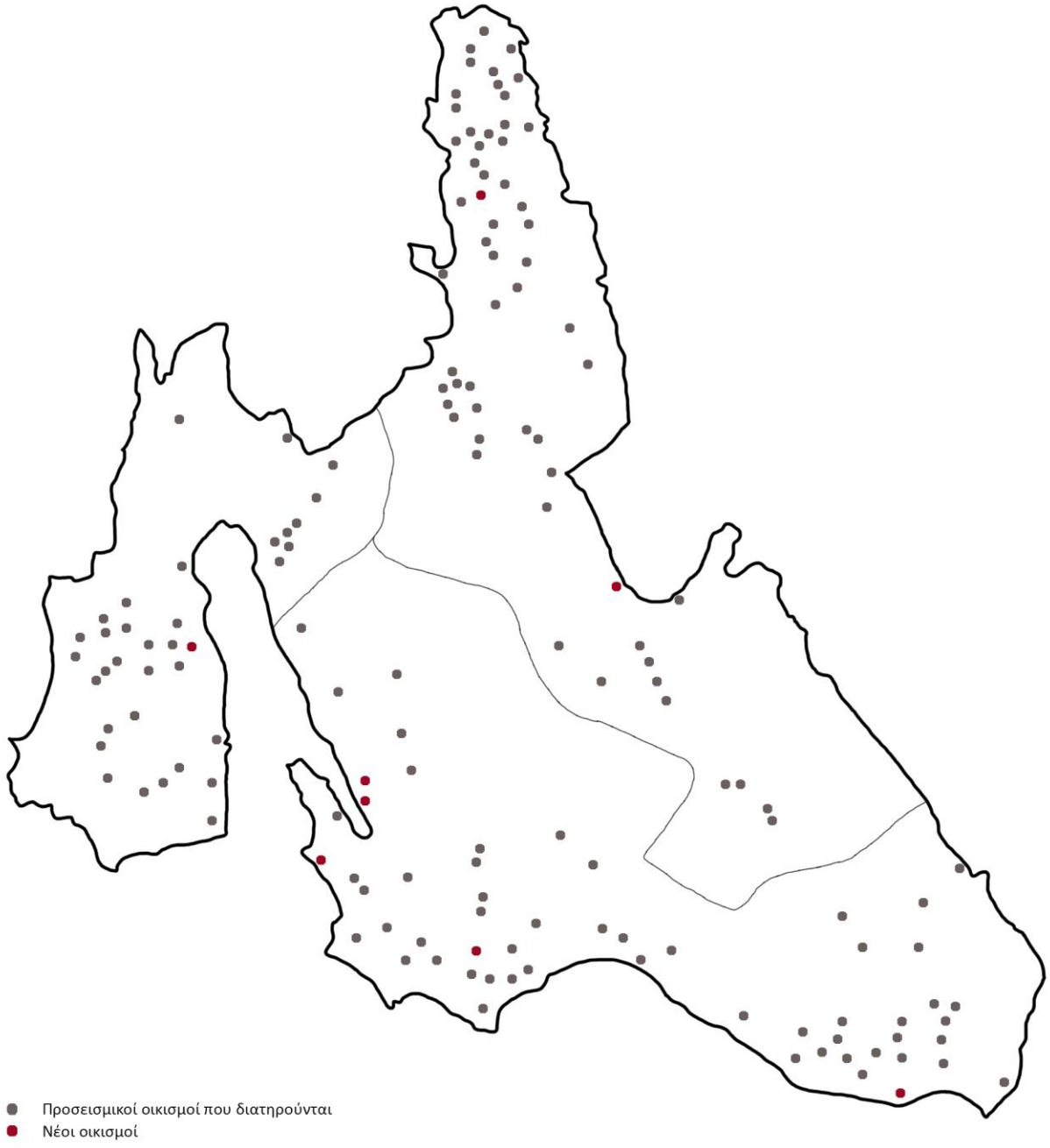

Χάρτης 3: Οι νέοι οικισμοί που προστίθενται μετά τους σεισμούς του 1953 μαζί με τους προσεισμικούς που έμειναν ανέπαφοι (Πηγή: Προσωπικό αρχείο που πραγματοποιήθηκε με βάση τις απογραφές του 1951, 1961 και 1971 από την Στατιστική Υπηρεσία του Δήμου Κεφαλονιάς, όπως αυτές επεξεργάστηκαν στους παραπάνω πίνακες)

Σύμφωνα με αυτές τις απογραφές αλλά και παλαιότερες όπως αυτή του 1907 (που θεωρείται η καλύτερη κατά την εποχή εκείνη επίσημη απογραφή της Ελλάδας) διαπιστώνεται ότι υπάρχει μια σταθερότητα του οικιστικού πλέγματος της Κεφαλονιάς. Αν και έχουν πραγματοποιηθεί πολλοί ισχυροί σεισμοί στο νησί (1867, 1932, 1953, 1972, 2014), υπάρχει μια συνεχής οικιστική ανανέωση. Για παράδειγμα, από την απογραφή του 1583 έως αυτή του 1907 εξαφανίζεται ένα ποσοστό 40,8% των οικισμών. Δηλαδή πάνω από τους μισούς οικισμούς διατηρούνται και αποτελούν τον πυρήνα της οίκισης του νησιού. Είναι φανερό ότι παρά τις ανακατατάξεις του οικιστικού πλέγματος της Κεφαλονιάς οι κάτοικοι δύσκολα εγκαταλείπουν τον τόπο τους. Το γεγονός ότι διατηρούνται αρκετοί οικισμοί οφείλεται κατά βάση σε ιδιωτική πρωτοβουλία, και ιδίως σε κατοίκους οικονομικά εύρωστους και γόνους αρχοντικών οικογενειών του νησιού. Υπάρχουν, επίσης πολλοί οικισμοί που εγκαταλείπονται οι οποίοι βρίσκονταν στις πιο ορεινές περιοχές και οι κάτοικοί τους μεταφέρονται σε κοντινές πεδινές ή παραθαλάσσιες περιοχές. Υπάρχουν όμως και οικισμοί που λόγω της θέσης και της σημασίας τους αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο. Έτσι διακρίνονται τέσσερα χαρακτηριστικά παραδείγματα οικισμών που αντιμετωπίστηκαν με διαφορετικούς τρόπους το καθένα για διαφορετικό λόγο.

Πίνακας 5: Παραδείγματα οικισμών - Πληροφορίες

ΟΙΚΙΣΜΟΙ	Μορφολογία περιοχής	Διοικητική διαίρεση	Μετασεισμική Ανοικοδόμηση	Εγκατάλειψη	Αξιοποίηση σημερινή
Κουρκουμελάτα	Ημιορεινός	Επαρχία Κραναίας	Ιδιωτική χορηγία		Κατοικείται
Παλιά Βαλσαμάτα	Ορεινός	Επαρχία Κραναίας	Μετάθεση οικισμού σε πιο πεδινή περιοχή	✓	Κατοικείται
Φισκάρδο	Παραθαλάσιος	Επαρχία Σάμης	Κράτος, πρόγραμμα ΕΟΤ		Έντονη τουριστική δραστηριότητα
Παλιά Βλαχάτα	Ημιορεινός	Επαρχία Σάμης	Μετάθεση οικισμού στο Καραβόμυλο (παραθαλάσσια περιοχή)	✓	Αύγουστος – Festival

Αρχικά έχουμε τις περιπτώσεις των οικισμών Βαλσαμάτα και Βλαχάτα. Οι δύο αυτοί οικισμοί βρίσκονταν σε ορεινές περιοχές. Τα Βαλσαμάτα ήταν πολύ σημαντικός οικισμός καθώς αποτελούσε την πρωτεύουσα του Δήμου Ομαλών. Η κύρια ασχολία των κατοίκων ήταν η γεωργία και η κτηνοτροφία. Στον οικισμό παραγόταν λάδι και κυρίως το τοπικό κρασί του νησιού η Ρομπόλα, πολύ σημαντικό αγροτικό προϊόν για την οικονομία του νησιού. Το προσεισμικό χωριό αποτελείτο από την εκκλησία με κοινόχρηστο χώρο καθώς δεν υπήρχε άλλη κεντρική πλατεία, δρόμους με μέχρι πέντε μέτρα πλάτος και κατοικίες χαρακτηριστικές της αρχιτεκτονικής του νησιού όπως έχουν περιγραφεί στην προηγούμενη ενότητα. Μετά τους σεισμούς του 1953 οι κάτοικοι μετακινήθηκαν χαμηλότερα σε απαλλοτριωμένη έκταση και ενώθηκαν με τους κατοίκους των Φραγκάτων αποτελώντας μαζί τα Ομαλά. Σήμερα στη θέση του παλιού οικισμού των Βαλσαμάτων δεσπόζουν αναξιοποίητα τα ερείπια του χωριού, όπου διατηρούνται ακόμα πολλές κατοικίες, προσόψεις, σκάλες, δρόμοι και μέρος της παλιάς εκκλησίας.

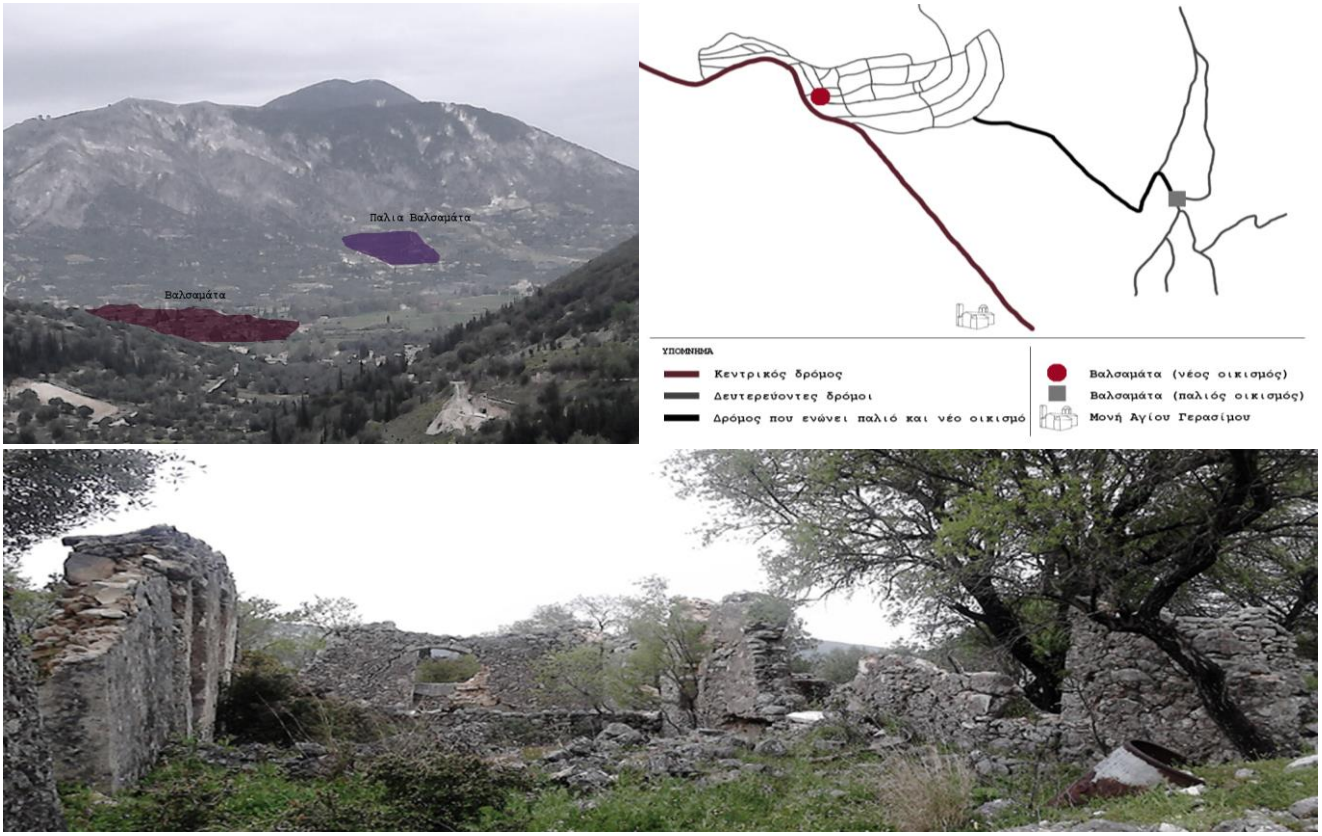

Τοποθεσία του προσεισμικού οικισμού Βαλσαμάτα σε σχέση με τον νέο (πάνω) (Πηγή: προσωπικό αρχείο) και άποψή του όπως παραμένει ερειπωμένος (κάτω) (Πηγή εικόνων: Πουλάκη – Κατεβάτη Διονυσία, «Προσεισμική Κεφαλονιά», εκδ. Εικών, Αθήνα 2003, σελ. 219)

Απόψεις του οικισμού Βαλσαμάτα όπως παραμένει σήμερα ερειπωμένο μετά τους σεισμούς του 1953
(Πηγή εικόνων: Προσωπικό αρχείο, 2015)

Ο οικισμός Βλαχάτα αποτελείτο από μια κεντρική πλατεία που περιτριγυρίζεται από τις κατοικίες. Πρόκειται επίσης για ορεινή περιοχή που μετά τους σεισμούς του 1953 εγκαταλήφθηκε και οι κάτοικοί της εγκαταστάθηκαν στον παραθαλάσσιο οικισμό Καραβόμυλο. Σήμερα ο οικισμός αυτός φέρει τα ερείπια των κατοικιών όμως τα τελευταία τέσσερα περίπου χρόνια φιλοξενεί στα ερείπιά του κάθε Αύγουστο εκδηλώσεις και συναυλίες. Διάφορες καλλιτεχνικές ομάδες και ιδιώτες χρησιμοποιούν τα ερείπια και με κατάλληλο φωτισμό πραγματοποιούν εκθέσεις ζωγραφικής, γλυπτικής, ντοκιμαντέρ, εκδηλώσεις χορού και συναυλίες δίνοντας ζωή στο χώρο και θυμίζοντας σε ντόπιους και ξένους ότι ακόμα και τα ερείπια είναι μέρος της ζωής των κατοίκων που δεν πρέπει να λησμονούνται και να εγκαταλείπονται. Παρόλα αυτά κάποια οργανωμένη προσπάθεια αξιοποίησης και αποκατάστασης του οικισμού από τις τοπικές αρχές δεν έχει πραγματοποιηθεί μέχρι στιγμής. Μια αντίστοιχη περίπτωση αποτελούν και τα ερείπια της πόλης Gibellina της Σικελίας όπου οι τοπικές αρχές στην προσπάθειά τους να απαλύνουν τον πόνο από την απώλεια χρησιμοποίησαν τα ερείπια ως σκηνικό για διάφορες τελετές και παραστάσεις, λίγο μετά τη μετεγκατάσταση των κατοίκων στη νέα πόλη λίγα χιλιόμετρα μακριά. Η κίνηση αυτή όμως δεν είχε κάποιο αποτέλεσμα ούτε την απήχηση που περίμεναν ίσως γιατί πραγματοποιήθηκε σε σύντομο χρονικό διάστημα από το σεισμικό γεγονός και ήταν ακόμα νωπές οι μνήμες από την καταστροφή. Γι' αυτό οι αρχές προχώρησαν στη μετατροπή της παλιάς πόλης σε γλυπτό μνήμης.

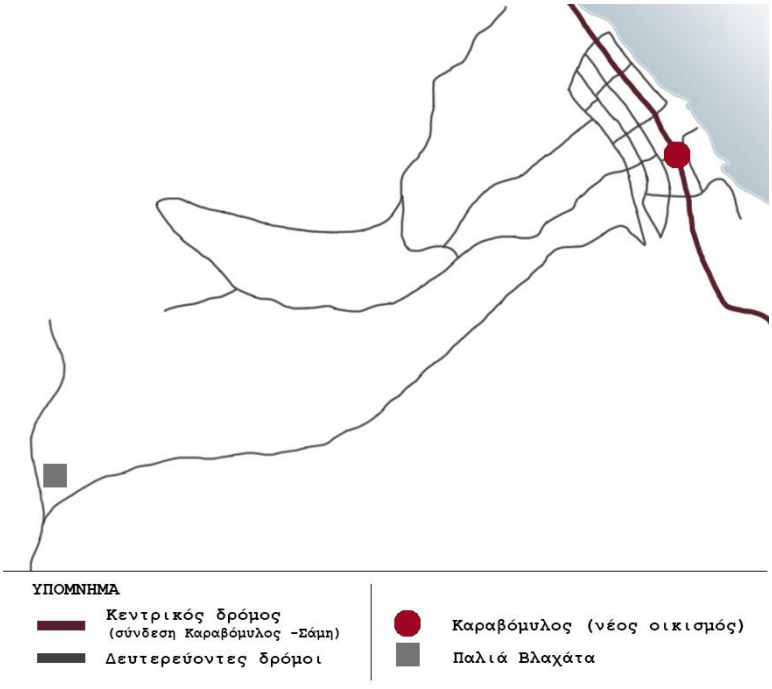

Τοποθεσία του προσεισμικού οικισμού Βλαχάτα σε σχέση με τον νέο οικισμό Καραβόμυλο όπου μεταφέρθηκαν οι κάτοικοι μετά τους σεισμούς του 1953 (δεξιά)
(Πηγή: προσωπικό αρχείο)

Απόψεις προσεισμικού οικισμού Βλαχάτων όπως διατηρείται σήμερα. Κεντρική πλατεία Σαρίστρα, δρόμοι, κατοικίες, σελ. 68 (Πηγή: προσωπικό αρχείο 2015)

Απόψεις οικισμού Βλαχάτων κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων του Αυγούστου το 2014
(Πηγή: www.facebook.com – saristra festival)

Από την άλλη πλευρά έχουμε δύο άλλους οικισμούς οι οποίοι δεν εγκαταλήφθηκαν μετά τους σεισμούς. Ο οικισμός Κουρκουμελάτα αποτελεί ένα από τα λίγα παραδείγματα ολοκληρωμένης ανοικοδόμησης σε πρότυπο οικισμό, γεγονός που οφείλεται όμως σε ιδιωτική πρωτοβουλία - δωρεά της οικογένειας Βεργωτή που κατοικούσε σε αυτόν. Η οικογένεια μερίμνησε ώστε να καταφθάσουν στην περιοχή εργολάβοι και να αναλάβουν το σχέδιο του οικισμού με κατοικίες που δεν ήταν όμως στα πρότυπα των σχεδίων των κατοικιών αρωγής που χορηγούσε το κράτος. Έτσι ο οικισμός αυτός σήμερα έχει ένα διαφορετικό ύφος σε σχέση με τους υπόλοιπους οικισμούς της Κεφαλονιάς, γεγονός που αποδίδεται στη διαφορετική του αντιμετώπιση.

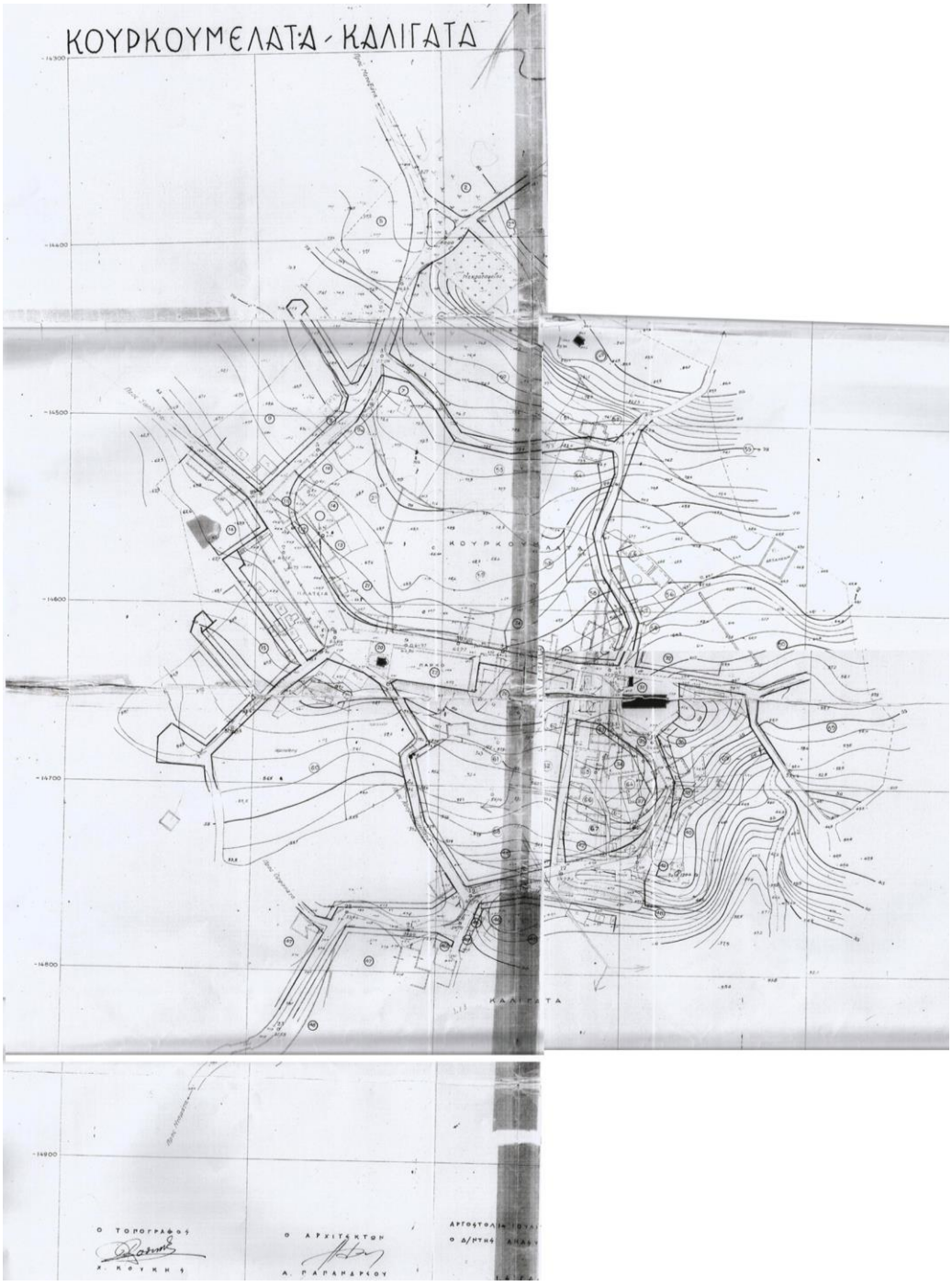

Χάρτης των απαλλοτριώσεων του οικισμού Κουρκουμελάτα μετά τους σεισμούς του 1953
(Πηγή: Δ/νση Πολεοδομίας Δήμου Κεφαλονιάς)

Απόψεις του οικισμού Κουρκουμελάτα όπως είναι σήμερα
(Πηγή: www.google.gr/maps, Οκτώβριος 2015)

Επίσης, ο οικισμός Φισκάρδο αποτελεί μια πολύ ιδιαίτερη περίπτωση. Το Φισκάρδο ήταν ένας πολύ σημαντικός ναυτεμπορικός κόμβος για το νησί. Είναι το βορειότερο λιμάνι χτισμένο σε μια περιοχή πλούσια σε φυσική ομορφιά. Πρόκειται για την αρχαία Πάνορμο και οφείλει το όνομά της στο Ροβέρτο Γυϊσκάρδο, που μετά το 1085 καταλαμβάνει το νησί και το χρησιμοποιεί ως ορμητήριο για τις εξορμήσεις του στην ηπειρωτική Ελλάδα. Ο οικισμός προσεισμικά παρουσίαζε μια ενιαία όψη, χωρίς έντονες διαφοροποιήσεις και αυτό αντικατόπτριζε και την έλλειψη κοινωνικών αντιθέσεων ανάμεσα στους κατοίκους. Αποτελεί έναν από τους ελάχιστους οικισμούς στην Κεφαλονιά που δεν καταστράφηκε από τους σεισμούς του 1953. Η αιτία για αυτό το φαινόμενο αποδίδεται από ειδικούς στη ρωγμή που υπάρχει εσωτερικά στο έδαφος κοντά στην περιοχή του Φισκάρδου και μείωσε την ένταση του σεισμού. Έτσι λόγω αυτής της ιδιαιτερότητας

αλλά και της σημασίας του στο τομέα του τουρισμού του νησιού μπήκε στο πρόγραμμα παραδοσιακών οικισμών του ΕΟΤ τη δεκαετία του ΄70. Στα πλαίσια του προγράμματος αυτού είχαν επιλεγεί ορισμένες κατοικίες προκειμένου να πραγματοποιηθούν οι απαραίτητες κάθε φορά ενέργειες ενίσχυσης και αποκατάστασής τους και να μετατραπούν σε πρότυπους παραδοσιακούς ξενώνες. Επίσης πραγματοποιήθηκε η χάραξη περιφερειακού δρόμου και χώρου στάθμευσης έξω από τον οικισμό, κάτι που βοήθησε στη μετέπειτα αξιοποίηση της παραλίας αποκλειστικά για τους πεζούς. Το πρόγραμμα αποσκοπούσε στην εφαρμογή μιας γραμμής ώστε η αποκατάσταση να γίνει με τους διεθνείς κανόνες αναστήλωσης και να αποτελέσει πρότυπο οικισμό. Τελικά το πρόγραμμα ίσως δεν πέτυχε εντελώς το σκοπό του, πάντως κατάφεραν να διατηρηθούν αρκετά αρχοντικά της προσεισμικής περιόδου και ο οικισμός συνεχίζει να προσελκύει πλήθος τουριστών, με κίνδυνο βέβαια υπερεκμετάλλευσής του. Οι επεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν ήταν μεμονωμένες και αποσπασματικές γεγονός που οδήγησε στη μη ύπαρξη ολοκληρωμένου σχεδιασμού του με τις κατάλληλες υποδομές ώστε να φιλοξενεί το πλήθος του κόσμου που τον επισκέπτεται κάθε καλοκαίρι. Έτσι δημιουργούνται διάφορα προβλήματα κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, κυρίως στην κυκλοφορία, αλλά και στην παροχή υπηρεσιών στους τουρίστες.

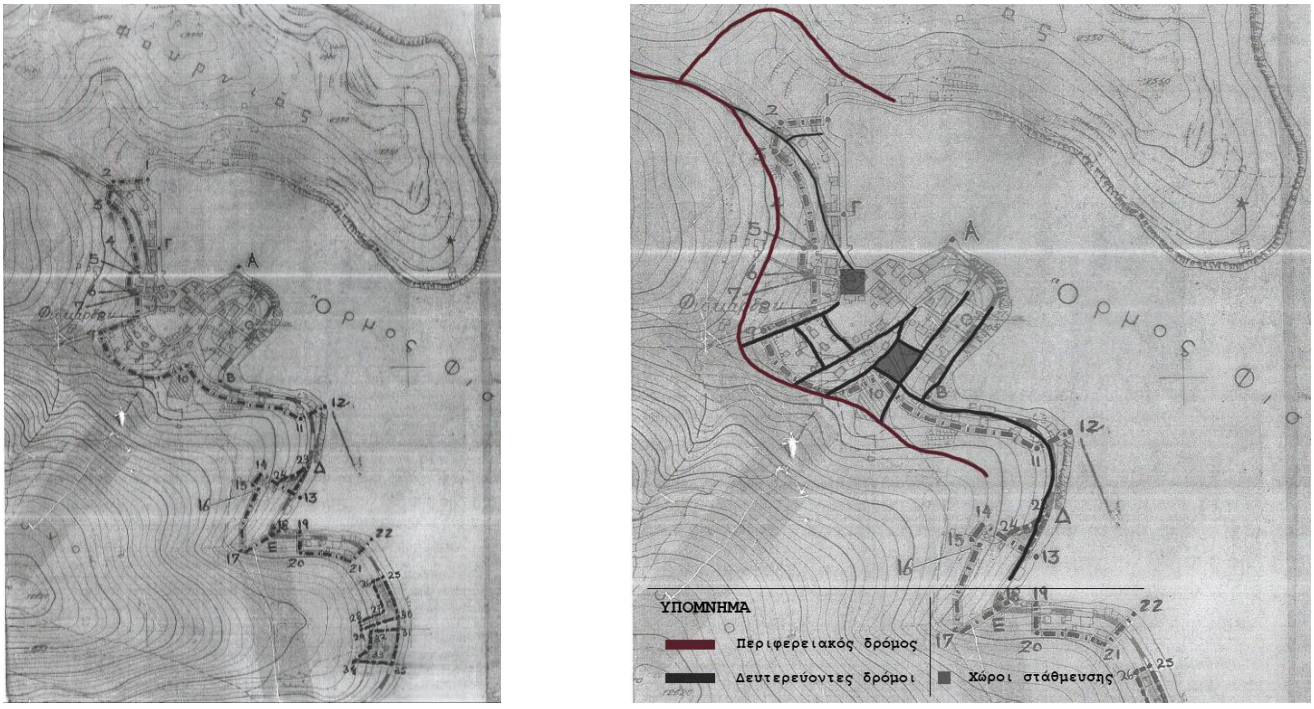

Χάρτης του οικισμού Φισκάρδο μετά τους σεισμούς του 1953 (αριστερά), χάρτης του Φισκάρδου με εντοπισμό των κυριότερων σημείων του νέου σχεδιασμού μετασεισμικά – οδικό δίκτυο (δεξιά) (Πηγή: Δ/νση Πολεοδομίας Δήμου Κεφαλονιάς, Προσωπικό αρχείο)

Άποψη του οικισμού Φισκάρδο προσεισμικά

(Πηγή: Πουλάκη – Κατεβάτη Διονυσία, «Προσεισμική Κεφαλονιά», ό.π., σελ. 182)

Άποψη του οικισμού Φισκάρδο προσεισμικά

(Πηγή: Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», ό.π., σελ. 9)

Απόψεις προσεισμικών κατοικιών του οικισμού Φισκάρδο
(Πηγή: Ίδρυμα Φωκά – Κοσμετάτου)

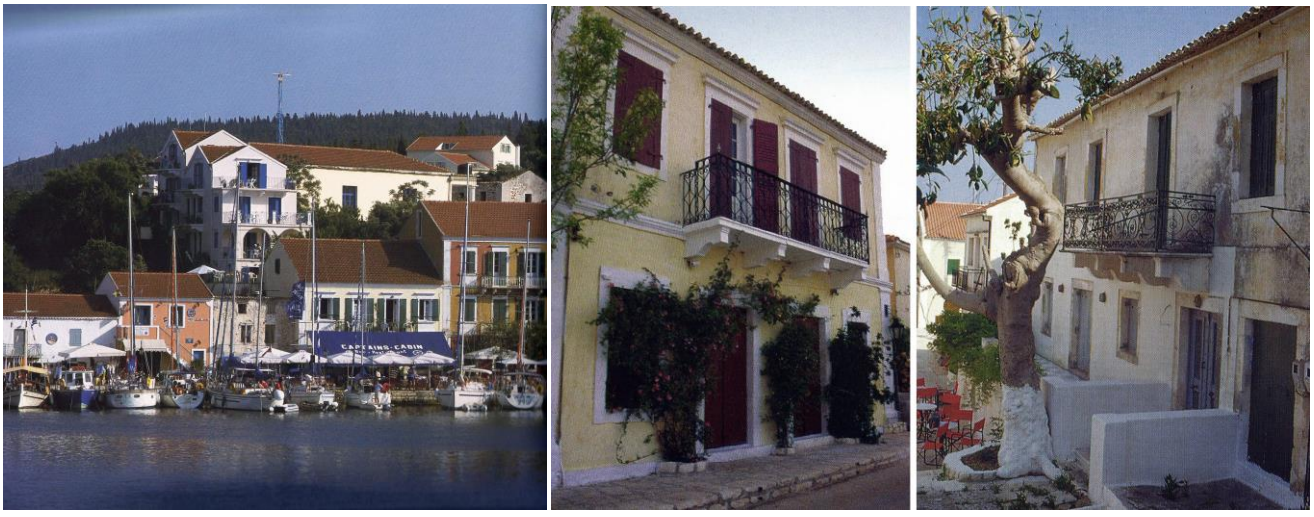

Άποψη του οικισμού Φισκάρδο μετά τους σεισμούς (αριστερά) και προσεισμικές κατοικίες που έχουν διατηρηθεί
(Πηγή: Πουλάκη – Κατεβάτη Διονυσία, «Προσεισμική Κεφαλονιά», ό.π., σελ. 184, Περιβαλλοντική Ομάδα του 1996 Γυμνασίου – Λυκείου Σάμης Ν. Κεφαλληνίας, «Αναζητώντας τις μνήμες του ’53», ό.π., σελ. 4, 5)

Στη **Σαντορίνη** αντίστοιχα οι οικισμοί υφίστανται διαδοχικές μεταβολές, που οφείλονται είτε σε κατακτητές είτε σε φυσικά φαινόμενα. Μια πιο πλήρης εικόνα των οικισμών του νησιού υπάρχει το 17^{ο} αιώνα. Αναφέρεται ότι υπήρχαν πέντε καστέλια, δηλαδή οχυροί οικισμοί: στο Κάστρο (που αργότερα ο πληθυσμός του μεταφέρθηκε στα Φηρά, σημερινή πρωτεύουσα), στην Επανωμεριά (βόρεια του νησιού) και νότια στο Πύργο, το Εμπορείο (Νιμπορειό) και το Ακρωτήρι. Επίσης, υπήρχαν και μεμονωμένα φρουριακά κτίσματα μέσα ή έξω από τα Καστέλια, οι γουλάδες στην Επανωμεριά, στα Φηρά και στο Νιμπορειό. Άλλοι οικισμοί υπήρχαν, μη οχυρωμένοι, διασκορπισμένοι στην ενδοχώρα κοντά σε ποταμούς (πρόκειται κατά βάση για κοίτες ξεροπόταμων που μετατρέπονταν σε φαράγγια λόγω της διάβρωσης του εδάφους) όπως το Καρτεράδο, η Μεσαριά και το Μεγάλο Χωριό. Τη δεκαετία του ’50 ο πληθυσμός κατοικεί σε 14 οικισμούς, από τους οποίους οι τρεις βρίσκονται στο απόκρημνο χείλος της καλδέρας (Φηρά – Φηροστεφάνη, Ημεροβίγλι και Οία). Όπως φαίνεται και στο χάρτη με το σεισμό του 1956 που έγινε στη Σαντορίνη αν και οι οικισμοί υπέστησαν μεγάλες καταστροφές, δεν αφέθηκαν στη τύχη τους. Οι περισσότεροι δεν εγκαταλήφθηκαν αλλά μετά το σεισμό δημιουργήθηκαν και νέοι οικισμοί κυρίως στα ανατολικά του νησιού λόγω των πλεονεκτημάτων της τοποθεσίας, ήπιο ανάγλυφο σε σχέση με τη δυτική πιο απόκρημνη πλευρά του νησιού, πρόσφορο για τη δημιουργία παραθαλάσσιων οικισμών. Από τους προσεισμικούς οικισμούς διατηρήθηκαν οι 11 , ενώ προστέθηκαν ακόμη 19 οικισμοί.

Πίνακας 6: Οι οικισμοί της Σαντορίνης πριν και μετά τους σεισμούς (Πηγή: «Ο υβριδισμός στη Σαντορίνη», κείμενο pdf, users.ntua.gr/kamy/ivridismos.pdf (Μάρτιος 2015)

ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΠΡΙΝ ΤΟ 1956	ΜΕΤΑ ΤΟ 1956
Αγία Παρασκευή		•
Άγιος Γεώργιος		•
Ακρωτήρι	•	•
Βόθωνας	•	•
Βούρβουλος	•	•
Εμπορειό	•	•
Επισκοπή	•	
Επισκοπή Γωνίας		•
Έξω Γυαλός		•
Έξω Γωνιά		•
Έξω Κατοικίες		•
Εξωμύτης		•

ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΠΡΙΝ ΤΟ 1956	ΜΕΤΑ ΤΟ 1956
Ημεροβίγλι	•	•
Θόλος		•
Καμάρι		•
Καρτεράδος	•	•
Κοντοχώρι	•	
Μεγαλοχώρι	•	•
Μέσα Κατοικίες		•
Μεσαριά	•	•
Μονόλιθος		•
Οία	•	•
Όρμος Αθηνιό		•
Όρμος Αμούδι		•
Όρμος Αρμένι		•
Όρμος Φηρών		•
Παλαιά Καμμένη		•
Περιβολάς		•
Περίσσα		•
Πύργος	•	•
Φηρά	•	•
Φηροστεφάνι	•	
Φοινικιά		•

Έτσι σήμερα το νησί αποτελείται από 30 οικισμούς, που διακρίνονται σε τρεις βασικές κατηγορίες:

- **Γραμμικοί οικισμοί** όπως τα Φηρά, η Οία και η Θηρασιά που βρίσκονται στο χείλος του γκρεμού προς την καλντέρα και προϋπήρχαν
- **Εξελιγμένοι οχυροί οικισμοί** όπως ο Πύργος, ο Νιμπορειός και το Ακρωτήρι, που προϋπήρχαν και επεκτάθηκε ο αρχικός πυρήνας τους έξω από τα τείχη
- **Υπόσκαφοι οικισμοί** όπως ο Βόθωνας, η Φοινικιά και το Καρτεράδο που βρίσκονται κοντά σε ποταμούς.

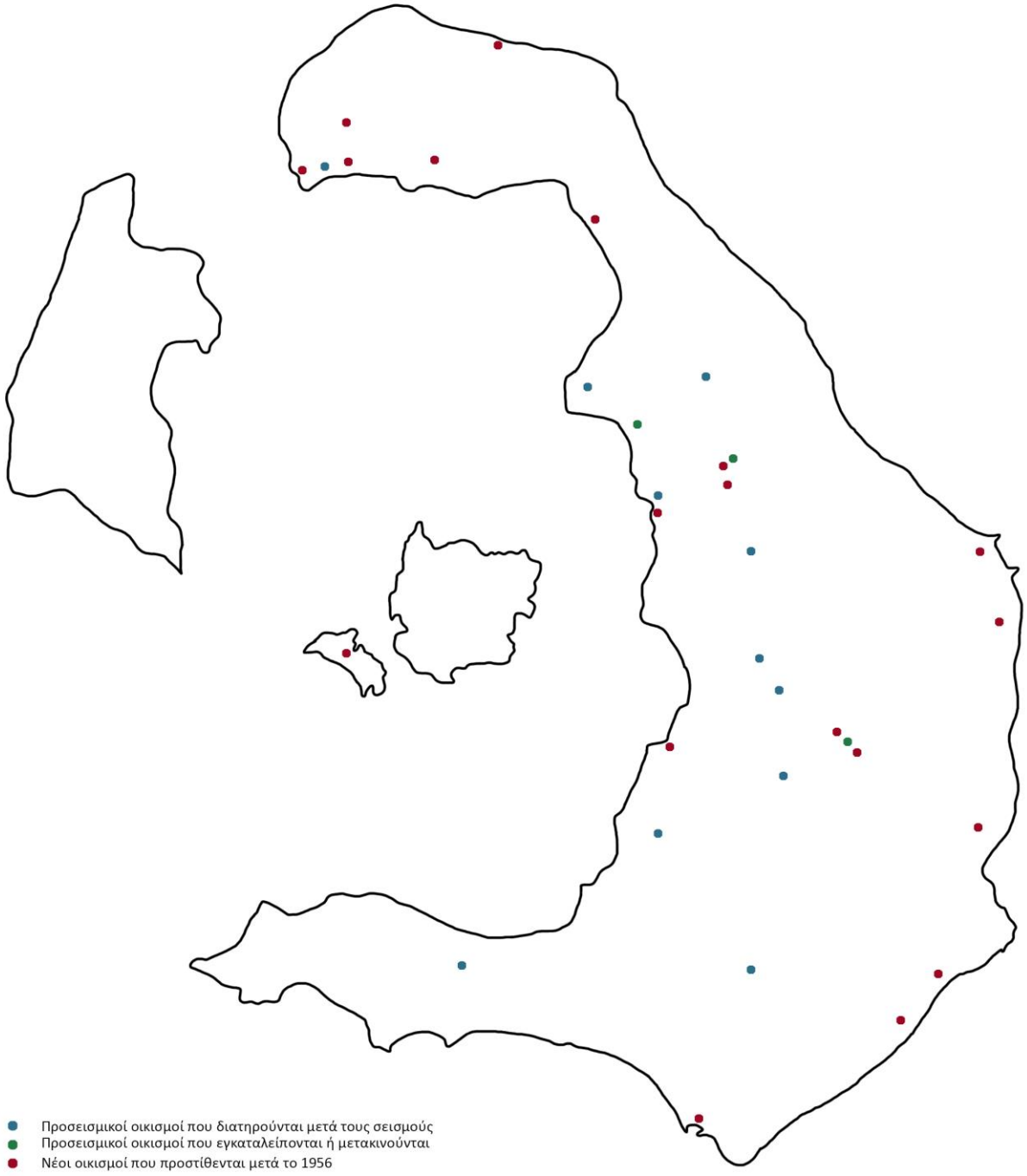

Χάρτης 4: Οι οικισμοί όπως διαμορφώνονται μετά το 1956 (Πηγή: Προσωπικό αρχείο που πραγματοποιήθηκε με βάση τον παραπάνω πίνακα)

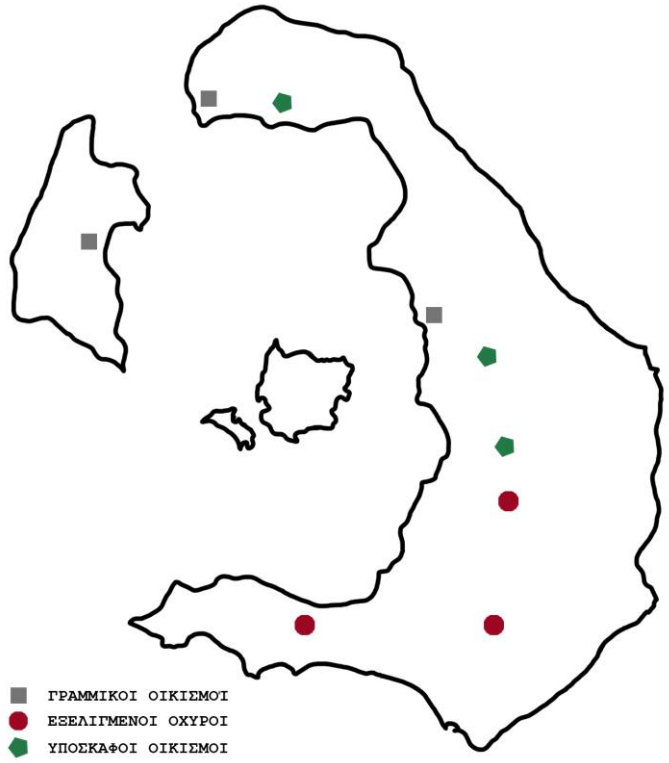

Χάρτης με την κατανομή των τριών κατηγοριών οικισμών με βάση τα χαρακτηριστικά παραδείγματα που αναφέρθηκαν παραπάνω
(Πηγή: Προσωπικό αρχείο)

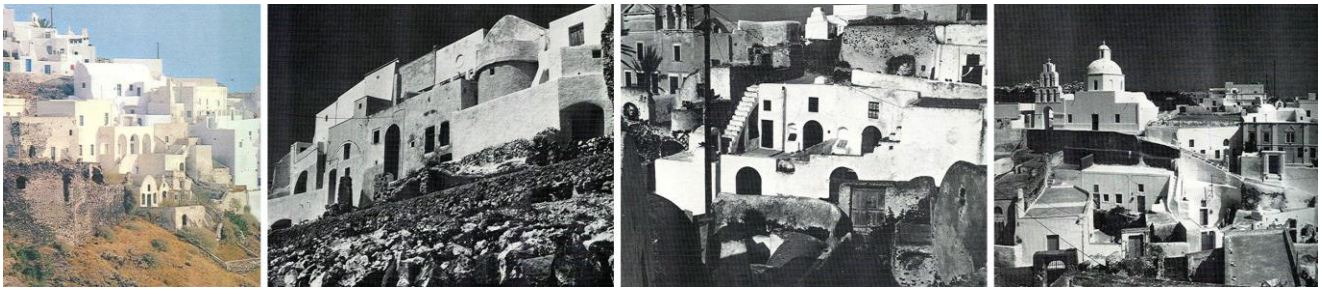

Οι οικισμοί Φηρά (γραμμικός οικισμός), Πύργος (εξελιγμένος οχυρός), Φοινικιά, Καρτεράδος (υπόσκαφοι οικισμοί) αντίστοιχα (Πηγή: Φιλιππίδης Δ., «Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Σαντορίνη», εκδ. Μέλισσα, 1983, σελ. 11, 14, 18, 19)

Επίσης, υπάρχουν και **μικτοί τύποι οικισμών** που στη μία πλευρά περιλαμβάνουν υπόσκαφο τμήμα και στα δυτικά προς το γκρεμό είναι γραμμικοί, κάτι στο οποίο συντελεί η τοποθεσία του οικισμού σε σχέση με το ανάλυφο της περιοχής. Επιπλέον, είναι δυνατόν μέσα στον ίδιο οικισμό να ξεχωρίζουν συνοικίες με κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (διαφορετική διάρθρωση κατοικιών ή μεγαλύτερες κατοικίες) που οφείλονται κατά βάση σε κοινωνικές διακρίσεις. Κάτι τέτοιο όμως φαίνεται να εξαλείφθηκε στα Φηρά, λόγω των καταστροφών του σεισμού, αμβλύνοντας τη διάκριση ανάμεσα στη συνοικία των Λατίνων και τις υπόλοιπες. Οι οικισμοί συνδέονται μεταξύ τους από μία κεντρική αρτηρία. Μέσα στον οικισμό υπάρχει ένας κεντρικός δρόμος, ενώ οι *"[…] δευτερεύουσες επικοινωνίες εξασφαλίζονται από σκαλιά και ανηφορικά δρομάκια, τα «ρυμίδια», κάθετα κατά κανόνα στο κύριο δρόμο, μορφωμένα σε καλντερίμια από λαβόπετρα [...]"* [26].

Λόγω των παραπάνω διαφοροποιήσεων είναι φανερό ότι στη Σαντορίνη καθοριστικό παράγοντα για τη διαμόρφωση των οικισμών διαδραμάτισε το ιδιαίτερο ανάγλυφο, όπου οι τοπογραφικές καμπύλες δημιουργούν ένα ακανόνιστο πλέγμα και επηρεάζουν την ανάπτυξη των οικισμών. Οι σεισμοί τελικά στο νησί δε συνέβαλαν τόσο στην εγκατάλειψη των παλαιότερων οικισμών, αλλά εξαιτίας ίσως και της προηγούμενης εμπειρίας από τους σεισμούς στη Κεφαλονιά, έγιναν προσπάθειες διατήρησής τους και δημιουργίας ταυτόχρονα νέων πιο σύγχρονων, διατηρώντας όμως στοιχεία της ντόπιας αρχιτεκτονικής που είναι απόρροια του γεωλογικού υποβάθρου του νησιού, όπως θα εξετασθεί και σε επόμενο κεφάλαιο.

Το χαρακτηριστικό έντονο ανάγλυφο της Σαντορίνης
(Πηγή: www.google.gr)

[26] Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», εκδ. Κριτική, Αθήνα 2010, σελ. 119

Η **Σικελία** είναι επίσης ένα νησί με έντονη σεισμική δραστηριότητα. Πιο συγκεκριμένα η κοιλάδα Belice υπέφερε από σεισμικές δονήσεις που άλλαξαν τη τοπογραφία, τα υψόμετρα και τα ανθρώπινα επιτεύγματα της περιοχής, όπως κτίρια, δρόμοι και ολόκληρα χωριά. Το 1968 συνέβη ένας πολύ ισχυρός σεισμός που κατέστρεψε ολοσχερώς τους οικισμούς: Santa Ninfa, Partanna, Montevago, Santa Margherita, Gibellina, Salaparuta, Poggioreale, Salemi. Αυτοί ήταν μερικοί από τους πιο σημαντικούς οικισμούς που καταστράφηκαν σε ακτίνα 10χλμ. Ενδεικτικά στη πόλη Gibellina κατέρρευσε περίπου το 90% των κατοικιών. Όπως φαίνεται και στο παρακάτω χάρτη, ανάλογα με τη τοποθεσία της πόλης, την προσεισμική της κατάσταση και το μέγεθος της καταστροφής υπάρχουν πόλεις που ξανακτίστηκαν στο ίδιο ή σε παρακείμενο σημείο των ερειπίων έτσι ώστε να συνυπάρχουν κατά κάποιο τρόπο η νέα πόλη με τα ερείπια της προγενέστερης, ενώ άλλες ξανακτίστηκαν σε αρκετά πιο απομακρυσμένο σημείο από τα ερείπιά τους. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις που θα εξετασθούν πιο αναλυτικά σε επόμενο κεφάλαιο, η πόλη της Gibellina και οι πόλεις Santa Margherita και Montevago. Σε μια πιο συνολική παρατήρηση τους όμως με την ανοικοδόμηση των πόλεων αυτών μετά το σεισμό φαίνεται ότι τελικά δημιουργήθηκαν τρία διαφορετικά τοπία στην ίδια τη πόλη:

- Η παλιά πόλη (“The old town”), συνήθως εντελώς κατεστραμένη που έπρεπε να εγκαταληφθεί. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις η νέα πόλη χτίστηκε κοντά στη προσεισμική ενσωματώνοντας και αξιοποιώντας τελικά τα κατεστραμένα τμήματα. Αντίθετα, στη πρώτη περίπτωση επιλέχθηκε η απομάκρυνση από τη παλιά πόλη και συνεπώς η αποκοπή – εγκατάλειψη του παρελθόντος. Στη νέα πόλη της Gibellina, έγινε μία προσπάθεια ένταξης και αξιοποίησης ενός μνημείου της παλιάς πόλης, που αποτέλεσε όμως ένα μεμονωμένο γεγονός χωρίς ίσως το αναμενόμενο αποτέλεσμα.
- Το προκατασκευασμένο τμήμα της πόλης (“The pre-fab town”), οι κάτοικοι άρχισαν να ενισχύουν τις προκατασκευασμένες – προσωρινές κατοικίες, καθώς οι ελπίδες τους για μια νέα κατοικία είχαν αρχίσει να μειώνονται, καθιστώντας με αυτό τον τρόπο τις προσωρινές κατοικίες μόνιμες.
- Η νέα πόλη στο μοντέλο της κηπούπολης (“New town”), ήταν αποτέλεσμα των παρεμβάσεων της κυβέρνησης και χαρακτηρίζεται κατά βάση από χαμηλή ποιότητα και έλλειψη ταυτότητας, λόγω της πίεσης εξαιτίας της έκτακτης ανάγκης και της άκρατης προσπάθειας εκσυγχρονισμού της νέας πόλης σε σύγκριση με την παλιά.

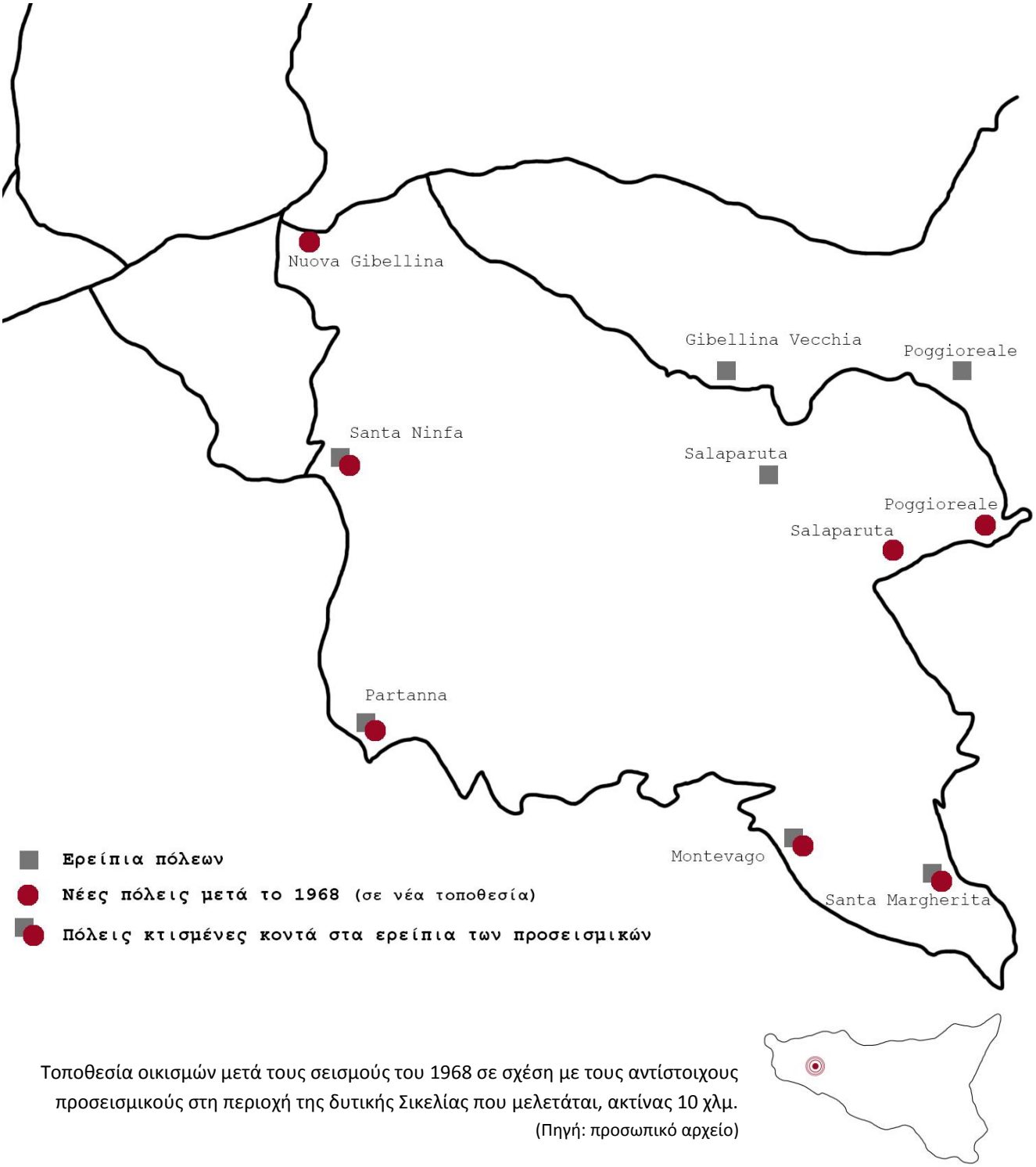

Τοποθεσία οικισμών μετά τους σεισμούς του 1968 σε σχέση με τους αντίστοιχους προσεισμικούς στη περιοχή της δυτικής Σικελίας που μελετάται, ακτίνας 10 χλμ.
(Πηγή: προσωπικό αρχείο)

3.2 Αλλοτρίωση Vs Ενσωμάτωση

Με τον όρο **αλλοτρίωση**, εννοείται η αίσθηση αποξένωσής του ανθρώπου από τον εαυτό του και τον κόσμο που τον περιβάλλει, καθώς και η απώλεια στοιχείων της προσωπικότητάς του με αποτέλεσμα να καταλήγει ξένος ή κατώτερος προς αυτό που ήταν πριν. Αυτός ο ορισμός μεταφορικά μπορεί να υποδηλώνει και την αλλοτρίωση ενός τόπου, μιας πόλης, με την αλλοίωση των αυθεντικών χαρακτηριστικών της υπό την επίδραση ξένων στοιχείων. Αντίθετα, **ενσωμάτωση** των χαρακτηριστικών ενός τόπου στα νέα δεδομένα υφίσταται όταν τα τελευταία γίνονται αδιάσπαστο μέλος του συνόλου της πόλης αυτής.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα **αλλοτρίωσης** πόλης που θα μπορούσε να αναλυθεί εδώ είναι η περίπτωση της πόλης του Αργοστολίου της Κεφαλονιάς. Αρχικά, όπως αναφέρθηκε στη προηγούμενη ενότητα, η πόλη αυτή είχε δεχθεί πολλές επιρροές μέχρι την τελική διαμόρφωση της αρχιτεκτονικής της, τόσο από την Στερεά Ελλάδα όσο και από τη δυτική Ευρώπη, ενσωματώνοντας όμως τα ξένα στοιχεία στον τόπο και την παράδοση των κατοίκων του. Το 1953 ισχυροί σεισμοί ισοπέδωσαν ολόκληρη την πόλη καταστρέφοντας για πάντα όλο τον αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό πλούτο που είχε διαμορφωθεί μέχρι εκείνη την περίοδο και στη συνέχεια ακολουθήθηκαν κάποιες πολιτικές δράσεις για την εκ νέου ανοικοδόμηση της πόλης, με τρόπο κατά βάση άκριτο και μιμητικό, που οδήγησε στη σημερινή εικόνα της πόλης, αποξενωμένη από το παρελθόν και την ιστορία της. Αν και διατηρήθηκαν στοιχεία του παρελθόντος, ικανά να αξιοποιηθούν δεν εφαρμόστηκε εξαρχής ένας ολοκληρωμένος πολεοδομικός σχεδιασμός, ο οποίος θα στηριζόταν στο πλούτο και τις ιδιαιτερότητες της προσεισμικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής του νησιού με σκοπό τη σύνδεσή της με τις μετέπειτα τάσεις της εποχής. Αντίθετα, η ανοικοδόμηση που πραγματοποιήθηκε είχε αρχικά κρατικό χαρακτήρα, αλλά στη συνέχεια αποτέλεσε μέρος ιδιωτικών μεμονωμένων πρωτοβουλιών, γεγονός που δημιούργησε σύγχυση στο παραγώμενο τελικό κτιστό περιβάλλον. Οι αρχικές ενέργειες από πλευράς του κράτους σχετίζονται φυσικά και είναι αποτέλεσμα της

Χάρτης που παρουσιάζει τα όρια της πόλης του Αργοστολίου όπως άλλαξαν μέσα στις δεκαετίες '50 έως '80 (Πηγή: Προσωπικό αρχείο)

κοινωνικοπολιτικής κατάστασης της δεκαετίας του ΄50, όπως έχει προαναφερθεί. Πιο συγκεκριμένα όμως για τη περίπτωση της ανοικοδόμησης των οικισμών της Κεφαλονιάς και κατ' επέκταση και της πόλης του Αργοστολίου έπαιξαν καθοριστικό ρόλο κάποιες βασικές παράμετροι. Χαρακτηριστική είναι η εγκατάσταση στρατιωτικής διοίκησης στο νησί ύστερα από τους σεισμούς, που ανέλαβε να διαχειριστεί την κατάσταση και να πάρει καταλυτικές αποφάσεις, χωρίς τη συμμετοχή άλλων αιρετών δημοκρατικών τοπικών διοικήσεων ή του τοπικού πληθυσμού, ενώ παράλληλα υπήρχε απουσία θεσμών και οργανώσεων πολιτικής προστασίας. Επιπλέον, όπως έχει αναφερθεί η μεταπολεμική περίοδος χαρακτηρίζεται από μία πολιτική «μη σχεδιασμού» του αστικού χώρου, οπότε η ανασυγκρότηση των πληγεισών περιοχών ως μια προσπάθεια σχεδιασμένης παρέμβασης είναι εξαρχής λίγο - πολύ καταδικασμένη. Σημαντική ήταν και η επιρροή των αρχών του CIAM[27] και γενικότερα του Μοντέρνου Κινήματος, βάση των οποίων είχαν ανοικοδομηθεί πολλές πόλεις μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το κυρίαρχο δίλημμα που επικράτησε τότε ήταν η διατήρηση – επαναφορά της παλιάς δομής της πόλης που καταστράφηκε ή η ριζική αναδιάρθρωσή της, όπου τελικά επικράτησε η τελευταία άποψη για το σχεδιασμό των περισσότερων πόλεων, η «ιδεολογία του νεωτεριστικού σχεδιασμού». Η αντίληψη αυτή σε συνδιασμό με της καταλυτικής σημασίας αποφάσεις της στρατιωτικής διοίκησης για κατεδάφιση όλων των ετοιμόρροπων οικοδομών οδήγησε στην εφαρμογή της λογικής της εκ νέου σχεδιασμού της πόλης. Τέλος καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η επίδραση των ιδεών του Δοξιάδη και του Υπουργείου Ανοικοδομήσεως στο οποίο ήταν υπεύθυνος. Οι αρμοδιότητες του Υπουργείου συνδέθηκαν άμεσα με τον έλεγχο της κατασκευαστικής διαδικασίας και την πολιτική των απαλλοτριώσεων και προωθήθηκαν ενέργειες όπως η διανομή οικοδομικών υλικών στα νοικοκυριά, η παροχή τυποποιημένων σχεδίων (πυρήνες κατοικίας) κ.α. Τα παραπάνω δείχνουν πιο συγκεκριμένα το πλαίσιο μέσα στο οποίο έγιναν οι προσπάθειες για την ανασυγκρότηση των οικισμών της Κεφαλονιάς μετά τους σεισμούς και τις κυρίαρχες τάσεις στο τομέα του σχεδιασμού πόλεων που αποτέλεσαν και σημαντικές επιρροές.

[27] CIAM (1928 – 1956): Διεθνές Συνέδριο Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής, η ίδρυσή του σηματοδοτεί την απόφαση των αρχιτεκτόνων του Μοντέρνου Κινήματος να προωθήσουν τις θεωρίες τους για ζητήματα περί αστικής αρχιτεκτονικής και χώρου. Τα συμπεράσματά τους είχαν μεγάλη επιρροή στο σχηματισμό πόλεων σε όλο το κόσμο. Η ίδρυσή του έγινε με διακήρυξη που υπογράφτηκε από 24 αρχιτέκτονες στην Ελβετία το 1928 και δήλωνε ότι η αρχιτεκτονική δεν ήταν δυνατό να υπάρχει απομονωμένη από κυβερνήσεις και πολιτικές, αλλά οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες ενός τόπου επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το μέλλον των πόλεων. Πηγή: *"CIAM, Rethinking Architecture (1928-1956)",* http://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/history/heritage/ciam-congres-internationaux darchitecture-moderne (Ιούλιος 2015)

Εικόνες από τις πρώτες δράσεις για την αντιμετώπιση της έκτακτης ανάγκης. (Πηγή: προσωπικό αρχείο Γ. Γαλανού)

Έτσι αρχικά η πρώτη φάση δράσεων περιλαμβάνει τις δράσεις για την αντιμετώπιση της έκτακτης ανάγκης. Σε αυτή τη φάση αν και οι δομές παροχής έκτακτης βοήθειας, στρατιωτικής φύσης είχαν εξασθενίσει λόγω της πολιτικής κατάστασης, ο στρατός κατάφερε να παρέχει τις πρώτες βοήθειες στις πληγείσες περιοχές και ανέλαβε τον απεγλωβισμό και τη διάσωση των θυμάτων. Το επόμενο στάδιο είναι η φάση της αποκατάστασης που περιλαμβάνει μέτρα παροχής βοήθειας για την επιβίωση του πληθυσμού, παροχή προσωρινής στέγασης σε περιοχές εκτός σχεδίου πόλεως, προσωρινή επαναφορά σε λειτουργία των βασικών υπηρεσιών, αποκατάσταση της τεχνικής υποδομής (οδικό δίκτυο, υδραγωγεία, δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης), κοινωνικής υποδομής (σχολεία, γηροκομεία, ναοί) και οικονομικής – παραγωγικής υποδομής (μέτρα για το κατάλληλο εξοπλισμό προκειμένου να μη χαθεί η παραγωγή της χρονιάς σε σταφίδα, κρασί, λάδι, προϊόντα ζωτικής σημασίας για την οικονομία του νησιού). Το τελευταίο στάδιο για την αντιμετώπιση του σεισμικού φαινομένου στο νησί της περιόδου ήταν η φάση ανασυγκρότησης που πραγματοποιήθηκε με βάση τρεις άξονες παρέμβασης, διοικητικός άξονας, επιχειρησιακός άξονας και αμιγώς πολεοδομικός άξονας. Στο πλαίσιο του διοικητικού άξονα ήταν η σύσταση του «Υφυπουργείου Αποκαταστάσεως Σεισμόπληκτων Ιονίων Νήσων», με σκοπό την άσκηση πολεοδομικής πολιτικής και ενασχόληση με ευρύτερης σημασίας ζητήματα σχεδιασμού της ανασυγκρότησης, όπως *[...] η χάραξη και η εφαρμογή πολεοδομικής, στεγαστικής και οικιστικής πολιτικής σε συνδυασμό με ένα γενικότερο οικονομικό και κοινωνικό σχεδιασμό, η διαμόρφωση του κατάλληλου τεχνικού προσωπικού μέχρι και τη διάθεση οικοδομικών υλικών. [...]* [28]. Άλλες

[28] Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», εκδ. Κριτική, Αθήνα 2010, σελ. 55

αρμοδιότητες ήταν η επιλογή της θέσης για μετεγκατάσταση ενός οικισμού όπου κρινόταν απαραίτητο, καθώς και ο προσδιορισμός των δικαιούχων της αρωγής, των περιοχών για τη χορήγησή της και η διενέργεια απαλλοτριώσεων. Ο επιχειρησιακός – διαχειριστικός άξονας καθόριζε το σύστημα διάθεσης και τους δικαιούχους της αρωγής. Για τους δικαιούχους είχε οριστεί επιπλέον και μια συμπληρωματική κρατική ενίσχυση με τη μορφή οικονομικής αποζημίωσης ή τη παροχή δωρεάν οικοδομικού υλικού για να εξασφαλιστεί η αντισεισμικότητα των κατασκευών. Επιπλέον, υπήρχαν διάφορες ρυθμίσεις για τη χορήγηση αρωγής στη πόλη και στην ύπαιθρο και τη δυνατότητα επιλογής θέσης στη δεύτερη κατηγορία. Πολύ σημαντικά ήταν κάποια μέτρα που μείωναν το κόστος κατασκευής όπως η εισαγωγή κατασκευαστικών υλικών χωρίς δασμούς, η παραγωγή κάποιων υλικών τοπικά, η υιοθέτηση προκατασκευασμένων ξύλινων κατοικιών υπό μορφή αρωγής και η παροχή έτοιμων σχεδίων από έναν αριθμό που διέθετε το Υπουργείο με την αντίστοιχη στατική - αντισεισμική μελέτη. Υπήρχαν τρεις βασικοί τύποι κατοικιών, τα μονώροφα με τετράριχτη στέγη ή δώμα και τα διώροφα με στέγη. Στη συνέχεια ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα του καθενός μπορούσαν οι ιδιοκτήτες να συνεισφέρουν και να μεγαλώσουν τον αρχικό πυρήνα. Κατά βάση όλοι επέλεγαν έναν από τους τρεις προσφερόμενους τύπους κατοικιών καθώς δε χρειαζόταν κάποια περαιτέρω οικοδομική άδεια. Έτσι σε συνδυασμό με τη μη εφαρμογή του συνεχούς συστήματος δόμησης και της απουσίας εμπορευματοποίησης της γης δημιουργούνταν ανεξάρτητες μονοκατοικίες με κήπο και αυλή ολόγυρα με αποτέλεσμα τα αστικά κέντρα κυρίως (Αργοστόλι, Ληξούρι) να παρουσιάζουν την εικόνα κηπούπολης. Οι πυρήνες των κατοικιών που είχαν δημιουργηθεί δεν είχαν κάποια αναφορά στην προσεισμική αρχιτεκτονική του νησιού, έτσι διαμορφώθηκε μια εικόνα των πόλεων τελείως διαφορετική και αλλοτριωμένη από την προσεισμική και μη αναγνωρίσιμη. Στο πολεοδομικό άξονα υπάγονταν οι διαδικασίες αναδασμού και παραχώρησης των οικοπέδων στους ιδιοκτήτες. Η πολεοδομική παρέμβαση στις πόλεις *[...] εστιάστηκε στους δημόσιους χώρους και κτίρια, στο οδικό δίκτυο και το δίκτυο υποδομών ύδρευσης – αποχέτευσης αφήνοντας τον υπόλοιπο αστικό χώρο στα αποτελέσματα των πράξεων αναδασμού. [...]*[29]*.* Όσον αφορά την ύπαιθρο οι επεμβάσεις αφορούσαν κυρίως τη μεταφορά των οικισμών.

Έτσι σε μια προσπάθεια κατηγοριοποίησης των σταδίων ανασυγκρότησης της πόλης του Αργοστολίου διακρίνονται οι εξής κατηγορίες:

- **Δεκαετία ‘50:** κατοικίες αρωγής – ανεξάρτητες μονοκατοικίες με κήπο, το Αργοστόλι απέκτησε την εικόνα μιας Αραιοδομημένης κηπούπολης

[29] Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», ό.π., σελ. 67

ΤΥΠΟΣ ΙΣΟΓΕΙΑΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

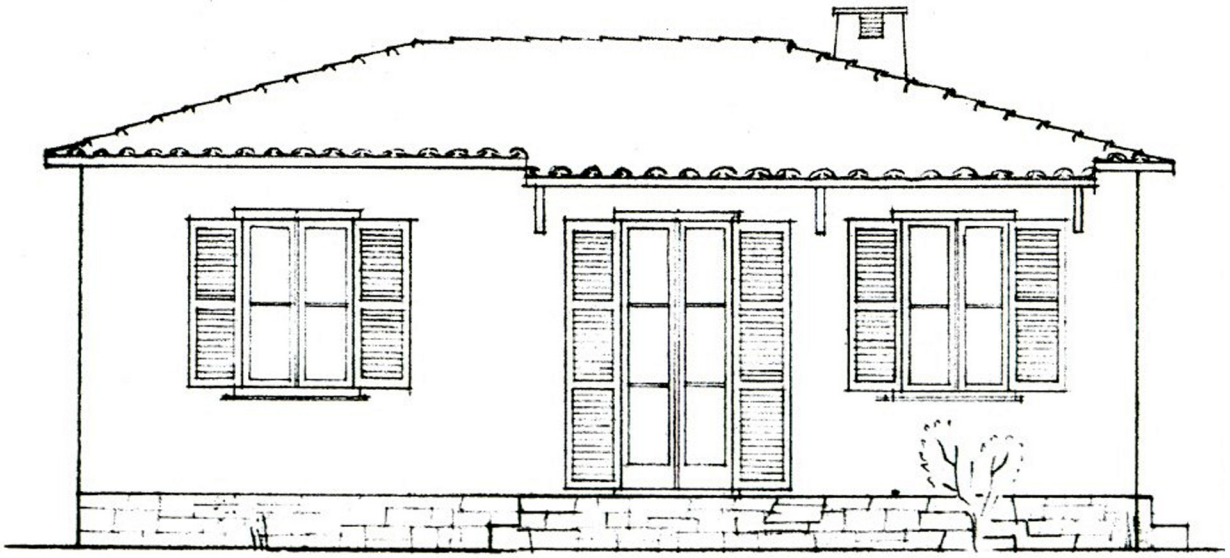

ΟΨΗ ΕΙΣΟΔΟΥ

ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ

ΑΡΩΓΗΣ

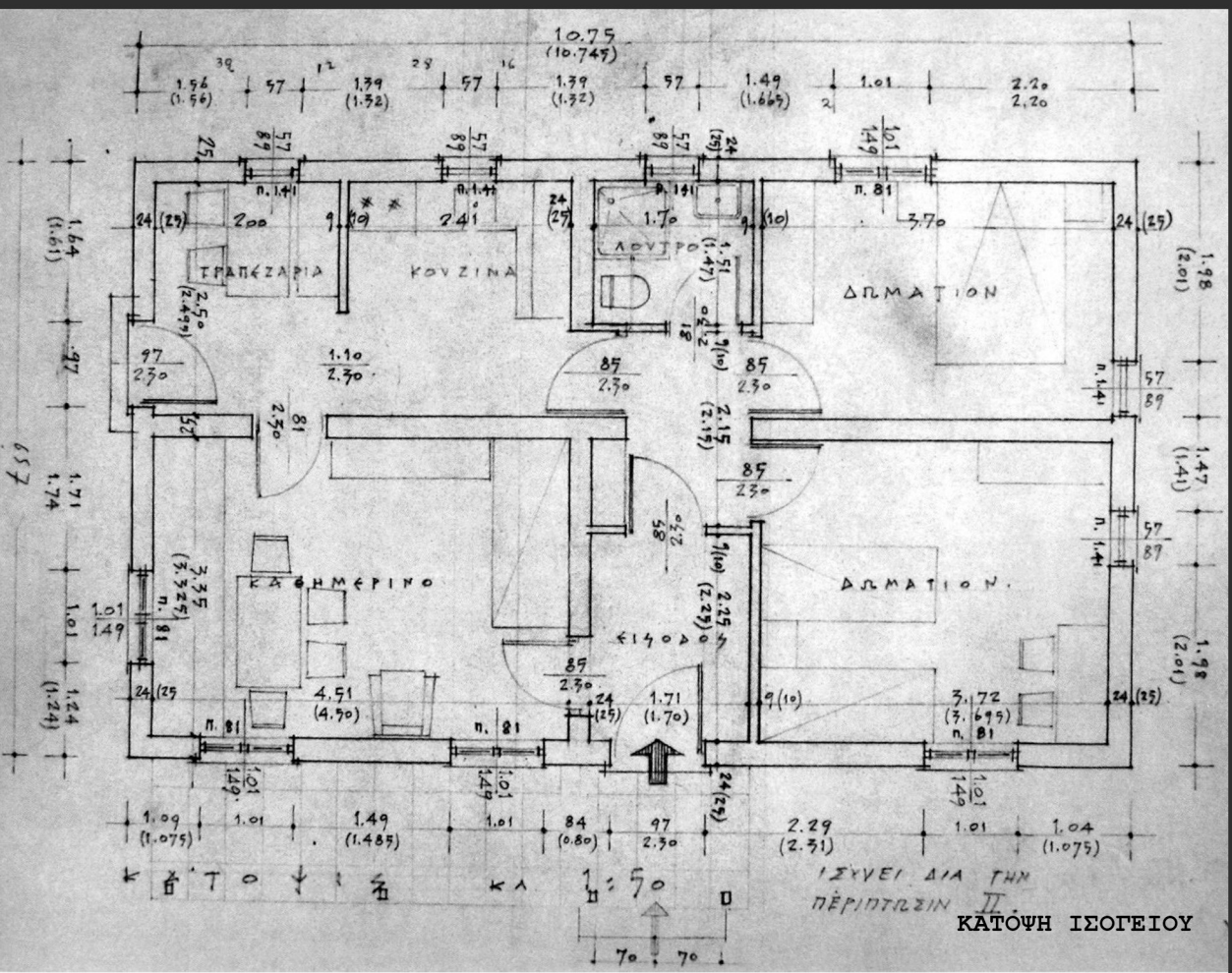

ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ

ΟΔΟΣ ΙΣΡΑΗΛ

ΟΔΟΣ Γ. ΦΩΚΑ

ΟΔΟΣ ΙΑΚΩΒΟΥ

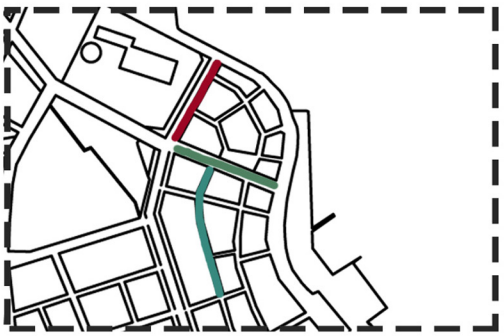

ΑΡΩΓΗΣ

ΟΔΟΣ ΠΑΝΑ

ΟΔΟΣ Ε. ΜΠΑΣΙΑ

ΟΔΟΣ ΑΛΕΒΙΖΑΤΟΥ

ΤΥΠΟΣ ΔΙΩΡΟΦΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

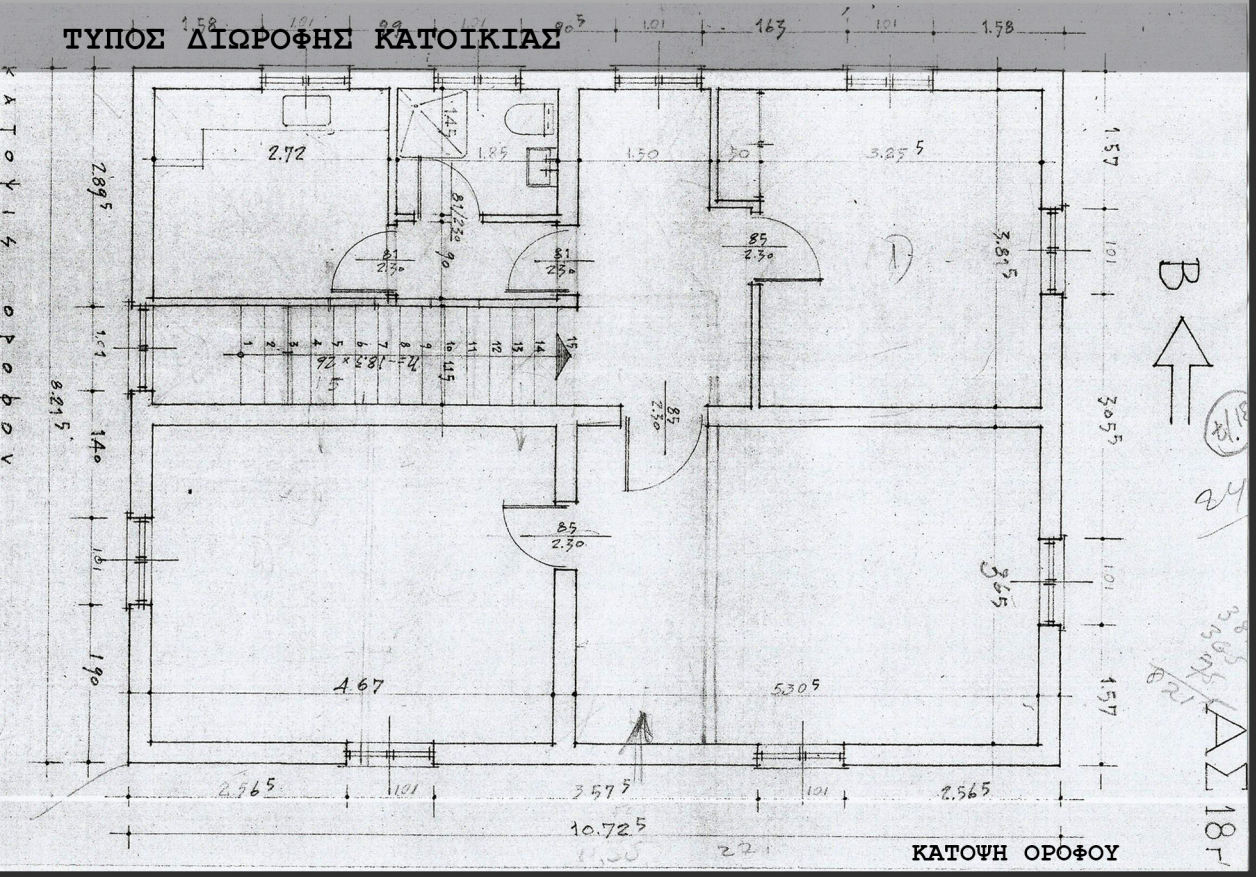

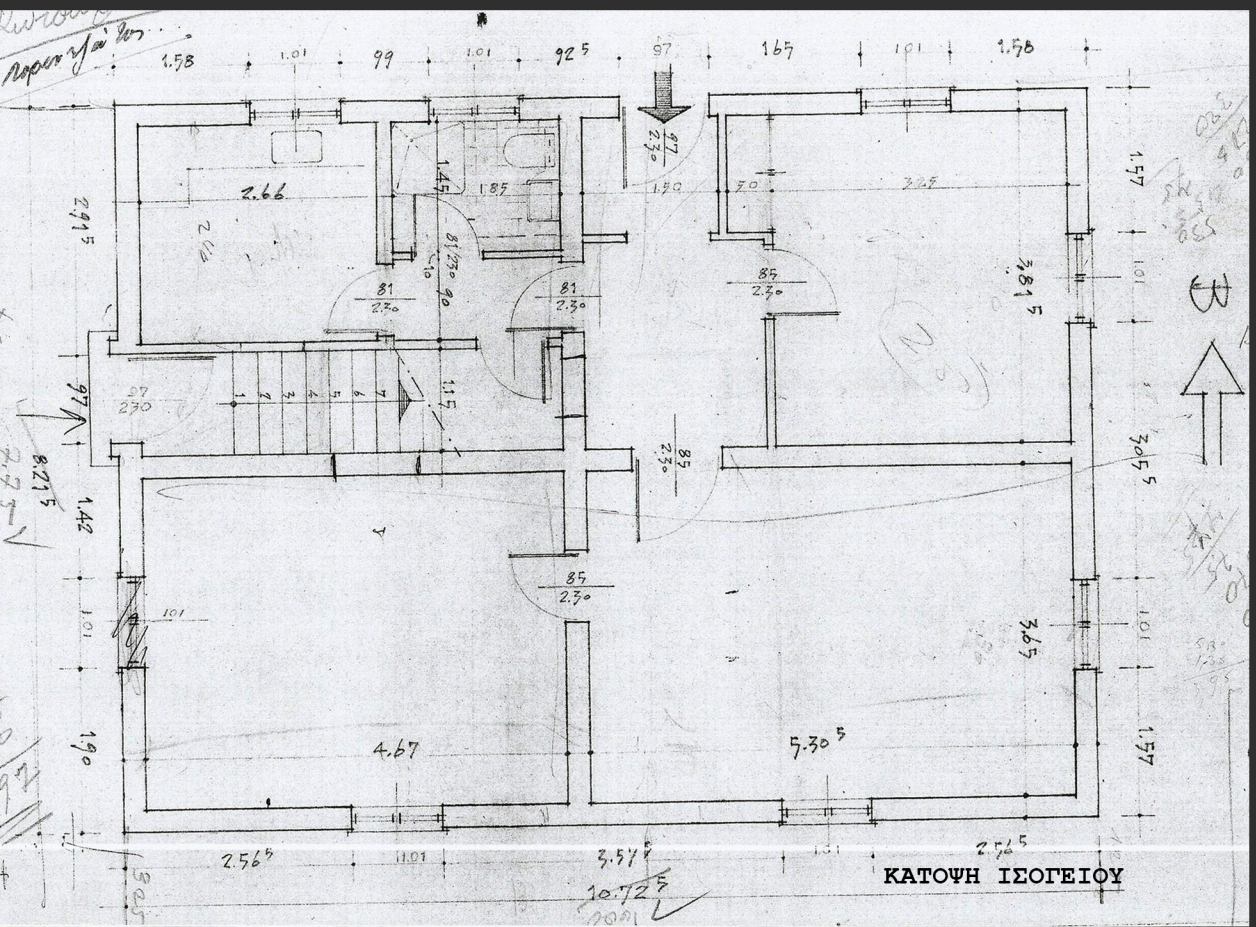

ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ

ΑΡΩΓΗΣ

ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΑΡΩΓΗΣ

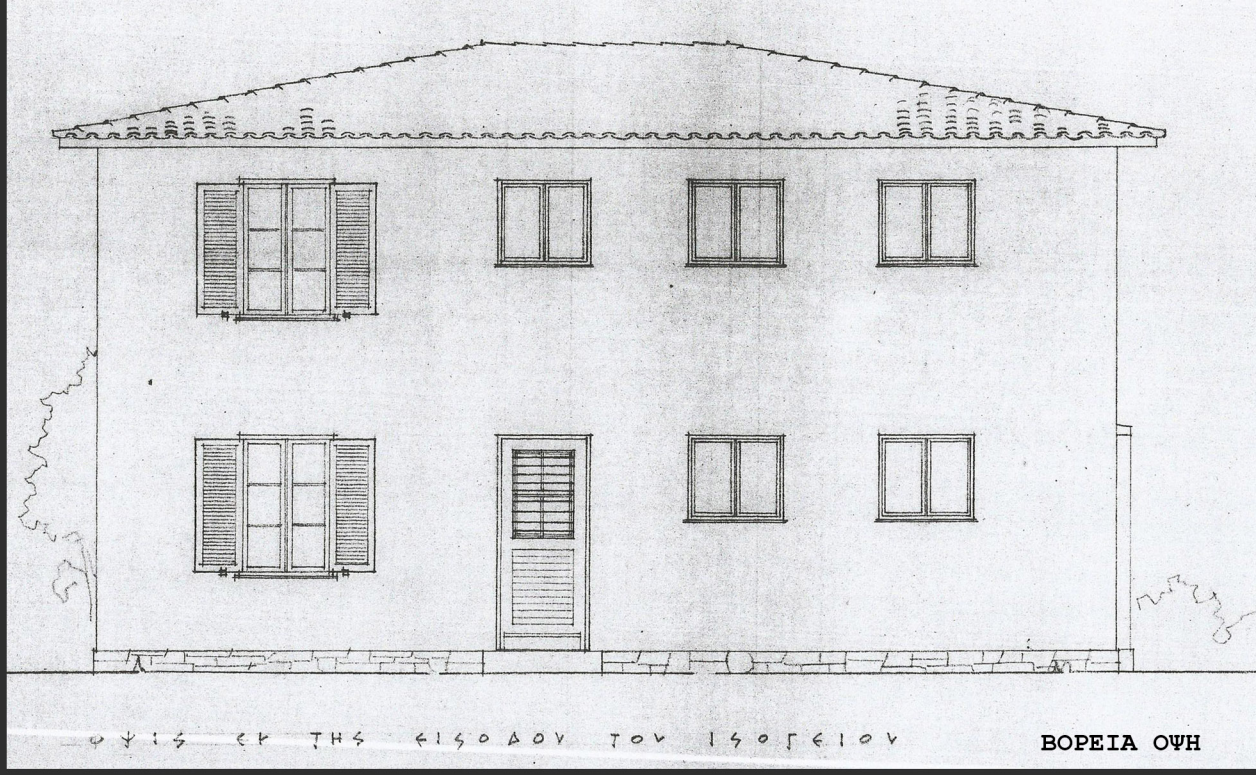

ΟΨΗ ΕΠ ΤΗΣ ΕΙΣΟΔΟΥ ΤΟΥ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ

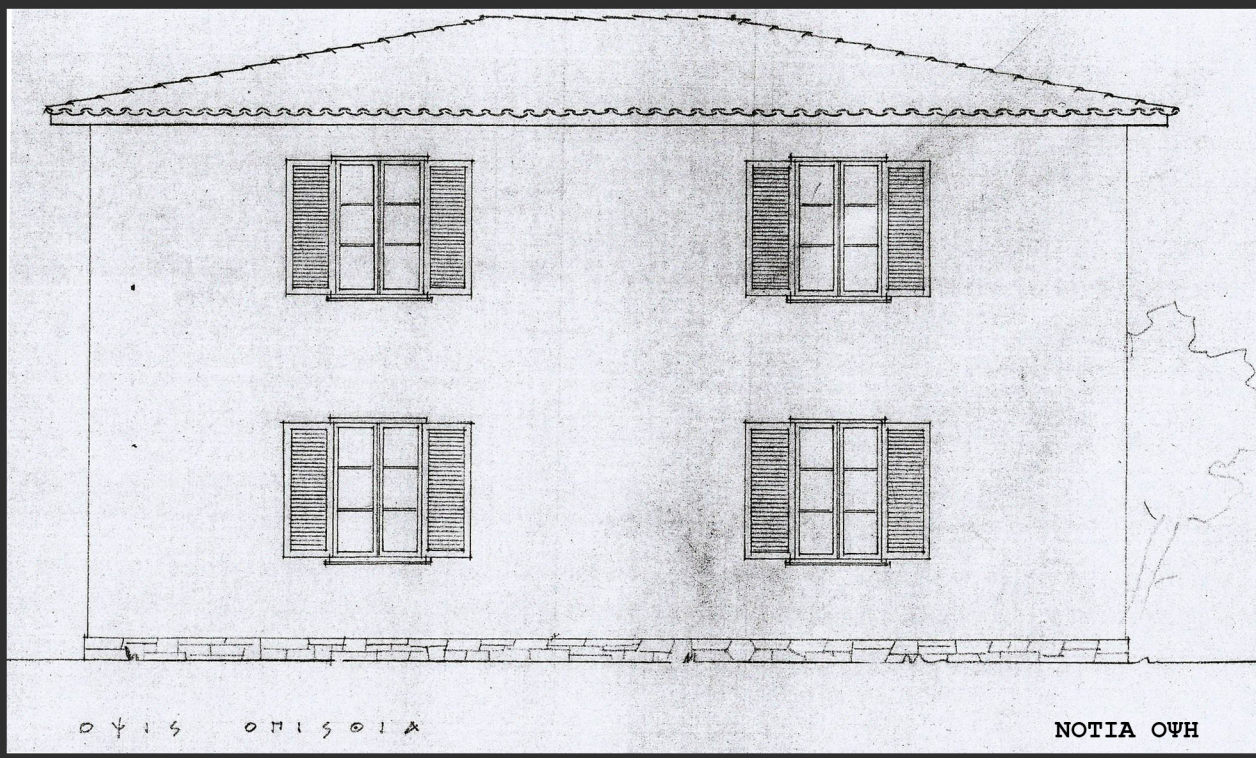

ΟΨΗ ΟΠΙΣΘΙΑ

ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ

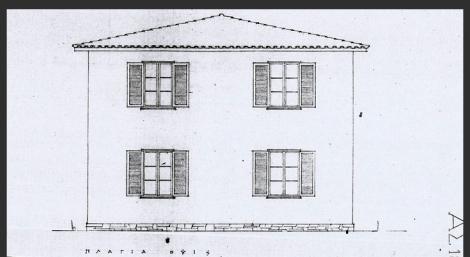

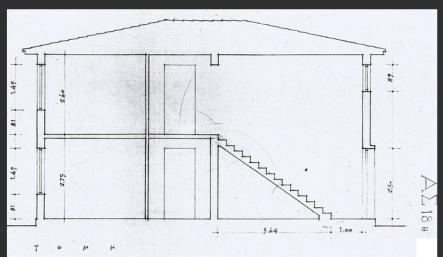

- **Δεκαετίες ‘60 – ’70:** σταμάτησε η ανοικοδόμηση ως πρόγραμμα αποκατάστασης των σεισμόπληκτων και η ανάπτυξη συνεχίζεται με τη μορφή ιδιωτικής ανοικοδόμησης: “περίοδος Αθηνοποίησης του Αργοστολίου” , όπου χάνει και τα τελευταία παραδοσιακά χαρακτηριστικά του, αφού πρόκειται για τη περίοδο αύξησης του ρυθμού ανοικοδόμησης. Παρατηρείται επίσης μια μεταστροφή στο τρόπο χρήσης και εκμετάλλευσης του κτιρίου: στόχο δεν αποτελεί πλέον η ανάγκη για στέγαση αλλά η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εκμετάλλευση και του τελευταίου τετραγωνικού του επιτρεπόμενου Σ.Δ. [30] . Για το σκοπό αυτό αρχίζουν να κατεδαφίζονται πολλές από τις υπάρχουσες κατοικίες αρωγής και τη θέση τους παίρνουν πια πολυκατοικίες που εκμεταλλεύονται στο έπακρο το Σ.Δ. και το ποσοστό κάλυψης των οικοπέδων. Αυτή η αλλαγή οφείλεται στο γενικότερο πνεύμα της περιόδου που υπήρχε κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας και σιγά σιγά εξαπλώθηκε.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα ανέγερσης πολυκατοικιών το 1976 (αριστερά) και τη δεκαετία του ’60 (δεξιά)
(Πηγή: Προσωπικό αρχείο 2015)

- **Δεκαετία ’70 τέλος:** εκδήλωση αντιδράσεων με αποτέλεσμα προσπάθειες εξυγίανσης της εικόνας της πόλης από τις τοπικές αρχές χωρίς όμως αποτέλεσμα

[30] Συντελεστής Δόμησης είναι ο αριθμός ο οποίος πολλαπλασιαζόμενος με την επιφάνεια του οικοπέδου δίνει τη συνολική επιτρεπόμενη επιφάνεια δόμησης. Πηγή: ΦΕΚ 79 Α΄/9-4-2012 (Νέος Οικοδομικός Κανονισμός)

- **Δεκαετία '80:** συνθήκες (συνεργασία τοπικών πολιτικών παραγόντων – αυξημένες οικονομικές δυνατότητες) για μια πιο συστηματική και ολοκληρωμένη δράση στον τομέα του πολεοδομικού σχεδιασμού. Η σχεδιαστική παρέμβαση για την πόλη υλοποιήθηκε με μια σειρά μελετών: Γ.Π.Σ, Π.Μ.Ε.Α., Ζ.Ο.Ε., μελέτη ειδικών όρων δόμησης και διεύρυνσης κοινωφελών χρήσεων και κτιρίων στα πλαίσια της ολοκλήρωσης της πολεοδομικής μελέτης αναθεώρησης.

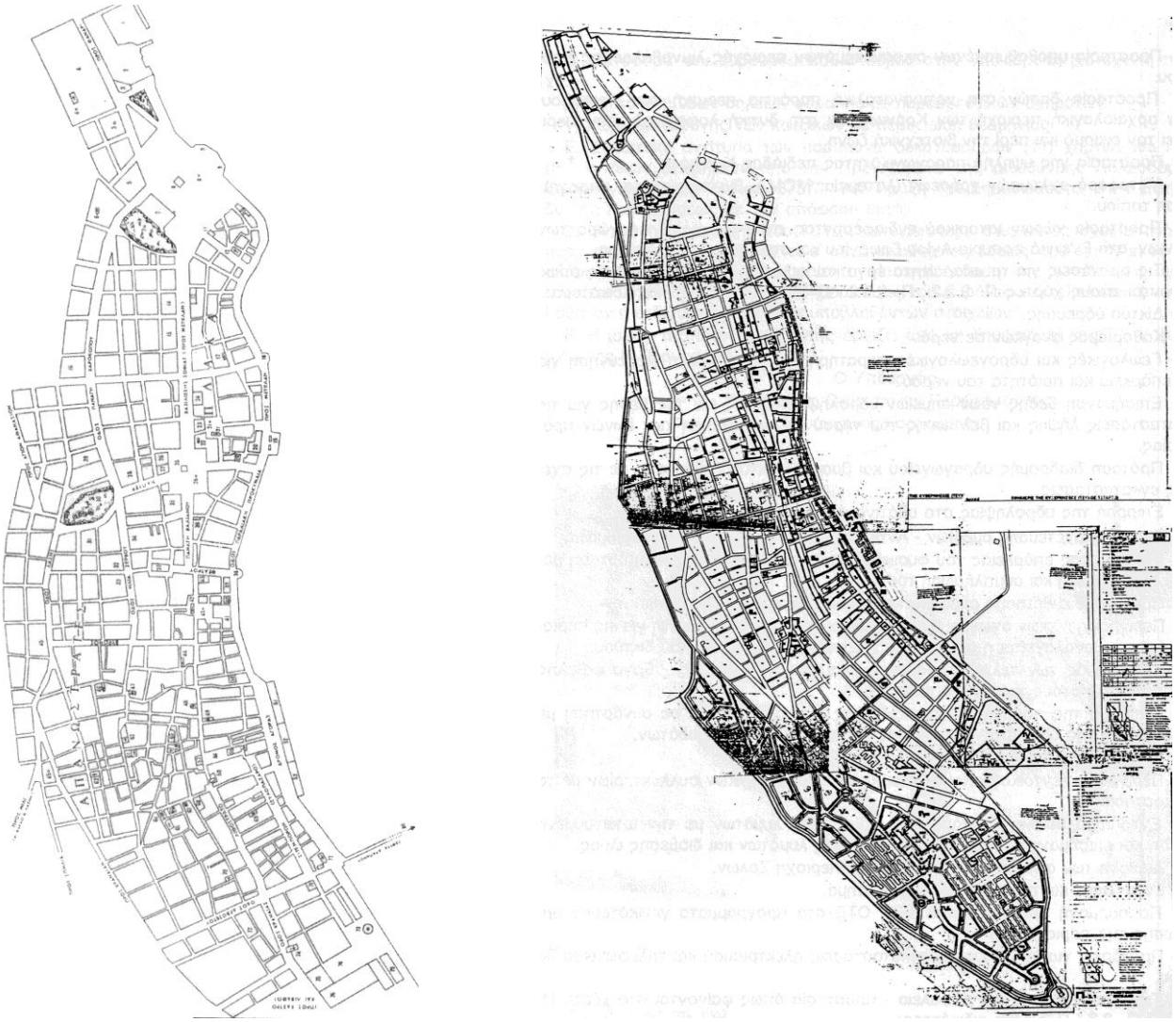

Σχεδιάγραμμα της πόλης του Αργοστολίου πριν το σεισμό του 1953, αριστερά (Πηγή: Καρπουζής Νικόλαος Ξ, «Αργοστόλι Κεφαλληνίας – Μεταβολές στη σύγχρονη ζωή μιας επαρχιακής πόλης», ό.π., σελ.446),
Ρυμοτομικό σχέδιο του Αργοστολίου με τις επεκτάσεις σύμφωνα με το ΦΕΚ 934 Δ΄/7-10-1986, δεξιά
(Πηγή: Έρευνα μαθητών Β΄ Λυκείου Αργοστολίου, «Το μετασεισμικό Αργοστόλι σαν σύγχρονη πόλη», Αργοστόλι 1990, σελ.119)

Πιο συγκεκριμένα αμέσως μετά τους σεισμούς τα σχέδια οικισμών και δρόμων είχαν αναλάβει οι Τεχνικές Υπηρεσίες στρατού. Αρχικά, ισοπεδώνονταν τα κτίρια που είχαν διασωθεί από το σεισμό αλλά δεν επιδέχονταν εργασίες επισκευής, στη συνέχεια χαραζόταν η βασική οδοποιία και τέλος εφαρμοζόταν μέριμνα για την ανοικοδόμηση των δημόσιων κτιρίων. Όσον αφορά την πόλη του Αργοστολίου η ρυμοτομία της προέκυψε από τους αναδασμούς και όχι από κάποιο πολεοδομικό σχέδιο, *"[...] έτσι σχεδόν όλα τα παλιά στοιχεία του προσεισμικού Αργοστολίου, τα κτίρια που εξυπηρετούν τις βασικές ανάγκες της πόλεως, το εμπορικό κέντρο κλπ ξαναβρήκαν περίπου την παλιά τους θέση […]"* [31]. Για την πόλη είχαν δημιουργηθεί ήδη δύο σχέδια από την Αμερική και τη Σουηδία, που όμως απορρίφθηκαν, ενώ συνολικά αναφέρεται ότι οι προτάσεις που υποβλήθηκαν για την ανασυγκρότηση της πόλης ήταν εφτά αλλά καμία δεν επικράτησε λόγω διαφωνιών. Έτσι το Αργοστόλι από την κεντρική πλατεία και βόρεια ακολουθεί περίπου το προσεισμικό σχέδιο το οποίο είναι ουσιαστικά το ιστορικό τμήμα της αγγλικής προέκτασης. Σημαντικές ήταν οι εργασίες για την αποκατάσταση και βελτίωση του λιμανιού της πόλης, το οποίο επεκτάθηκε χρησιμοποιώντας τα μπάζα από τα κατεδαφισμένα κτίρια της πόλης. Προσεισμικά το κέντρο της πόλης, όπου είχε εγκατασταθεί η Ενετική αριστοκρατία ήταν γύρω από τη σημερινή πλατεία Καμπάνας, από όπου διέρχεται και το Λιθόστρωτο, μία από τις πιο σημαντικές οδούς. Όμως ήδη πριν από τους σεισμούς οι Άγγλοι κατακτητές απογοητευμένοι από την υποδομή της πόλης προέβαιναν σε ενέργειες για την επέκτασή της. Κατ' αυτό τον τρόπο υπήρχε μια τάση μετατόπισης του κέντρου προς το βορρά, το οποίο εδραιώθηκε ιδίως μετά τους σεισμούς, αφού η περιοχή αυτή αποτελεί σήμερα το κέντρο της πόλης. Σε αυτό συντελούν κυρίως οι δημόσιες λειτουργίες (Νομαρχία, Δημαρχείο, δημόσιες υπηρεσίες) και οι λειτουργίες αναψυχής (καφετέριες, εστιατόρια, ξενοδοχεία) που βρίσκονται γύρω από την πλατεία. Έτσι φαίνεται ότι έχουν διατηρηθεί κάπως οι αρχικές θέσεις κυρίως δημόσιων κτιρίων και κάποιες σημαντικές οδικές αρτηρίες βορρά

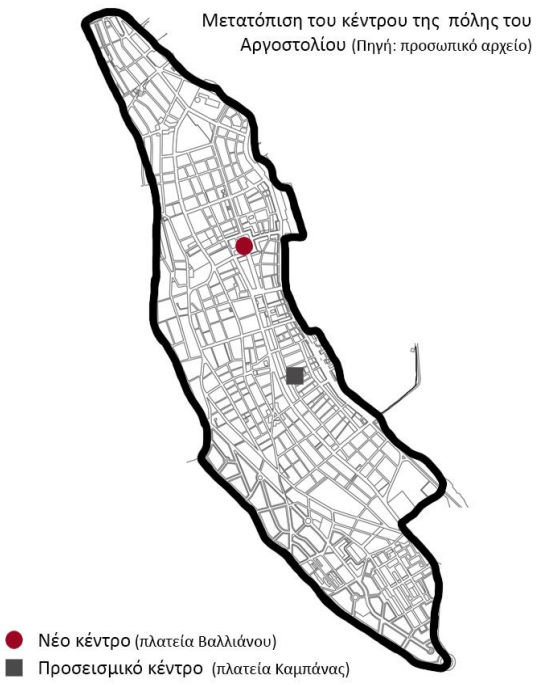

[31] Καρπούζης Ν. Ξ. (Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών), «Αργοστόλι Κεφαλληνίας: Μεταβολές στη σύγχρονη ζωή μιας επαρχιακής πόλης», Διδακτορική Διατριβή, εκδ Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών – Σειρά διατριβών και Μελετών, Αθήνα 2009, σελ.65

– νότου όπως η Παραλιακή οδός, η οδός Λιθοστρώτου που αποτελεί πλέον τον εμπορικό πεζόδρομο της πόλης και αποτελεί συνέχεια του αυτοκινητόδρομου Π. Βαλλιάνου και της οδού Ριζοσπαστών (που προσεισμικά οδηγούσαν στην Πλατεία Μέτελα, ενώ σήμερα βρίσκεται στη θέση αυτή η Ναυτική Σχολή και το νέο λιμάνι της πόλης για τα κρουαζιερόπλοια), η οδός Χαροκόπου και η συνέχειά της οδός Λάσσης που οδηγούν από το κέντρο της πόλης στην περιοχή της Λάσσης (τουριστική περιοχή με αξιοποιημένες παραλίες, χώρους εστίασης και αναψυχής καθώς και ξενοδοχειακές μονάδες), αλλά και κάθετες που συνδέουν την ενδοχώρα με την παραλιακή όπως η οδός Βύρωνος, η οδός Μομφεράτου και η οδός Δεβοσέτου. Η πιο σημαντική οδική αρτηρία που φαίνεται ότι χαράκτηκε μετασεισμικώς είναι η οδός Βεργωτή, άξονας που συνδέει το κέντρο της πόλης που βρίσκεται στο βόρειο τμήμα (περιοχή Πλατείας Βαλλιάνου) με το νότιο τμήμα που αποτελεί εξάλλου και νέα - μετά τους σεισμούς επέκταση, όπου βρίσκονται το Γενικό Νοσοκομείο της πόλης και οι Λαϊκές Κατοίκιες.

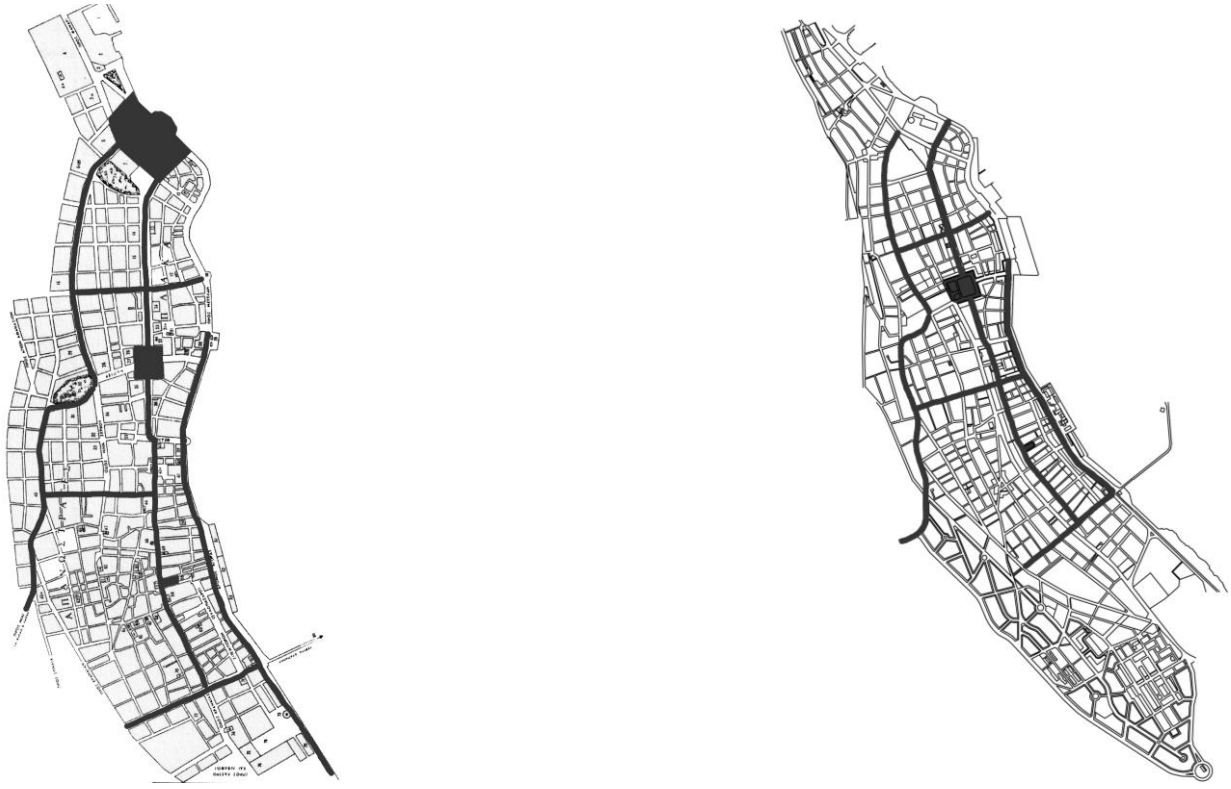

Χάρτης με τους πιο σημαντικούς προσεισμικούς οδικούς άξονες που διατηρούνται και μετά τους σεισμούς σε σχεδιάγραμμα της πόλης πριν το 1953 (αριστερά) και στο νέο ρυμοτομικό σχέδιο του Αργοστολίου όπως διαμορφώθηκε μετά τους σεισμούς σύμφωνα με το ΦΕΚ 934 Δ΄/7-10-1986 (δεξιά) (Πηγή: προσωπικό αρχείο)

Χάρτης με τους πιο σημαντικούς προσεισμικούς οδικούς άξονες που διατηρούνται και την προσθήκη ενός νέου ο οποίος συνδέει το νέο κέντρο της πόλης με τις νέες επεκτάσεις της πάνω στο χάρτη του νέου ρυμοτομικού σχέδιο του Αργοστολίου
(Πηγή: προσωπικό αρχείο)

Πιο συγκεκριμένα όσον αφορά τις επιτρεπόμενες χρήσεις γης όπως ισχύουν σήμερα στη πόλη του Αργοστολίου καθορίζονται από το Π.Δ. (ΦΕΚ 934 Δ΄/7-10-1986). Σύμφωνα με αυτό «σε όλα τα οικοδομικά τετράγωνα επιτρέπεται η ανέγερση κατοικιών, εμπορικών καταστημάτων εξυπηρέτησης καθημερινών αναγκών της γειτονιάς, επαγγελματικών εργαστηρίων που δεν οχλούν και δεν ρυπαίνουν, γραφείων, καφενείων, νηπιαγωγείων, παιδικών σταθμών, πολιτιστικών κτιρίων, ξενώνων μέχρι 30 κλινών και ξενοδοχειακών μονάδων ίδιας δυναμικότητας». Στη συνέχεια αναφέρει ότι σε συγκεκριμένα Ο.Τ. ανάλογα με τη σήμανσή τους στο χάρτη επιτρέπονται επιπλέον χρήσεις όπως η στέγαση λιανικού εμπορίου και κτιρίων αναψυχής, χονδρικού εμπορίου ή κτιριακές εγκαταστάσεις τουριστικών μονάδων ή εγκατάσταση ναυπηγοεπισκευαστικών μονάδων.

Από τα παραπάνω σε συνδιασμό και με την υφιστάμενη – πραγματική κατάσταση συμπεραίνουμε ότι τελικά τα καταστήματα ψυχαγωγίας (καφετέριες) βρίσκονται γύρω από την κεντρική πλατεία (Πλατεία Βαλλιάνου), τα εμπορικά και τουριστικά καταστήματα στο Λιθόστρωτο και την οδό Σιτεμπόρων και η δημοτική αγορά και λαχαναγορά στην Παραλιακή λεωφόρο και στο τέλος της οδού Σιτεμπόρων πίσω από τα κτελ. Σε δρόμους γύρω από την πλατεία Βαλλιάνου είναι συγκεντρωμένα επίσης και τα δημόσια κτίρια (Δημαρχείο, Νομαρχία, Δικαστήρια, Αρχαιολογικό και Λαογραφικό Μουσείο, θέατρο κ.α.) καθιστώντας την περιοχή το Διοικητικό κέντρο της πόλης που κάθε μέρα σφύζει από ζωή και κίνηση. Επιπλέον, στο βόρειο άκρο της πόλης βρίσκονται τα «υπαλληλικά», που είναι κατοικίες που δίνονταν σε δημόσιους υπαλλήλους οι οποίοι πλήρωναν ένα μικρό ενοίκιο κάθε χρόνο εφάπαξ, και στο νότιο άκρο οι λαϊκές κατοικίες, που δίνονταν από το κράτος σε άπορους με κλήρωση.

Σε αντίθεση με σήμερα, πριν το σεισμό του 1953 η κατανομή των χρήσεων γης και η θέση των δημόσιων κτιρίων στην πόλη ήταν διαφορετική. Η δημοτική αγορά βρισκόταν μόνο στην Παραλιακή Λεωφόρο, ενώ τα δημόσια κτίρια (Δημαρχείο, Νομαρχία, θέατρο, Αρχαιολογικό μουσείο, Δικαστήρια) δεν ήταν συγκεντρωμένα γύρω από την πλατεία Βαλλιάνου αλλά ήταν διασκορπισμένα κατά μήκος των οδών Παναγή Βαλλιάνου και Βασιλίσσης Σοφίας (σημερινή λεωφόρος Ριζοσπαστών). Ακόμα, υπήρχαν και δύο δημόσια κτίρια τα οποία κατέρρευσαν ολοσχερώς και δεν ανοικοδομήθηκαν ξανά, οι φυλακές και το Λοιμοκαθαρτήριον (Λαζαρέττο). Θα μπορούσε να ειπωθεί σε αυτό το σημείο ότι μετασεισμικώς επιχειρήθηκε μια προσπάθεια διαχωρισμού των χρήσεων της πόλης επηρεασμένη προφανώς από τις γενικότερες θεωρίες και πολεοδομικές τάσεις της περιόδου όπως είχαν διαμορφωθεί ήδη από το 1933 με το 4^{ο} Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (CIAM) και την έννοια του “zoning”.

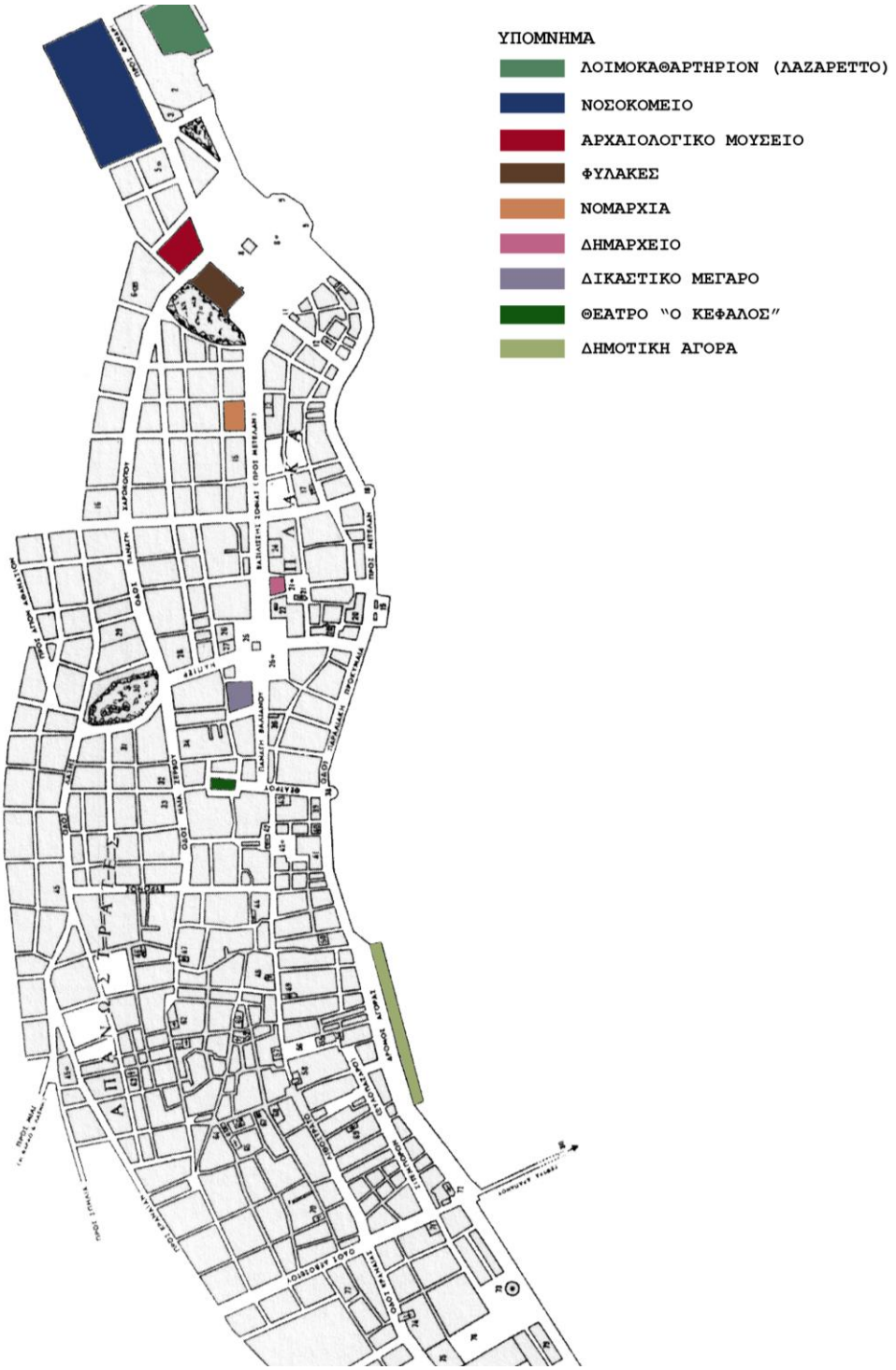

Χάρτης με την κατανομή των βασικών δημόσιων χρήσεων προσεισμικά
(Πηγή: προσωπικό αρχείο)

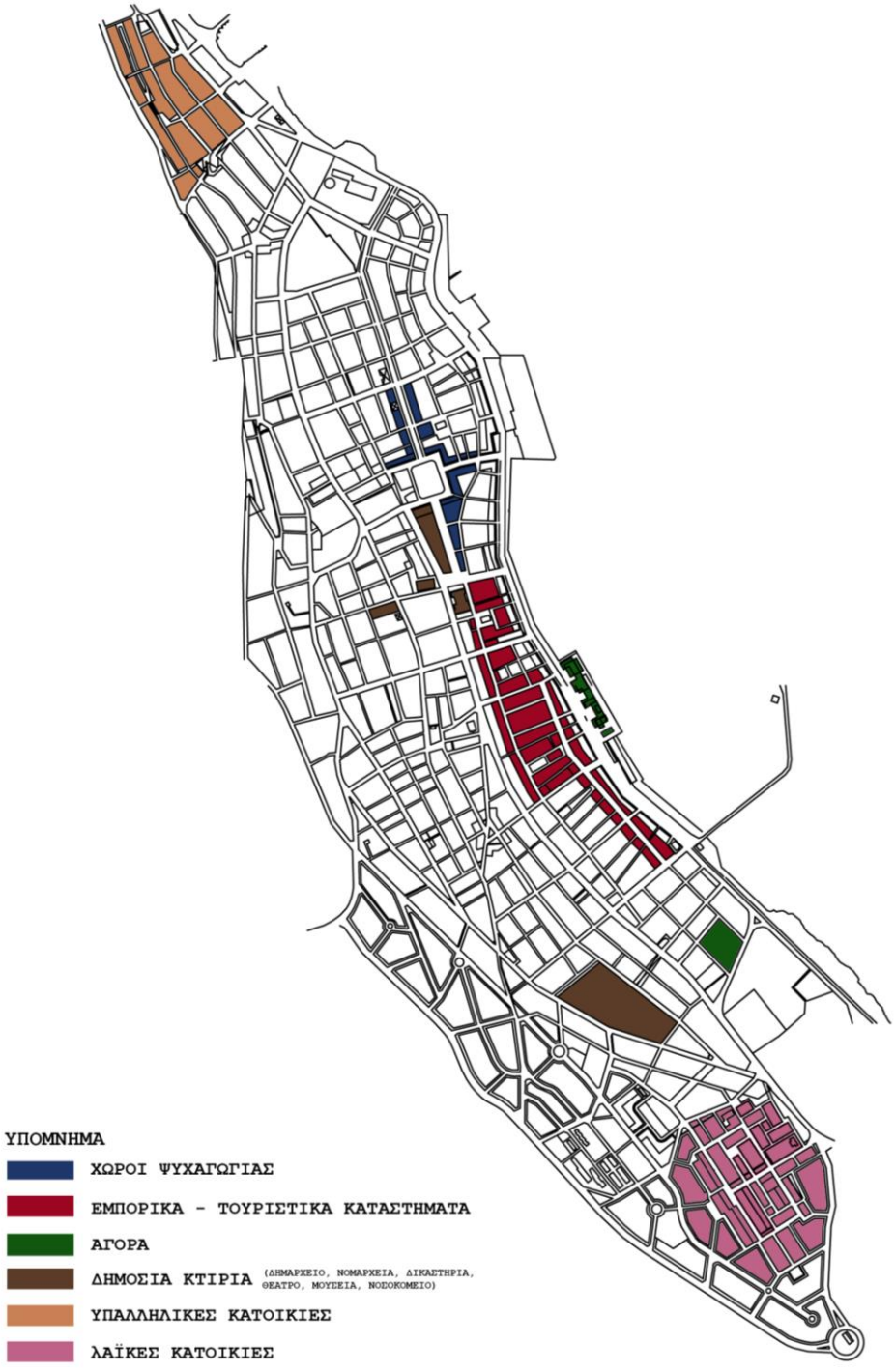

Χάρτης με την κατανομή των χρήσεων με βάση την υφιστάμενη κατάσταση
(Πηγή: προσωπικό αρχείο

Χάρτης των χρήσεων με βάση το ΦΕΚ 934 Δ΄/7-10-1986 (Πηγή: προσωπικό αρχείο)

Παρόλα αυτά δεν υπήρξε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο ανασυγκρότησης της πόλης τόσο σε πολεοδομικό όσο κυρίως σε αρχιτεκτονικό επίπεδο που θα ενσωμάτωνε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πόλης στις σύγχρονες απαιτήσεις για τη βελτίωση της ζωής των κατοίκων. Το γεγονός επίσης, ότι η πόλη ανοικοδομήθηκε με τα προτεινόμενα από το κράτος κτίρια αρωγής, καθώς παρείχαν κάποιες διευκολύνσεις (επρόκειτο για έτοιμα αρχιτεκτονικά σχέδια που συνοδεύονταν από τις αντίστοιχες στατικές μελέτες και δεν χρειάζονταν άδεια) οδήγησε στην αλλαγή της εικόνας της πόλης. Τα κτίρια αυτά χαρακτηρίζονταν από μια εντελώς διαφορετική μορφολογία από αυτή των προσεισμικών κατοικιών, με αποτέλεσμα να χαθεί αυτή η ιδιομορφία της. Παράλληλα, τα δημόσια κτίρια της πόλης ακολουθούσαν το κίνημα του Μοντερνισμού όπως είχε διαμορφωθεί μεταπολεμικά. Έχει αναφερθεί ότι κατά βάση *"[...]πρόκειται για αμήχανες στην πλειοψηφία τους εφαρμογές του μεταπολεμικού ιδιώματος, όπως διαμορφώθηκε στη χώρα την περίοδο της ανασυγκρότησης, με εξαίρεση και σ' αυτή την περίπτωση το Δημαρχείο Αργοστολίου, έργο του Κλ. Κραντονέλλη [...]"* [32]. Σε αυτό το σημείο, έχοντας υπόψη τα προηγούμενα σχέδια της πόλης του Αργοστολίου αλλά και τα τοπογραφικά του διοικητικού κέντρου με τα δημόσια κτίρια στην πλατεία Βαλλιάνου, που ακολουθούν, μπορεί να διαπιστωθεί ότι τα κτίρια – κατοικίες δομούν την πόλη και τα Ο.Τ. ως τμήματα ενός ευρύτερου συνόλου, συμβαδίζοντας με την θεωρία του Aldo Rossi για το ρόλο των αστικών συντελεστών, όμως τα δημόσια κτίρια ενώ κρατούν και διαμορφώνουν το μέτωπο της πλατείας πίσω τοποθετούνται διασκορπισμένα και ελεύθερα στο χώρο, πιο κοντά στις ιδέες του μοντέρνου κινήματος. Επομένως και σε αυτό το σημείο επικρατεί μία σύγχυση στο παραγώμενο δομημένο περιβάλλον.

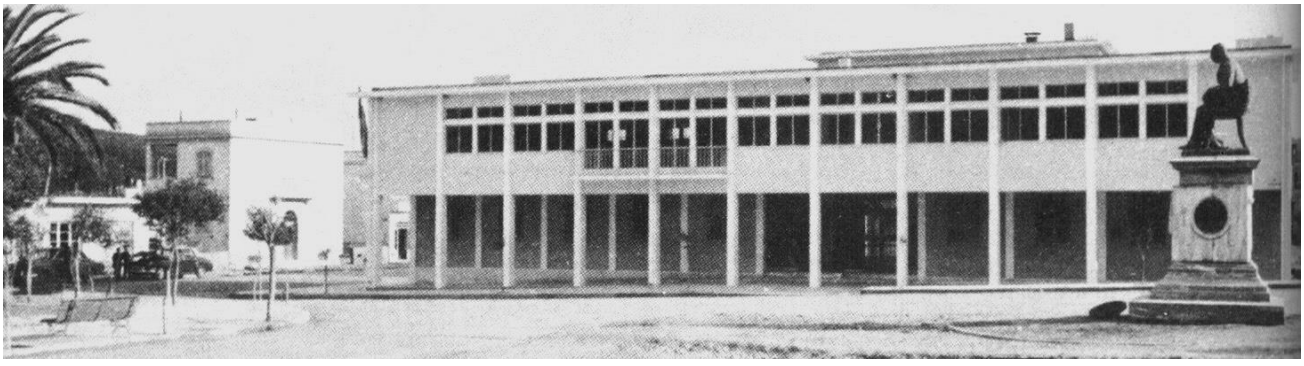

Δημαρχείο Αργοστολίου, έργο του Κλ. Κραντονέλλη στην κεντρική πλατεία του Αργοστολίου
(Πηγή: Συλλογικό έργο, «Πόλεις της Μεσογείου μετά από σεισμούς», εκδ. Βόλος, 2007, κεφ. «Ιόνια νησιά (1953)», σελ. 174)

[32] Συλλογικό έργο, «Πόλεις της Μεσογείου μετά από σεισμούς», εκδ. Βόλος, 2007, κεφ. «Ιόνια νησιά (1953)», σελ. 174

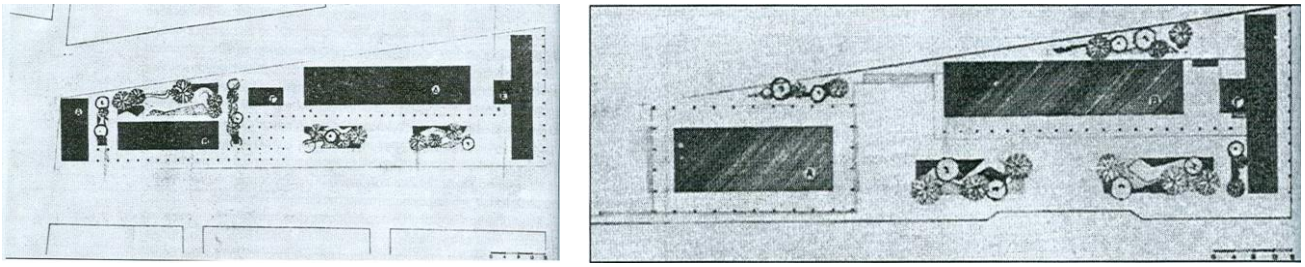

Τοπογραφικό της αρχικής διάταξης των κτιρίων του διοικητικού και πνευματικού κέντρου του Αργοστολίου (αριστερά) και το τοπογραφικό της πραγματοποιηθείσας διάταξης των κτιρίων αυτών (δεξιά)
(Πηγή: Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», ό.π., σελ.68, 70)

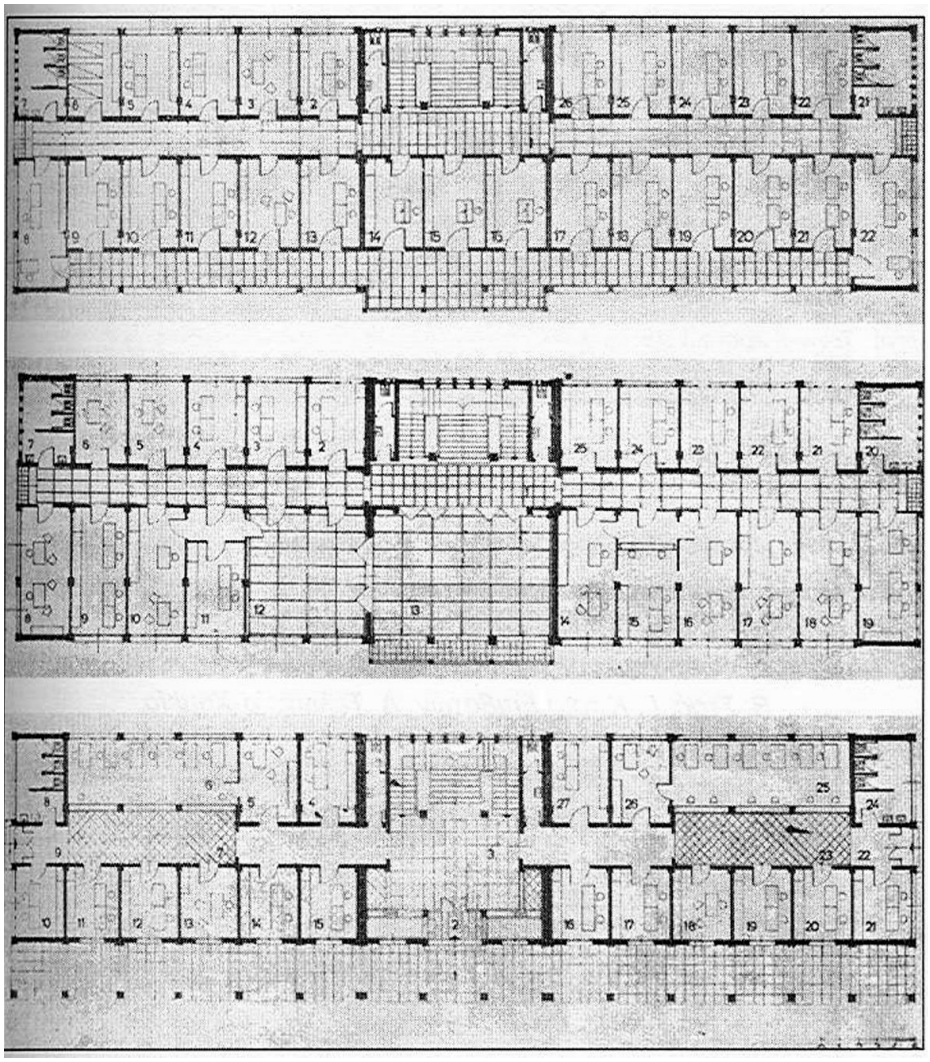

Κατόψεις του διοικητηρίου του Αργοστολίου (σημερινό κτίριο της Νομαρχίας Κεφαλονιάς)
(Πηγή: Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», ό.π., σελ.68, 70)

Στη συνέχεια τη δεκαετία του ’60 – ’70 λόγω και των συνθηκών που επικρατούσαν στην Ελλάδα στον τομέα της ανοικοδόμησης αλλά και των κοινωνικοπολιτικών μεταβολών που έχουν αναφερθεί, άρχισαν να κατεδαφίζονται κατοικίες αρωγής και να ανεγείρονται οι σύγχρονες τότε πολυκατοικίες επηρεασμένες από την πρωτεύουσα της Ελλάδας. Με αυτό το τρόπο σήμερα το Αργοστόλι παρουσιάζει μια εικόνα που αποτελεί συνοθύλευμα των τάσεων που επικράτησαν στον τομέα της ανοικοδόμησης μετά τους σεισμούς, ενώ κάποιες μεμονωμένες δράσεις για την επαναφορά κάποιων χαρακτηριστικών της προσεισμικής αρχιτεκτονικής βρίσκουν μικρό έδαφος. *“[...]Παρότι με τους σεισμούς παρουσιάστηκε η ευκαιρία να αποκτήσει το Αργοστόλι σύγχρονη ρυμοτομία με εξασφάλιση επαρκών κοινόχρηστων χώρων, ακάλυπτων για αερισμό και ειδικών όρων δόμησης, κάτι τέτοιο δεν επιτεύχθηκε, γιατί εμποδίστηκε από τις πολιτικές παρεμβάσεις και τα μεγάλα συμφέροντα [...]”* [33].

Εικόνες της σημερινής εικόνας της πόλης του Αργοστολίου όπου είναι εμφανής η σύγχυση της δομής του οικιστικού πλέγματος (Πηγή: Προσωπικό αρχείο)

[33] Καρπούζης Ν. Ξ. (Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών), «Αργοστόλι Κεφαλληνίας: Μεταβολές στη σύγχρονη ζωή μιας επαρχιακής πόλης», ό.π., σελ.66

Ο σεισμός, λοιπόν, ήταν ικανός καταστρέφοντας το υλικό κέλυφος της πόλης να συντελέσει σε μια απότομη αποκοπή και ρήξη με το αρχιτεκτονικό, πολεοδομικό παρελθόν της. Σε αυτό όμως συντέλεσε και το κράτος, αφού δεν εκμεταλλεύτηκε τις δυνατότητες που θα μπορούσε να δώσει μια σεισμική καταστροφή για την υλοποίηση ενός σωστού αναπτυξιακού σχεδιασμού που θα ένωνε παρελθόν – παρόν – μέλλον. Αδιαμφισβήτητα πραγματοποιήθηκε όμως μεγάλη προσπάθεια για την ανοικοδόμηση των οικισμών του νησιού παρά τις αρνητικές συγκυρίες της εποχής (μεταπολεμικό κλίμα, ασταθής πολιτική κατάσταση και οικονομικές δυσκολίες της χώρας). Παρόλα αυτά δεν εκδηλώθηκε κανένα ενδιαφέρον για το χαμένο αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό υπόβαθρο του νησιού με αποτέλεσμα στο πέρασμα των χρόνων να λάβει μια εντελώς διαφορετική εικόνα από αυτή που κατείχε προσεισμικά. Σε αυτό ίσως συνέβαλε το γεγονός ότι προτεραιότητα δόθηκε στην εξεύρεση λύσεων για την αντιμετώπιση της έκτακτης ανάγκης και την ταχύτερη αποκατάσταση των σεισμοπαθών κάτι που δυστυχώς είχε ως αποτέλεσμα την αλλοτρίωση της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής εικόνας της πόλης.

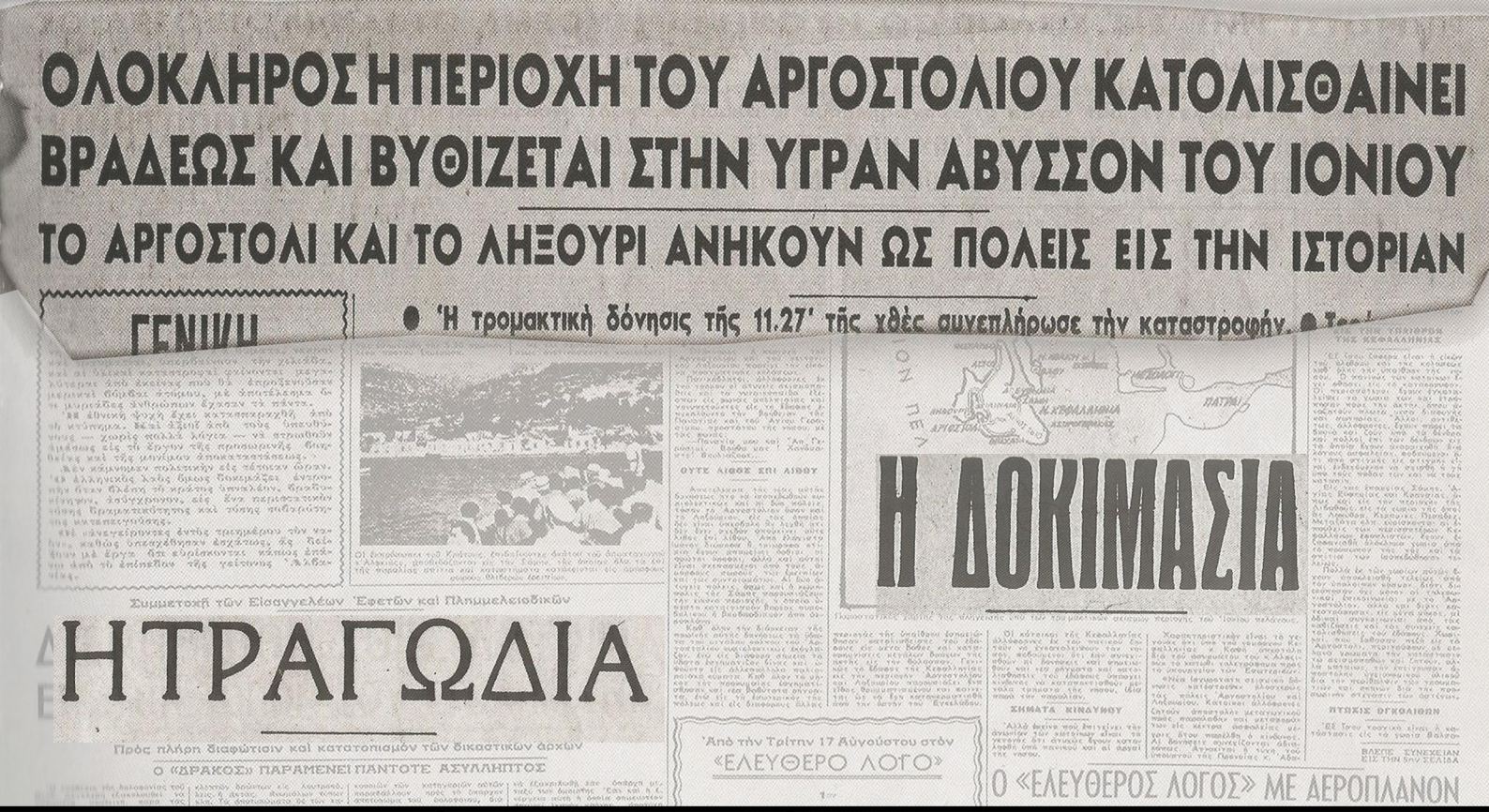

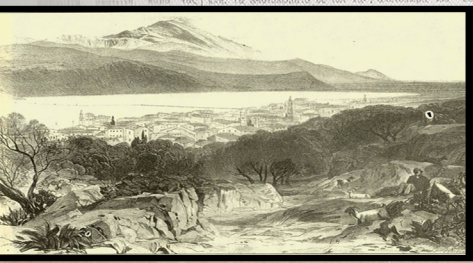

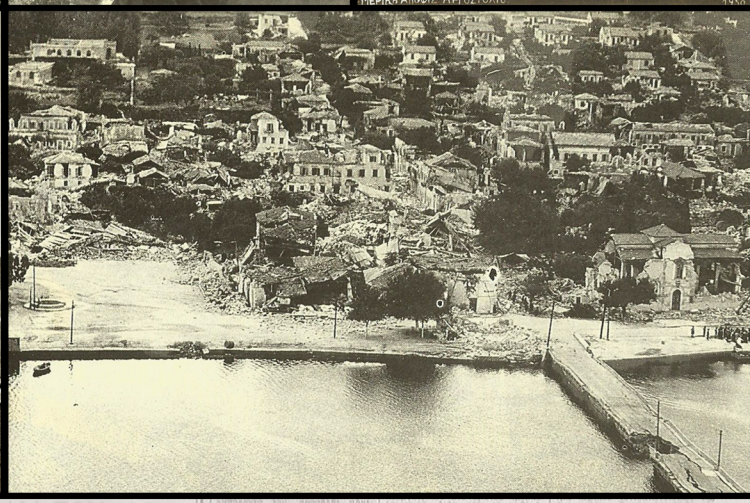

ΠΑΝΟΡΑΜΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΟΥ ΠΡΟΣΕΙΣΜΙΚΑ ΤΑ ΕΤΗ 1862, 1900, 1938, 1950 ΚΑΙ 1953 ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ (ΠΗΓΗ: Αντωνάτος Σπύρος Γ., «Αργοστόλι, η χαμένη πόλη, δράση καθ' οδόν 1853-1953», εκδ. Κορυφή, Αθήνα 2005, Πουλάκη – Κατεβάτη Διονυσία, «Προσεισμική Κεφαλονιά», εκδ. Εικών, Αθήνα 2003, Προσωπικό Αρχείο Γ. Γαλανού)

„ΕΖΗΣΑ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΟΥ ΤΙΣ ΕΦΙΑΛΤΙΚΕΣ ΣΤΙΓΜΕΣ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ ΠΟΥ ΚΑΤΕΣΤΡΕΨΕ ΜΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΗ ΠΟΛΙ!"

ΠΛΑΤΕΙΑ ΒΑΛΛΙΑΝΟΥ

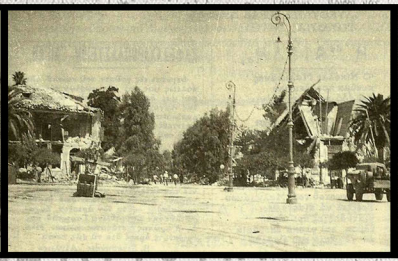

Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΒΑΛΛΙΑΝΟΥ ΤΑ ΕΤΗ 1935, 1953, 2014 ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ

(ΠΗΓΗ: www.kostasfragkias.blogspot.com , Αντωνάτος Σπύρος Γ., «Αργοστόλι, η χαμένη πόλη, δράση καθ' οδόν 1853-1953», εκδ. Κορυφή, Αθήνα 2005, Προσωπικό Αρχείο)

ΟΔΟΣ 21 ΜΑΪΟΥ

Η ΟΔΟΣ 21 ΜΑΪΟΥ ΕΝΩΝΕΙ ΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΛΑΤΕΙΑ ΒΑΛΛΙΑΝΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΛΙΑΚΗ ΟΔΟ

(ΠΗΓΗ: Μαραβέγια – Κώστα Κατερίνα, «Αργοστόλι, Σεισμοί 1953 το τέλος και η αρχή μιας πόλης», δεύτερη έκδοση, εκδ. Κοργιαλένειον Ίδρυμα, Αργοστόλι 2007, Προσωπικό Αρχείο)

ΟΔΟΣ ΒΥΡΩΝΟΣ

Η ΟΔΟΣ ΒΥΡΩΝΟΣ ΤΑ ΕΤΗ 1910, 1938, 1953, 2011 ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ

(ΠΗΓΗ: www.kostasfragkias.blogspot.com , Αντωνάτος Σπύρος Γ., «Αργοστόλι, η χαμένη πόλη, δράση καθ' οδόν 1853-1953», εκδ. Κορυφή, Αθήνα 2005, Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ., «Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα», εκδ. Εικών, 2008Προσωπικό Αρχείο)

ΠΑΡΑΛΙΑΚΗ ΛΕΩΦΟΡΟΣ – Α. ΤΡΙΤΣΗ

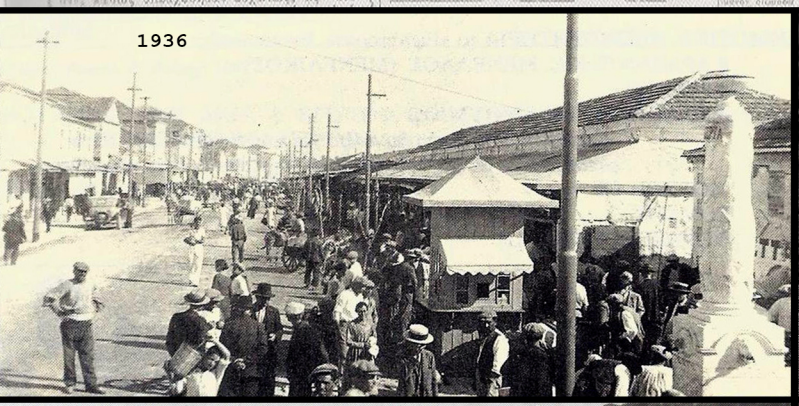

Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΛΙΑΣ – ΑΓΟΡΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΟΥ ΤΑ ΕΤΗ 1936, 1953, 1955, 1980 ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ

(ΠΗΓΗ: Αντωνάτος Σπύρος Γ., «Αργοστόλι, η χαμένη πόλη, δράση καθ' οδόν 1853-1953», εκδ. Κορυφή, Αθήνα 2005, Πουλάκη – Κατεβάτη Διονυσία, «Προσεισμική Κεφαλονιά», εκδ. Εικών, Αθήνα 2003, Προσωπικό Αρχείο Γ. Γαλανού)

ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΣ – ΛΙΘΟΣΤΡΩΤΟ

2011

ΠΡΟΣΕΙΣΜΙΚΑ

ΣΕΙΣΜΟΙ 1953

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ

(ΠΗΓΗ: Αντωνάτος Σπύρος Γ., «Αργοστόλι, η χαμένη πόλη, δράση καθ' οδόν 1853-1953», εκδ. Κορυφή, Αθήνα 2005, Μοσχόπουλος Γεώργιος Ν., Μαραβέγια – Κώστα Κατερίνα, «Αργοστόλι, Σεισμοί 1953 το τέλος και η αρχή μιας πόλης», δεύτερη έκδοση, εκδ. Κοργιαλένειον Ίδρυμα, Αργοστόλι 2007, Προσωπικό Αρχείο)

"Το πρόβλημα των Ιονίων νήσων έπρεπε να αντιμετωπισθεί και εις την Θήρα.
Η νήσος έχει έντονον χρώμα και σπάνιαν γραφικότητα τοπίου και αρχιτεκτονικής".
(Ετήσια Έκθεση ΔΕΘ 1959) [34]

Στην περίπτωση της Σαντορίνης οι ενέργειες για την ανοικοδόμηση των οικισμών μετά τους σεισμούς του 1956 ήταν πιο οργανωμένες και στόχευαν στην **ενσωμάτωση** του προσεισμικού τοπικού ιδιώματος της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής οργάνωσης του νησιού στις σύγχρονες επεμβάσεις. Η Σαντορίνη, όπως έχει ήδη αναφερθεί, παρουσίαζε μια ιδιαίτερη «αρχιτεκτονική γλώσσα», καθώς το ανάγλυφο και η τοπογραφική ιδιαιτερότητα του νησιού από τη μία και η παράδοση της αιγαιοπελαγίτικης αρχιτεκτονικής από την άλλη υπαγόρευσαν ένα ιδιαίτερο πολεοδομικό αλλά και αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Τον Ιούλιο του 1956 όμως έπληξαν το νησί ισχυροί σεισμοί με αποτέλεσμα να καταστραφεί το ένα τέταρτο του οικοδομικού πλούτου του νησιού και ένα επίσης μεγάλο ποσοστό να έχει υποστεί σοβαρές ζημιές. Επίσης χαρακτηριστικό ήταν ότι ορισμένες περιοχές στις οποίες η αστάθεια του εδάφους οδήγησε σε περαιτέρω επέκταση των καταστροφών χρειαζόταν να εγκαταληφθούν. Έτσι το κράτος προχώρησε σε ενέργειες για την αντιμετώπιση των έκτακτων συνθηκών: η Υπηρεσία Οικισμού του Υπουργείου Συγκοινωνιών και Δημοσίων Έργων ανέλαβε την αποκατάσταση των σεισμοπαθών ιδρύοντας ένα Γραφείο Οικισμού Θήρας, ενώ τμήμα αυτού του γραφείου ανέλαβε τη σύνταξη των απαιτούμενων πολεοδομικών και αρχιτεκτονικών μελετών. Επίσης, ορίστηκε και μια ανώτερη Αρχιτεκτονική Επιτροπή για να εξασφαλιστεί η ορθή επιλογή της μορφής και της αρχιτεκτονικής έκφρασης των νέων οικοδομών. Η ανοικοδόμηση, λοιπόν, της Σαντορίνης χωρίστηκε σε δύο φάσεις, η πρώτη περιελάμβανε τις πιο επείγουσες μετασεισμικές ανάγκες (στέγαση σεισμοπαθών, ανέγερση – επισκευή σχολείων και επισκευή Ιερών Ναών), ενώ η δεύτερη έργα κοινής ωφέλειας σε συνδιασμό με την ευρύτερη ανοικοδόμηση (δημιουργία κοινοτικών κέντρων στους νέους οικισμούς, ανέγερση δημόσιων κτιρίων, διατήρηση ή δημιουργία ζωνών τουριστικού ενδιαφέροντος λόγω σημαντικών συγκροτημάτων τοπικής αρχιτεκτονικής). Όσον αφορά τους νέους οικισμούς και τις επεκτάσεις παλαιότερων, βασίστηκαν στις παρακάτω αρχές:

[34] Συλλογικό έργο, «Πόλεις της Μεσογείου μετά από σεισμούς», εκδ. Βόλος, 2007, σελ. 175

- *"[...] επίτευξη κατά το δυνατόν μεγαλύτερης συνοχής μεταξύ παλαιών οικισμών και των νέων επεκτάσεών τους*
- *Προσπάθεια να μην αποξενωθούν οι μεταφερόμενες οικογένειες από τις παλιές τους γειτονιές*
- *Διατήρηση και στις νέες επεκτάσεις του πολεοδομικού χαρακτήρα των παλαιών οικισμών με κατάλληλη πυκνότητα οικοδόμησης, διάταξη πεζόδρομων κλπ.*
- *Βελτίωση των πολεοδομικών συνθηκών με την ορθολογιστική οργάνωση της κυκλοφορίας και των εγκαταστάσεων κοινής ωφέλειας. [...]"* [35].

Πολύ σημαντική ήταν η προσπάθεια χρησιμοποίησης κατά βάση των ντόπιων υλικών που βρίσκονταν σε μεγάλες ποσότητες όπως η κίσηρη, η θηραϊκή γη, η πέτρα, ο ασβέστης και η άμμος, με την εισαγωγή ξένων υλικών να περιορίζεται μόνο στο τσιμέντο, το σίδηρο και την ξυλεία. Ταυτόχρονα μια άλλη επιδίωξη ήταν η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη τυποποίηση και προκατασκευή των οικοδομικών στοιχείων, όπως για παράδειγμα οι τυποποιημένοι κισηρόλιθοι, το βασικό δομικό υλικό, που παράχθηκε μαζικά στο νησί για το σκοπό αυτό. Λόγω αυτής της τυποποίησης ήταν δυνατή τελικά και η κατασκευή στεγών σε σχήμα κυλινδρικού θόλου σε πολύ λίγο χρόνο (μέσα σε περίπου 24 ώρες). Οι στέγες αυτές εκτός από το γεγονός ότι αποτελούν χαρακτηριστικό της αρχιτεκτονικής των νησιών του Αιγαίου, αποτελούν και μια κατασκευή πλήρως οικολογική με την οποία επιτυγχάνεται φυσικός κλιματισμός στην κατοικία. Από μελέτες του 1953 είχε αποδειχτεί ότι με τις κατάλληλες βιοκλιματικές μορφές αρχιτεκτονικής (όπως η θολωτή κατασκευή αυτού του τύπου) μπορεί να επιτευχθεί σωστή προσαρμογή στις κλιματικές συνθήκες (θέρμανση το χειμώνα με άμεσο ηλιασμό και δροσισμός το καλοκαίρι). Έτσι τα κτίρια είχαν προσανατολισμό ανατολικό και βόρεια και δυτικά είχαν μόνο κάποια μικρά ανοίγματα για διαμπερή αερισμό. Γι' αυτό το λόγο η Σαντορίνη αποτέλεσε ένα υπόδειγμα εφαρμογής οικολογικών αρχών και οικολογικής ισορροπίας.

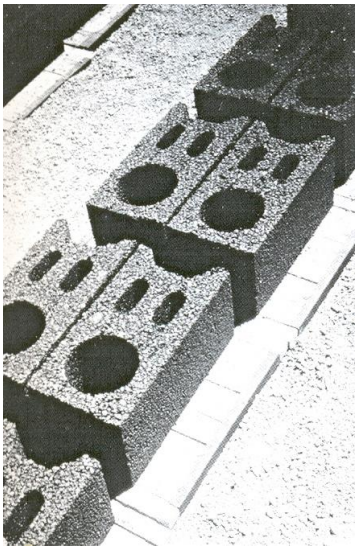

Εικόνα: Δομικό υλικό: κισηρόλιθοι (Πηγή: Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», ό.π., σελ. 125)

[35] Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», ό.π., σελ. 124-125

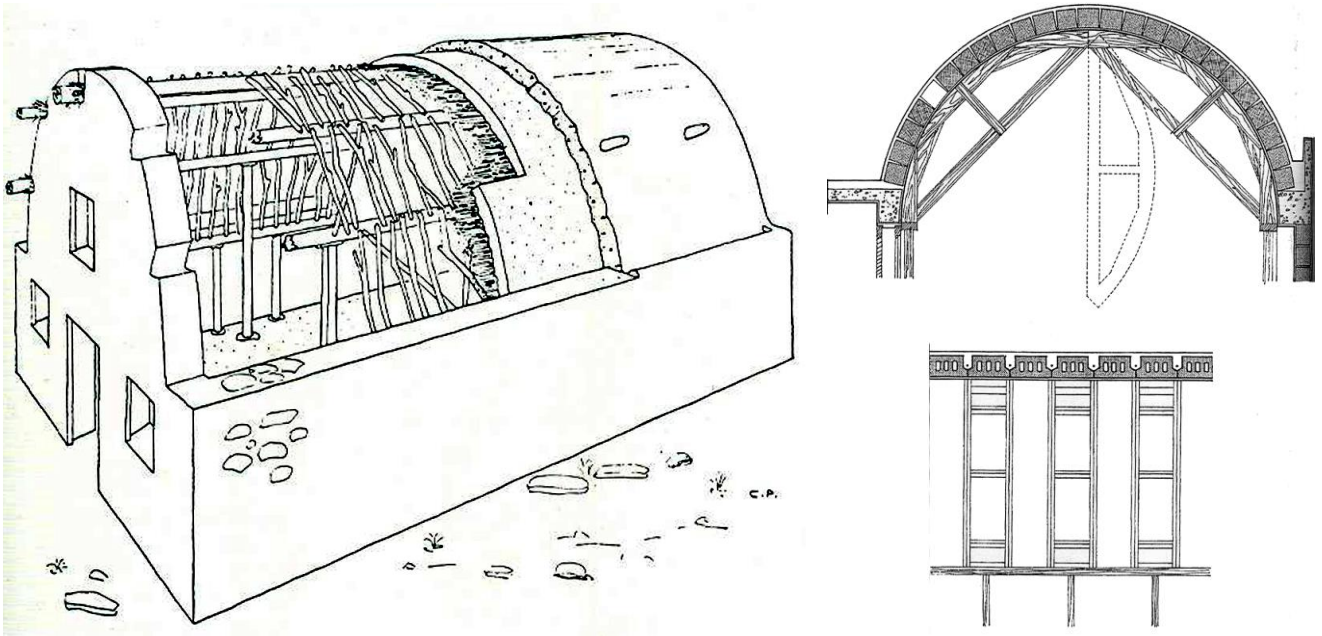

Κατασκευή θόλου στη Σαντορίνη, προοπτική τομή. Διακρίνονται τα διαδοχικά στάδια της κατασκευής ενός τυπικού κυλινδρικού θόλου. (αριστερά), Θολότυποι (δεξιά) (Πηγή: Φιλιππίδης Δ., «Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Σαντορίνη», ό.π., σελ. 22, Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», ό.π., σελ.126)

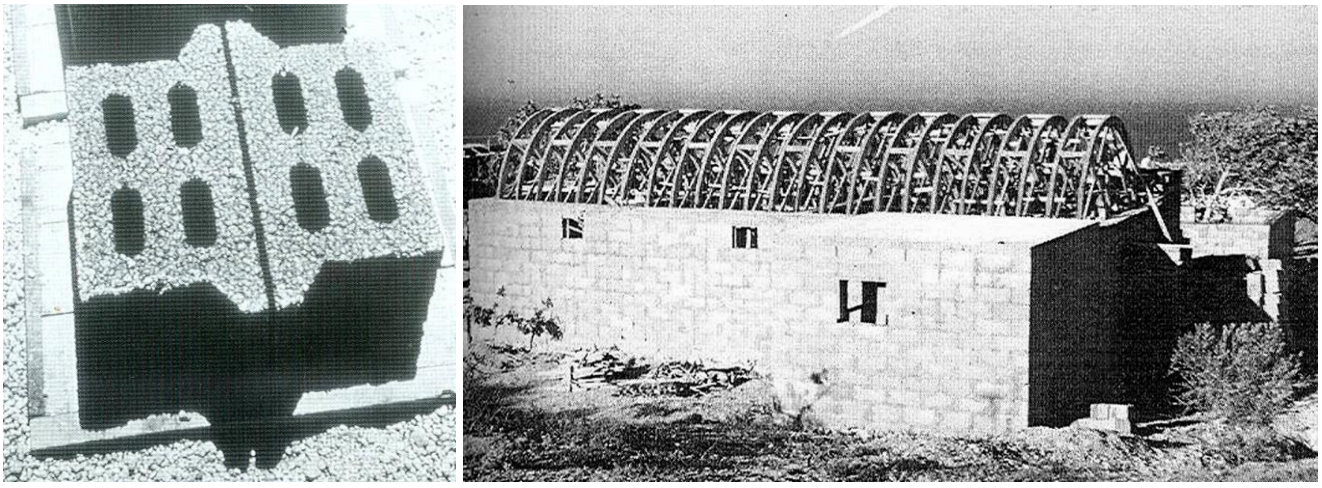

Θολίτες (αριστερά), κατασκευή κυλινδρικής στέγης με ημικυκλικούς θολότυπους (δεξιά) (Πηγή: Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», ό.π., σελ. 125, 127)

Η ανοικοδόμηση της Σαντορίνης πραγματοποιήθηκε σε ένα καλύτερο πλαίσιο και με πιο μεθοδικές κινήσεις και αποφάσεις. Χαρακτηριστικό αυτού είναι ότι η οικιστική ανασυγκρότηση χωρίστηκε σε δύο φάσεις, αυτή της έρευνας και της συγκέντρωσης στοιχείων και αυτή του προγραμματισμού και της σύνθεσης – πρότασης για την κατασκευή οικιών και υποδομών. *"[...] Το πρώτο στάδιο περιελάμβανε:*

- *Αεροφωτογραφική αποτύπωση των οικισμών και της ευρύτερης περιοχής τους*
- *Χαρακτηρισμό της χρήσης των κτιρίων*
- *Εντοπισμό των καταστροφών από το σεισμό, καθώς και των ανθυγιεινών κατοικιών και το χαρακτηρισμό των επικίνδυνων ετοιμόρροπων κτιρίων*
- *Χαρακτηρισμό των κατοικιών ως μονίμως κατοικούμενα και μη*
- *Καταγραφή του αριθμού των ενοίκων κάθε σπιτιού, του βαθμού συγγενείας μεταξύ τους και της απασχόλησής τους*
- *Την ιδιοκτησία κάθε σπιτιού ή κτιρίου*
- *Εντοπισμό των γεολογικώς επισφαλών περιοχών*
- *Εντοπισμό των ζωνών αρχιτεκτονικού – πολεοδομικού ενδιαφέροντος (τουριστικές ζώνες)*
- *Αποτύπωση χαρακτηριστικών σπιτιών*
- *Πλήρη και ακριβής αποτύπωση των επισκευαστέων κτιρίων (κατοικίες, σχολικά κτίρια, εκκλησίες)*
- *Δυνατότητες χρησιμοποίησης των ντόπιων υλικών*
- *Διερεύνηση της δυνατότητας προτυποποίησης των υλικών και της προκατασκευής οικοδομικών στοιχείων*
- *Επιτόπιες συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων*
- *Κοινωνικοοικονομική διάρθρωση του νησιού*

Το δεύτερο στάδιο περιελάμβανε:

- *Τη μελέτη των μεμονωμένων ανακατασκευών σπιτιών εντός των παλαιών οικισμών*
- *Τη μελέτη της δυνατότητας ανακατασκευής και διατήρησης τμημάτων των παλαιών οικισμών (τουριστικές ζώνες)*
- *Την αρχιτεκτονική μελέτη κοινωφελών κτιρίων*
- *Τη μελέτη των κοινωφελών εγκαταστάσεων (δεξαμενές, οδοί κλπ.) [...]"* [36].

[36] Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», εκδ. Κριτική, Αθήνα 2010, σελ. 131-132

Στην Υπηρεσία Οικισμού που ανέλαβε την ανασυγκρότηση της Σαντορίνης επικεφαλής ήταν ο Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας. Το έργο αυτού γενικά χαρακτηριζόταν από την επιρροή από ορισμένες αρχές του Μοντέρνου Κινήματος και προσαρμογή των βασικών αυτών ιδεών στις συγκεκριμένες κάθε φορά περιβαλλοντικές συνθήκες και ανάγκες των χρηστών. Ζητούμενο ήταν επιπλέον στο έργο του η αναζήτηση λύσεων σε περιβαλλοντικά προβλήματα μέσα από αρχιτεκτονικές μορφές, επαναφέροντας στο προσκήνιο αρχιτεκτονικές μορφές φιλικές προς το περιβάλλον, με βάση και τα πορίσματα από τις έρευνές του τρία χρόνια νωρίτερα στο Πανεπιστήμιο του Columbia της Ν. Υόρκης. Όσον αφορά τη συμβολή του στην ανοικοδόμηση της Σαντορίνης χαρακτηριστικό ήταν ότι ο σχεδιασμός των νέων οικιστικών μονάδων βασίστηκε στο μεγαλύτερο βαθμό στη μελέτη και αξιοποίηση των οικοδομικών συστημάτων της τοπικής αρχιτεκτονικής αν και έχει αναφερθεί ότι οι κάτοικοι του νησιού επιθυμούσαν αρχικά τη δημιουργία ενός τύπου κατοικίας όπως είναι οι εργατικές πολυκατοικίες ή οι μικροαστικές κατοικίες της εποχής στην Αθήνα. Η ιδιότυπη όμως παραδοσιακή αρχιτεκτονική που είχε διασωθεί εν μέρει από τις καταστροφές του σεισμού αποτελούσε ένα έντονο στοιχείο που δεν μπορούσε να αγνοηθεί και συνεπώς ζητούμενο ήταν η ένταξη των νέων κατοικιών στο αστικό περιβάλλον που είχε διατηρηθεί από τους σεισμούς και ο σεβασμός της κλίμακας. Έτσι επιλέχθηκε μια ιστορική κατεύθυνση ανοικοδόμησης των οικισμών, αφενός για το λόγο ότι επιλέχθηκε η ενσωμάτωση των σύγχρονων τότε αντιλήψεων περί αρχιτεκτονικής με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του τόπου και αφετέρου γιατί εφαρμόστηκε για πρώτη φορά σε μεγάλη κλίμακα η αρχιτεκτονική γλώσσα του Le Corbusier. Για την ενσωμάτωση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στο σύγχρονο ιδίωμα το μέσο ήταν η δημιουργία τυπολογίας των κατοικιών με την τυποποίηση μιας απλής μονάδας κατοίκησης, του μονώροφου κυλινδρικού θόλου και η χρήση τοπικών υλικών με μαζική παραγωγή. Κατ' αυτό το τρόπο λυνόταν το μορφολογικό πρόβλημα και οι νέες μονάδες κατοίκησης μπορούσαν να χωροθετηθούν μέσα ή σε επαφή με υπάρχοντες οικισμούς με αποτέλεσμα την τελική τους ενσωμάτωση. Επίσης, δινόταν η δυνατότητα στους κατοίκους να αυξήσουν τους χώρους της κατοικίας ανάλογα με τις ανάγκες με προσθετική διαδικασία.

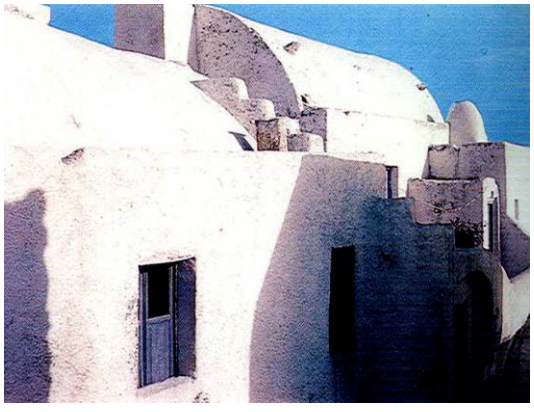

Εικόνα: Τυπικά θολωτά σπίτια στη Σαντορίνη τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως πρότυπα για την ανασυγκρότηση του νησιού μετά τους σεισμούς του 1956. Εδώ φαίνονται δύο τρόποι πρόσβασης στο θόλο: εξωτερική χτιστή σκάλα στο αριστερό σπίτι, ενώ στο δεξί έχουν αφεθεί επίτηδες μερικές πέτρες της θολοδομίας να εξέχουν.
(Πηγή: Φιλιππίδης Δ., «Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Σαντορίνη», ό.π., σελ. 27)

Τ Υ Π Ο Σ Κ Α Τ Ο Ι Κ Ι Α Σ

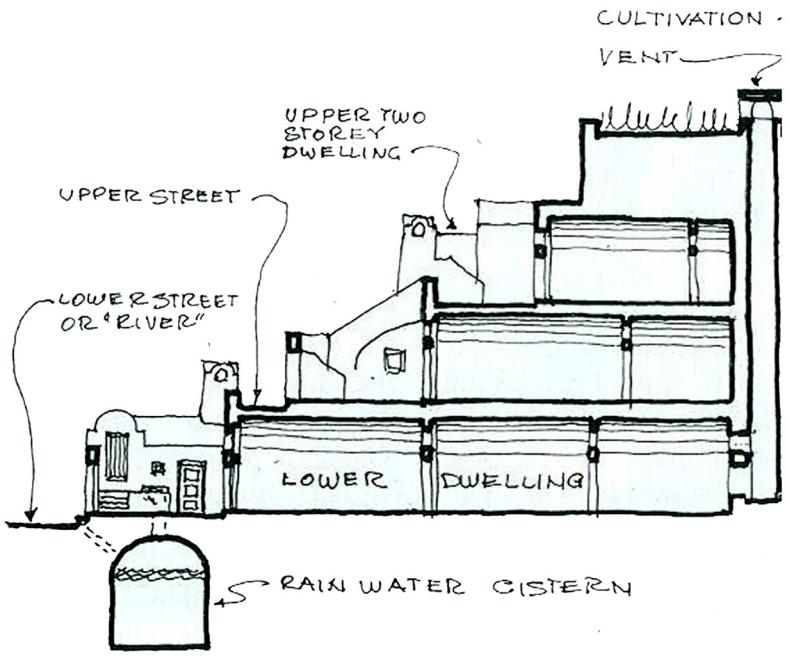

Τυπικη τομή συγκροτήματος κατοικιών

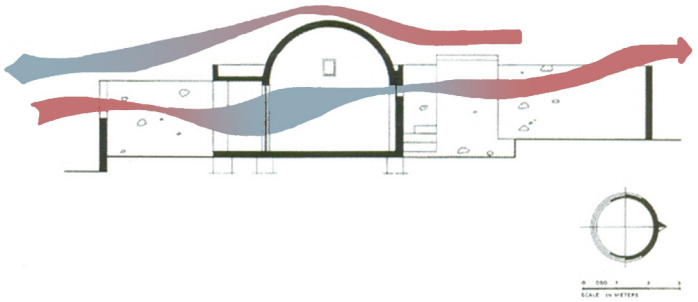

Τομή κατοικίας - Πρόβλεψη για φυσικό αερισμό

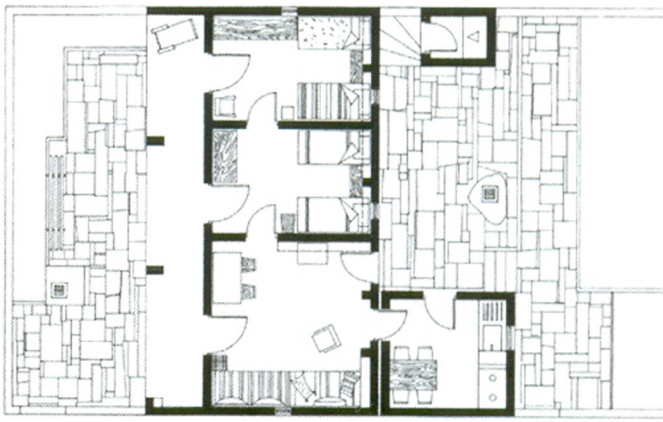

Κάτοιψη αντισεισμικού πυρήνα

ΠΡΟΠΛΑΣΜΑΤΑ ΑΝΤΙΣΕΙΣΜΙΚΟΥ ΠΥΡΗΝΑ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

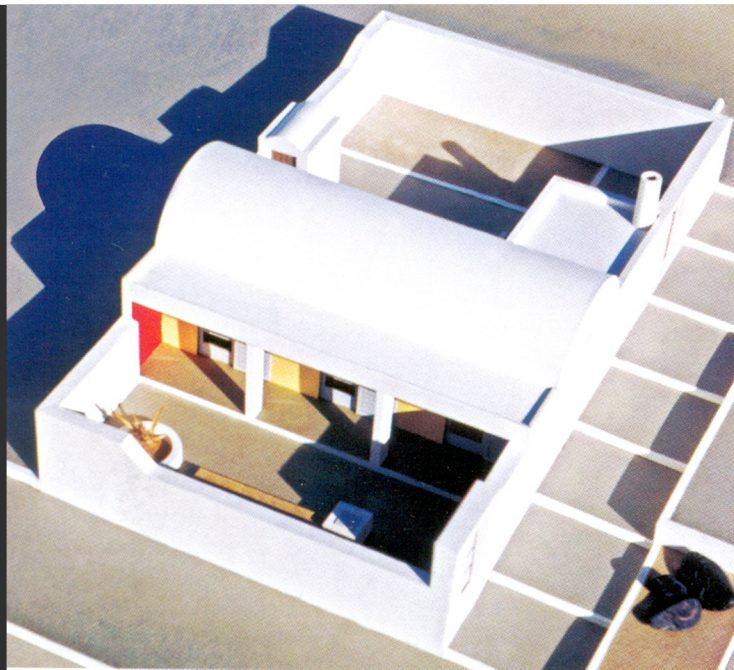

Πηγές εικόνων και σχεδίων: Δεκαβάλλας Κ., «Απ΄ όσα είπα κι έγραψα», εκδ. Libro, Αθήνα 1999,
Δεκαβάλλας Κ., «Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή», εκδ. Μουσείου Μπενάκη, 2008

ΓΕΙΤΟΝΙΑ

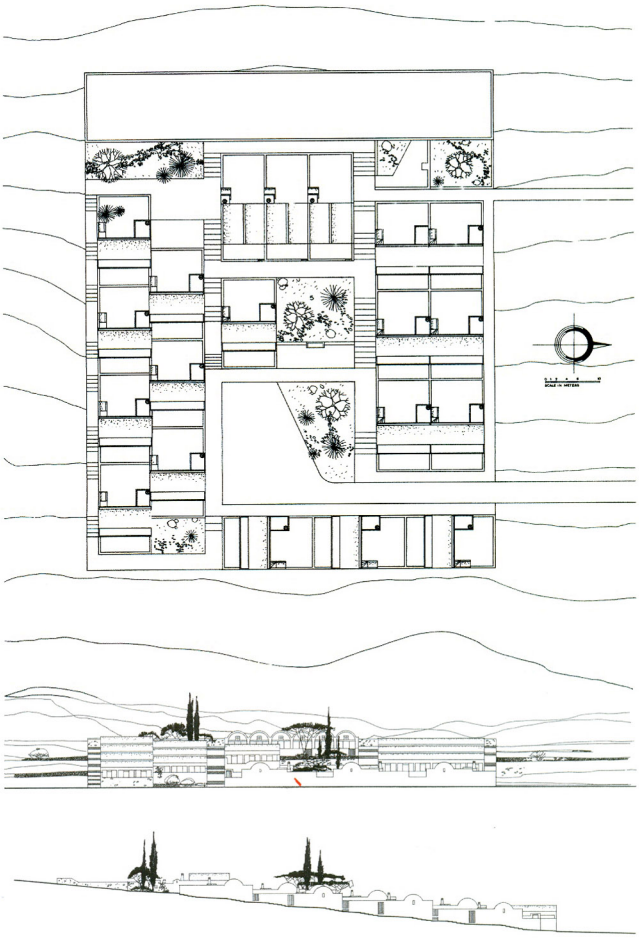

Σχέδιο-Παράδειγμα συγκρότησης μιας γειτονιάς

Νέα γειτονιά στο Βόθωνα

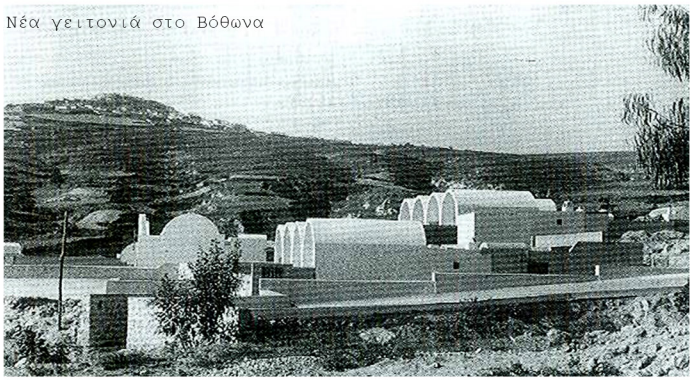

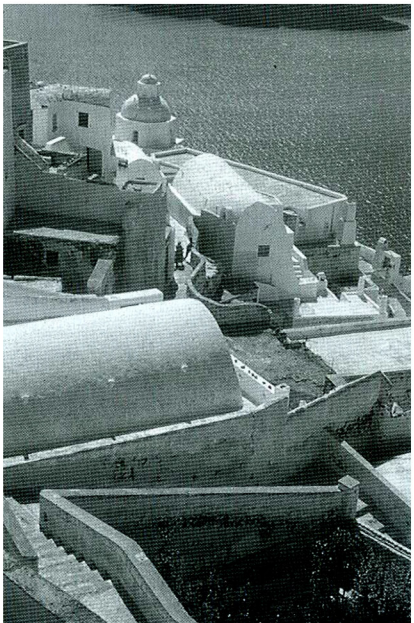

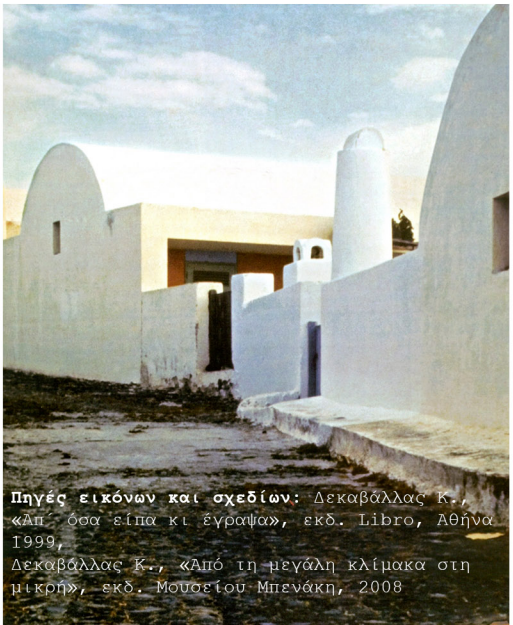

Πηγές εικόνων και σχεδίων: Δεκαβάλλας Κ., «Απ' όσα είπα κι έγραψα», εκδ. Libro, Αθήνα 1999,
Δεκαβάλλας Κ., «Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή», εκδ. Μουσείου Μπενάκη, 2008

Η επιρροή του Le Corbusier διαφαίνεται και σε μεμονωμένες μονάδες κατοίκησης αλλά και στον οικισμό Καμάρι. Πρόκειται για το μοναδικό οικισμό που χτίστηκε εξολοκλήρου στη Σαντορίνη με σκοπό να στεγάσει τους κατοίκους του οικισμού Επισκοπή που καταστράφηκε ολοσχερώς. Ο οικισμός αυτός χαρακτηρίζεται από γεωμετρικότητα, διαφοροποίηση ανάμεσα στις περιοχές κατοικίας, τους κοινόχρηστους και τους στάβλους, αποτελώντας παράδειγμα εφαρμογής της Χάρτας των Αθηνών[37]. Επιπλέον, βασίζεται στο διαχωρισμό της τροχαίας κυκλοφορίας από τις κινήσεις των πεζών, που πραγματοποιούνται σε στενότερους δρόμους, συνήθως βαθμιδωτούς και σχεδιασμένους ώστε να είναι προστατευμένοι από ανέμους και να δημιουργούν μικρές πλατείες. Για το σχεδιασμό των κατοικιών μελετήθηκαν δύο τύποι κατοικίας με δυνατότητες επέκτασης και παραλλαγών ανάλογα με τις ανάγκες, στη μορφή των οποίων οδήγησαν οι συνθήκες που επικρατούν στο νησί και τα παραδοσιακά υλικά κατασκευής. Χαρακτηριστική όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω είναι η θολωτή στέγη, αποτελώντας την απάντηση στο πρόβλημα έλλειψης ξυλείας, ανάγκη οικονομίας σε σύγχρονα υλικά και ταχύτερη εκτέλεση.

Οικισμός Καμάρι
Πηγή: Δεκαβάλλας Κ. «Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή», εκδ. Μουσείου Μπενάκη, 2008

[37] Η Χάρτα των Αθηνών προέκυψε από το 4ο Διεθνές Συνέδριο Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (Congress International de l' Architecture Moderne,CIAM) το 1933 στην Αθήνα με θέμα «Η οργανική πόλις». Στο συνέδριο αυτό συζητήθηκαν οι πολεοδομικές αρχές σχεδιασμού μιας πόλης και βάση δόθηκε στη σαφή διάκριση των τεσσάρων λειτουργιών της πόλης: κατοικία, αναψυχή, εργασία, κυκλοφορία. Σύμφωνα με το κείμενο των συμπερασμάτων η πόλη είναι μέρος του οικονομικού, κοινωνικού και πολιτικού συνόλου και το σύνολο των ψυχολογικών και βιολογικών εκδηλώσεων του ατόμου πρέπει να θεωρείται αναπόσπαστο τμήμα της. Η αντίληψη αυτή για την πόλη έρχεται σε αντίθεση με αυτή του Le Corbusier για τη Χάρτα. Θεωρεί ότι οι τέσσερις λειτουργίες με σαφή διαχωρισμό τους αρκούν για να περιγράψουν την πόλη και η επαρκής ποσότητα ήλιου, χώρου και πρασίνου αρκούν για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των κατοίκων. Στα συμπεράσματα όμως δεν αναφέρεται η έννοια του zoning έτσι όπως την εννοεί ο Le Corbusier, αλλά γίνεται μόνο αναφορά σε πράσινη ζώνη η οποία θα πρέπει να παρεμβάλλεται ανάμεσα στην κατοικία και τη βιομηχανία και ανάμεσα στην κατοικία και τις μεγάλες οδικές αρτηρίες. (Πηγή: **1.** www.greekarchitects.gr/ Γ. Μ. Σαρηγιάννης, Η Χάρτα της Αθήνας και το ιστορικό της πλαίσιο, Μέρος Β΄, Το CIAM, η Χάρτα και η πολεοδομία ως το 1960, 4-1-2011, **2.** Σελιανίτη Ε., «Χάρτα των Αθηνών, άποψη του Μοντέρνου Κινήματος για την πόλη ή ερμηνεία των συμπερασμάτων του IV CIAM από τον Le Corbusier;», εργασία στο πλαίσιο του μαθήματος Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός του Χώρου, Πολεοδομία – Χωροταξία, του Δ.Π.Μ.Σ. του ΕΜΠ, ακαδ. έτος 2005-2006)

Ο Ι Κ Ι Σ Μ Ο Σ Κ Α Μ Α Ρ Ι

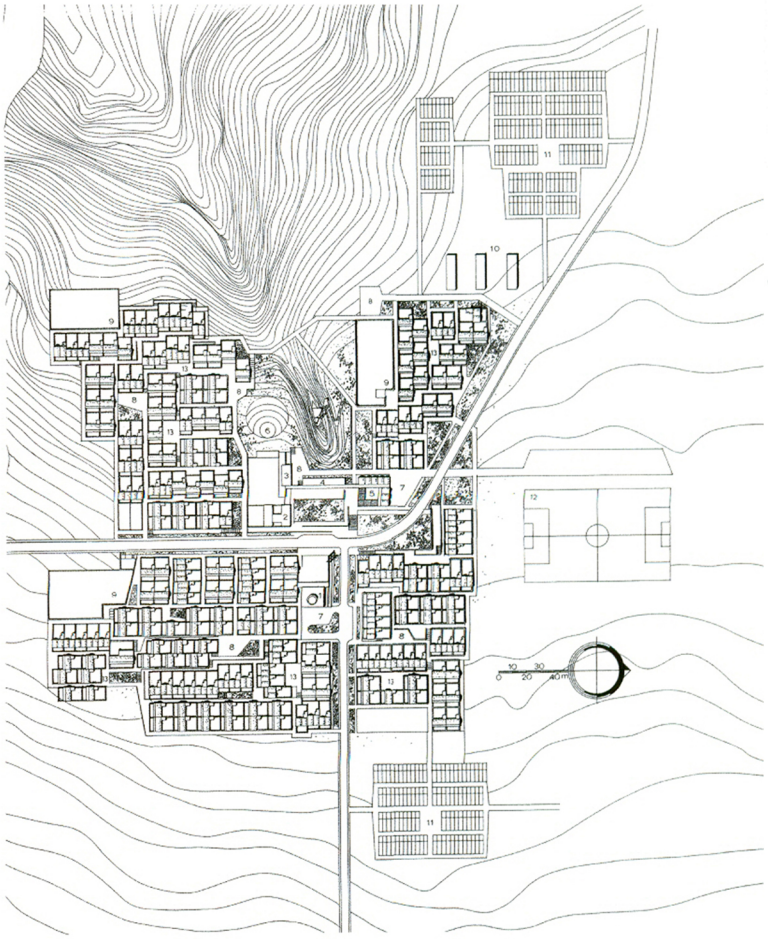

Σχέδιο του οικισμού Καμάρι

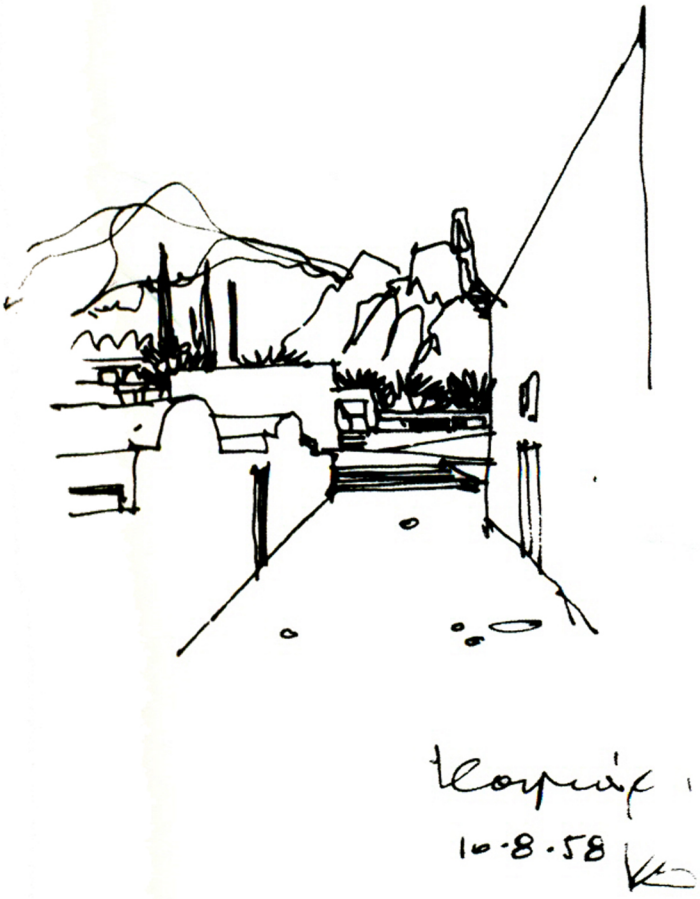

Σκίτσο εσωτερικού πεζόδρομου του οικισμού Καμάρι

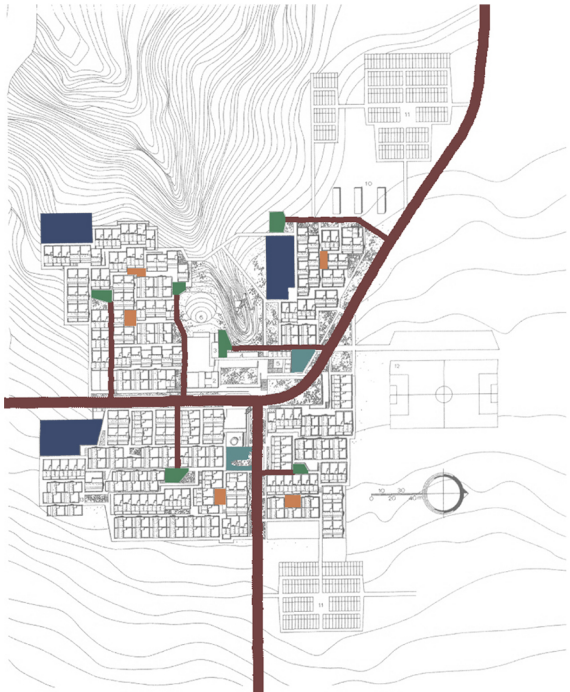

Διαχωρισμός των δημόσιων χώρων ανάλογα με την τοποθεσία και τον τρόπο σύνδεσης τους με τον κεντρικό οδικό άξονα. Έτσι προκύπτουν δημόσιες πλατείες, πλατείες γειτονιών και εσωτερικοί κοινόχρηστοι χώροι μέσα στα μεμονωμένα συγκροτήματα κατοικιών αλλά και ανεξάρτητοι χώροι στάθμευσης.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Δημόσιες πλατείες
- Πλατείες γειτονιών
- Εσωτερικοί κοινοχρηστοι χώροι
- Χώροι στάθμευσης
- Οδικό δίκτυο

Πηγές εικόνων και σχεδίων:
Δεκαβάλλας Κ., «Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή», εκδ. Μουσείου Μπενάκη, 2008, Προσωπικό αρχείο

ΚΕΝΤΡΟ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΚΑΜΑΡΙ

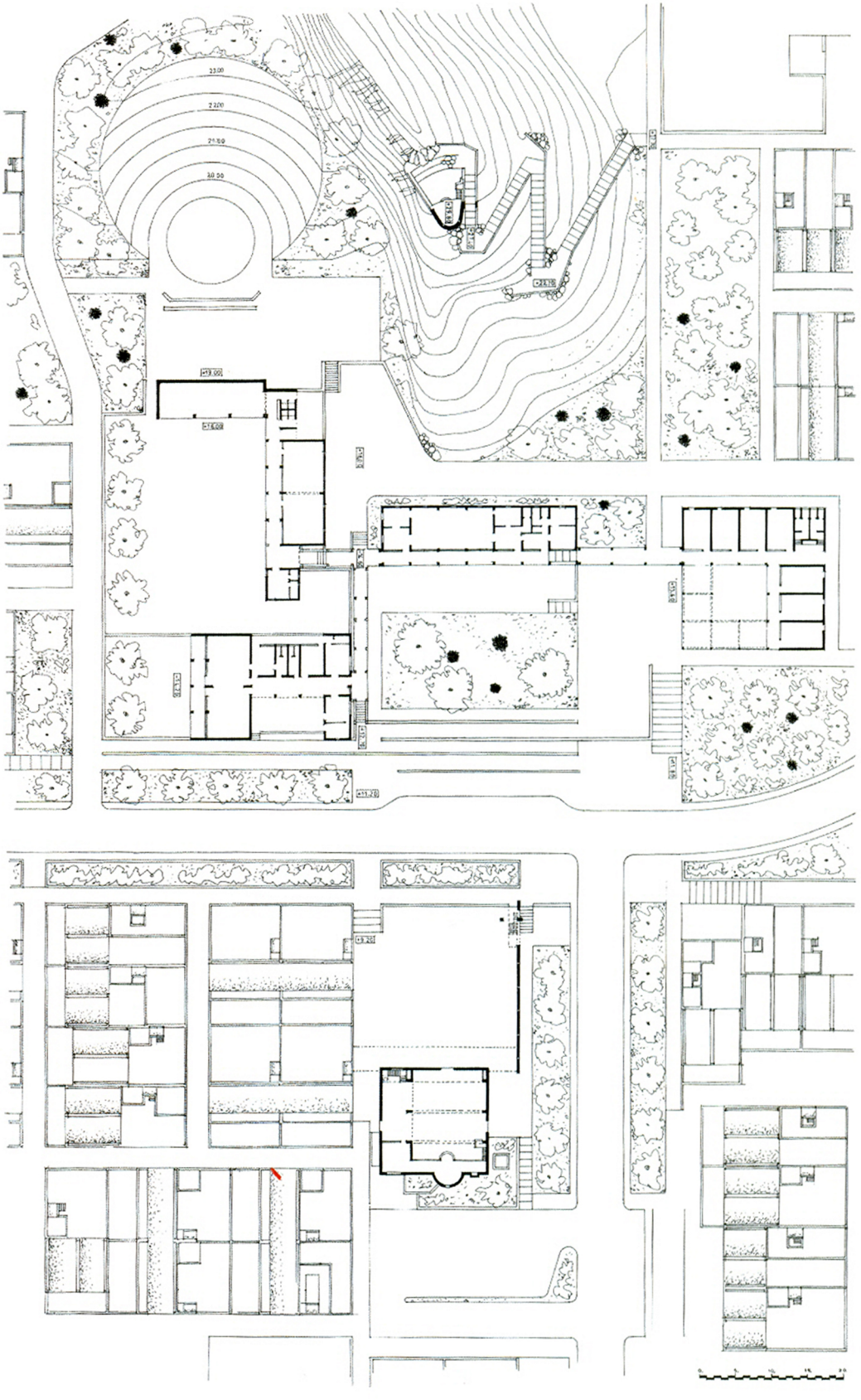

Κάτοψη κέντρου

Πηγή: Δεκαβάλλας Κ., «Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή», εκδ. Μουσείου Μπενάκη, 2008

Επιπλέον αξιόλογα είναι και μεμονωμένα έργα δημόσιου χαρακτήρα όπως τα νέα εκπαιδευτικά συγκροτήματα με χαρακτηριστικό το εξατάξιο Δημοτικό σχολείο στα Φηρά που κατασκευάστηκε το 1958. Ο σχεδιασμός των δημοτικών σχολείων βασίζεται σε μια τυπική μονάδα δύο αιθουσών διδασκαλίας, που είχε μελετηθεί ώστε να μπορούν να συνδυαστούν κατά ποικίλους τρόπους με άλλες όμοιες μονάδες ή ακόμα και με άλλα κτιριακά στοιχεία όπως γραφεία, υπόστεγα, χώρους υγιεινής. Σκοπός του σχεδιασμού αυτού ήταν σαφώς η κάλυψη των ποικίλων αναγκών αλλά και η προσαρμογή στις διαφορετικές συνθήκες του εδάφους και των προσφερόμενων οικοπέδων. Επίσης, ιδιαίτερη σημασία δόθηκε στην οικονομία της κατασκευής, τον προσανατολισμό και το φυσικό αερισμό των κτιρίων αυτών. Αυτή η προσπάθεια προσαρμογής στις συνθήκες του τόπου όσον αφορά το ανάγλυφο και το κλίμα-ισχυροί άνεμοι αλλά και η χρήση τοπικών υλικών στα κτίρια δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα είναι δηλωτική της ενσωμάτωσης των τοπικών στοιχείων στο σύγχρονο σχεδιασμό.

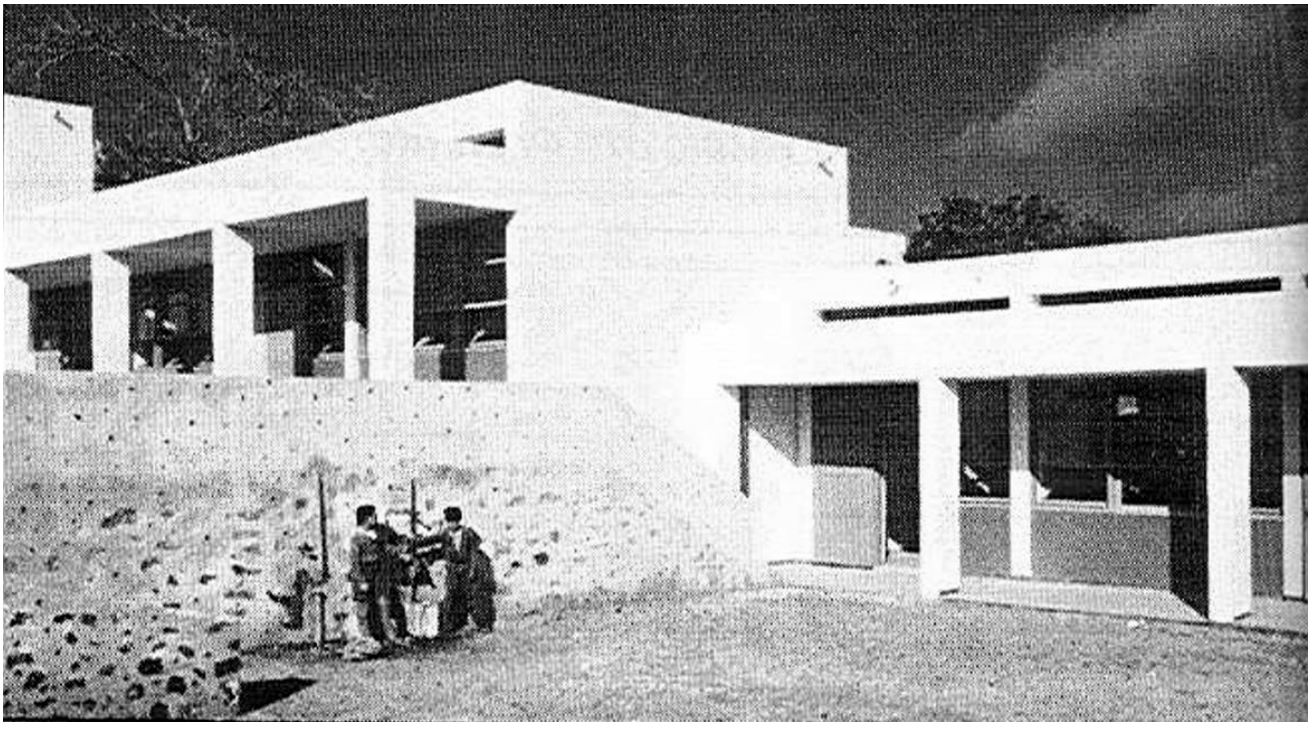

Εικόνα: Το δημοτικό σχολείο κατασκευασμένο (Πηγή: Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ., «Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού», ό.π., σελ. 125, 138)

Δ Η Μ Ο Τ Ι Κ Ο Σ Χ Ο Λ Ε Ι Ο Φ Η Ρ Ω Ν

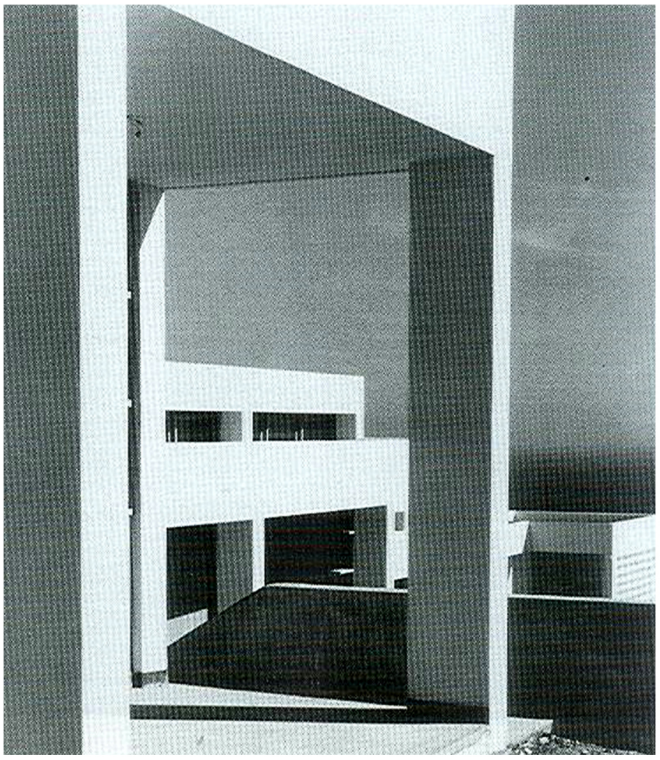

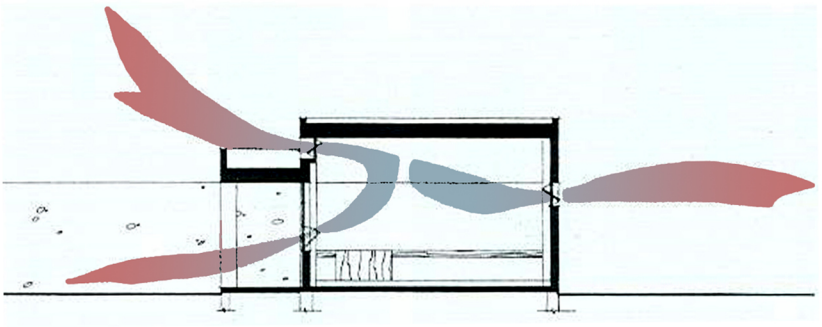

Τομή - Φυσικός αερισμός

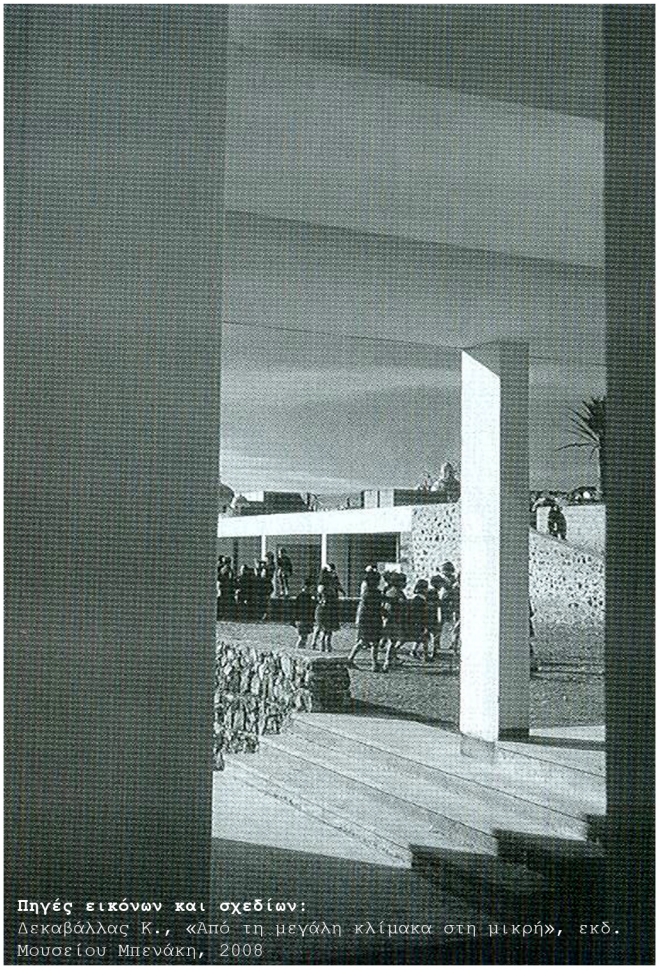

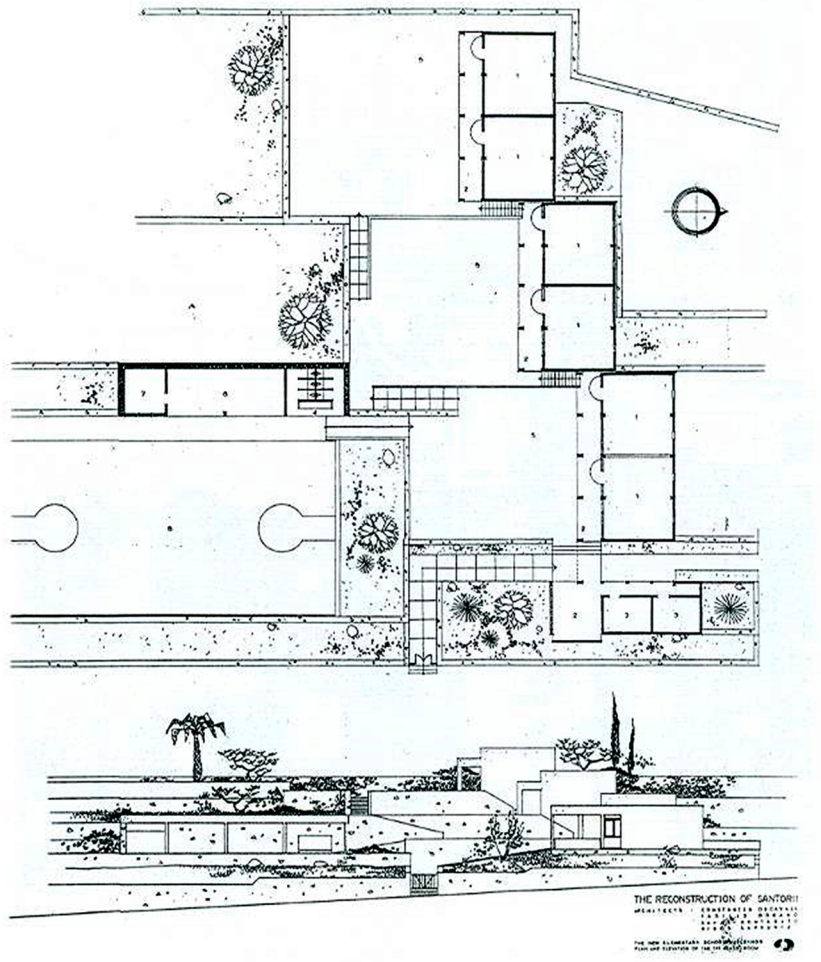

Κάτοψη - Τομή Δημοτικού Σχολείου Φηρών

Πηγές εικόνων και σχεδίων:
Δεκαβάλλας Κ., «Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή», εκδ. Μουσείου Μπενάκη, 2008

Κ Τ Ι Ρ Ι Ο Δ Η Μ Ο Σ Ι Ω Ν Υ Π Η Ρ Ε Σ Ι Ω Ν

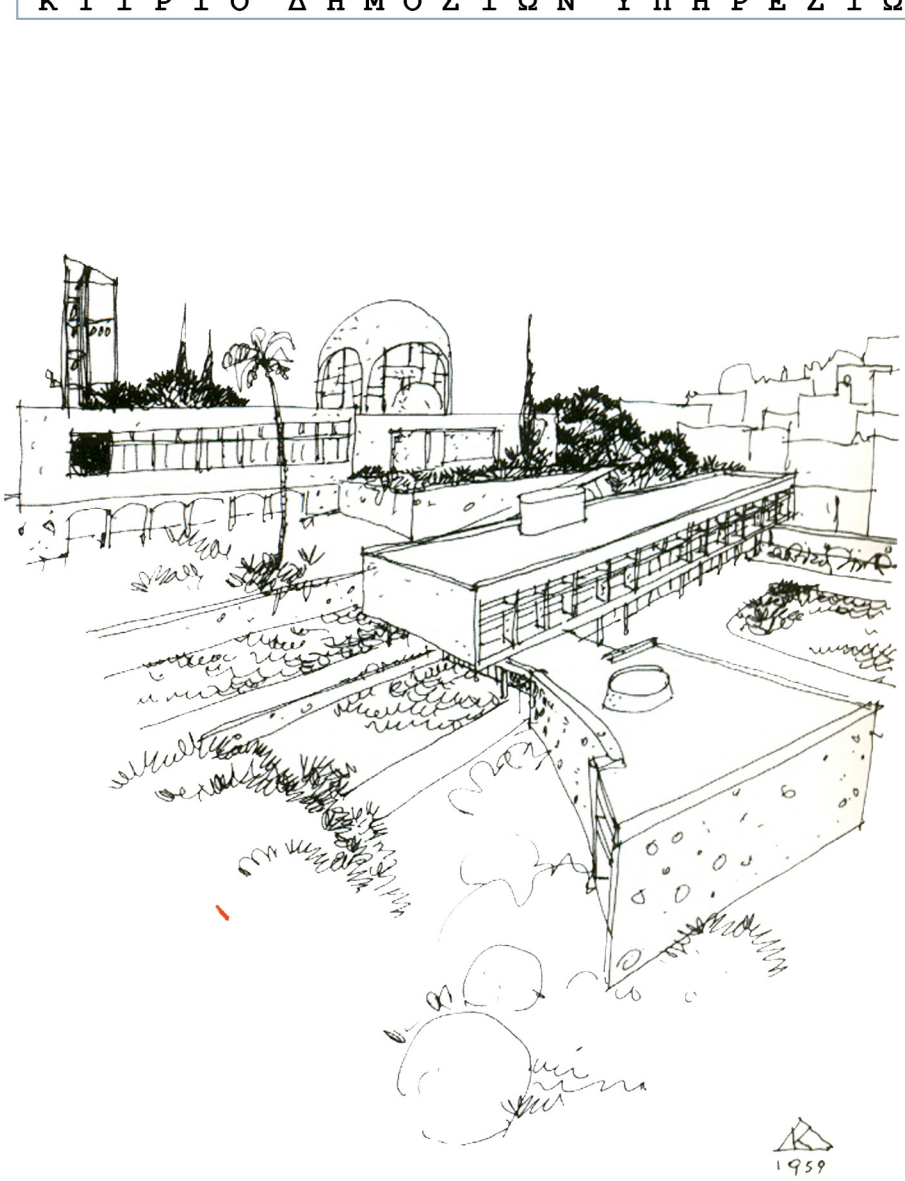

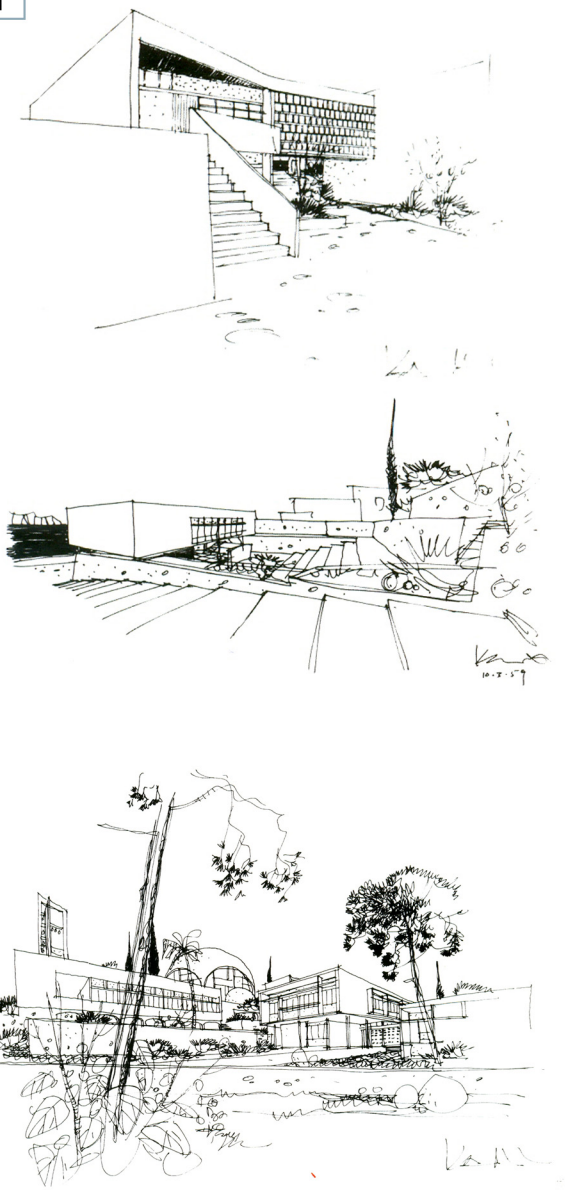

Πηγές εικόνων και σκίτσων:
Δεκαβάλλας Κ., «Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή», εκδ. Μουσείου Μπενάκη, 2008

Από τις παραπάνω δράσεις – ενέργειες είναι εμφανής λοιπόν, η προσπάθεια διατήρησης και ενσωμάτωσης των τοπικών αρχιτεκτονικών και κατασκευαστικών χαρακτηριστικών του νησιού στο νέο σχεδιασμό. Αυτή η διαπίστωση είναι απόρροια όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή της ενότητας στη γενικότερη αναζήτηση γύρω από την έννοια του «Κριτικού Τοπικισμού». Μπορεί σαν όρος να αναφέρεται επίσημα τη δεκαετία του ’80 σε άρθρο των Αλέξανδρο Τζώνη και Liane Lefaivre, όμως χαρακτηρίζει διάφορα έργα Ελλήνων αρχιτεκτόνων ήδη από τη δεκαετία του ’50. Ενδεικτικά μπορεί να σημειωθεί το έργο του πεζόδρομου του Πικιώνη στο Λόφο του Φιλοπάππου το 1957. Ο Πικιώνης *“[…] υπήρξε ένας αληθινός πρωτοπόρος της κριτικής του μοντέρνου κινήματος. [...] εφαρμόζει εδώ το πρόγραμμα των επιγόνων του μοντέρνου κινήματος, οι οποίοι, αντιδρώντας στα απανθρωπιστικά αποτελέσματα των περιπετειών του μοντέρνου κινήματος, [...] επιζητούσαν [...] έναν τόπο κατασκευασμένο για μια συγκεκριμένη περίσταση και όχι έναν αφηρημένο χώρο[...]”* [38]. Ζητούμενο έτσι στο σχεδιασμό των μονάδων κατοικιών αλλά και των δημόσιων κτιρίων του νησιού ήταν η έμφαση σε στοιχεία τοπικού χαρακτήρα όπως το ανάγλυφο, το κλίμα, το φως, τα τοπικά υλικά, τα οποία έθεσαν τις βάσεις για την ανασυγκρότηση των οικισμών, ώστε να ενσωματωθεί ή και να υπερισχύσει τελικά το τοπικό στοιχείο έναντι των διεθνών προτύπων στον τομέα της αρχιτεκτονικής της περιόδου.

Το 1991 μια ομάδα σπουδαστών του ΕΜΠ επισκέφτηκε τη Σαντορίνη για συλλογή υλικού για μια διάλεξη στο πλαίσιο των σπουδών τους με την καθοδήγηση του Δ. Φιλιππίδη. Αποκτώντας πρόσβαση στα πρωτότυπα σχέδια των οικισμών από το ΥΧΟΠ (Υπουργείο Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος) παρατήρησαν σημαντικές διαφοροποιήσεις από την πραγματική κατάσταση των οικισμών. Λίγες κατοικίες είχαν παραμείνει άθικτες , καθώς οι περισσότερες είχαν υποστεί επεκτάσεις καθ’ ύψος, *“πανωσηκώματα”* [39], που εξαφάνιζαν τη χαρακτηριστική τους φυσιογνωμία με ορατούς θόλους σε σειρά. Σε αυτό συνέβαλε κυρίως η αντίληψη των ντόπιων ότι οι θολοσκέπαστες κατοικίες αντικατόπτριζαν την κατώτερη κοινωνική τάξη και χρησιμοποιούνταν κατά βάση ως βοηθητικά κτίσματα, ενώ η ντόπια αρχιτεκτονική στρεφόταν περισσότερο προς την αφομοίωση του κλασικισμού.

[38] Φιλιππίδης Δ., «Ανθολογία κειμένων ελληνικής αρχιτεκτονικής 1925-2002» εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, Ιούνιος 2006, κεφ. «Ο κάναβος και η πορεία. Μια εισαγωγή στο έργο του Δημήτρη και της Σουζάνας Αντωνακάκη και μερικές προκαταρκτικές σκέψεις γύρω από την ιστορία της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής κουλτούρας», Αλ. Τζώνης, Liane Lefaivre, 1981, σελ. 167

[39] **Πανωσηκώματα:** έτσι ονόμασαν οι σπουδαστές τις επεκτάσεις καθ’ ύψος στις κατοικίες της Σαντορίνης (Πηγή: Συλλογικό έργο, «Πόλεις της Μεσογείου μετά από σεισμούς», εκδ. Βόλος, 2007, κεφ. «Η εκδίκηση του Μοντερνισμού, Αρχιτεκτονική στη Σαντορίνη μετά τους σεισμούς του 1956» του Δ. Φιλιππίδη, σελ. 164)

Εικόνες: "Πανωσηκώματα" (Πηγή: Συλλογικό έργο, «Πόλεις της Μεσογείου μετά από σεισμούς», εκδ. Βόλος, 2007)

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι οι κάτοικοι του νησιού δε δέχτηκαν τελικά την επιστροφή στα «παρωχημένα» παραδοσιακά μοντέλα διαβίωσης, κάτι με το οποίο ταυτιζόταν η πιο προοδευτική πολεοδομική θεωρία. *"[...]Ο μεταπολεμικός μοντερνισμός έδωσε εδώ εξετάσεις και απέτυχε, [...] ευαγγελιζόταν μια άλλη ζωή, ιδανική, κοντά στη γη και στη φύση, με πλήρη εκμετάλλευση του κλίματος, της μοναδικής γεωμορφολογίας, της μεγάλης αρχιτεκτονικής παράδοσης του νησιού. Τίποτε από αυτά δεν ανταποκρινόταν στο πώς σκέφτονταν οι σεισμοπαθείς. [...]"* [40].

Επιπλέον, ο ίδιος ο Κων/νος Δεκαβάλλας σε ομιλία του το 1965 στο σεμινάριο Πολεοδομίας του ΕΜΠ έθιξε τρία σημεία: *"[...]Πρώτο ότι οι σεισμόπληκτοι θα μπορούσαν κάλλιστα να έχουν στεγαστεί στα άθικτα και επισκευαστέα κτίσματα των μη μόνιμων κατοίκων ύστερα από απαλλοτρίωση. Δεύτερο, ότι τα αποτελέσματα εφαρμογής της αυτοστέγασης αποδείχθηκαν άκρως απογοητευτικά από διάφορες πλευρές. Τρίτο, ότι η ανεξέλεγκτη αύξηση δικαιούχων νέας κατοικίας οδήγησε στην υπερβολική πύκνωση των νέων σπιτιών εις βάρος των κοινόχρηστων χώρων, με αποτέλεσμα μία σχετικώς μονότονη και ανιαρή εμφάνιση των επεκτάσεων των οικισμών [...]"* [41]. Αργότερα, ο Γ. Λάββας σε άρθρο του με τίτλο «Ανώνυμη και μοντέρνα αρχιτεκτονική» το 1972 απορρίπτει τα νέα συγκροτήματα της Σαντορίνης επειδή βασίζονται *"[...]στην «επανάληψη μορφολογικών στοιχείων με τον ίδιο, μονότονο ρυθμό» και οι ελεύθεροι χώροι χαρακτηρίζονται από «γεωμετρική ακρίβεια» και προσφέρουν στο μάτι πολύ λίγα στοιχεία και πληροφορίες [...]"* [42].

[40] Συλλογικό έργο, «Πόλεις της Μεσογείου μετά από σεισμούς», ό.π., σελ. 168

[41] Συλλογικό έργο, «Πόλεις της Μεσογείου μετά από σεισμούς», ό.π. σελ. 163

[42] Συλλογικό έργο, «Πόλεις της Μεσογείου μετά από σεισμούς», ό.π. σελ. 164

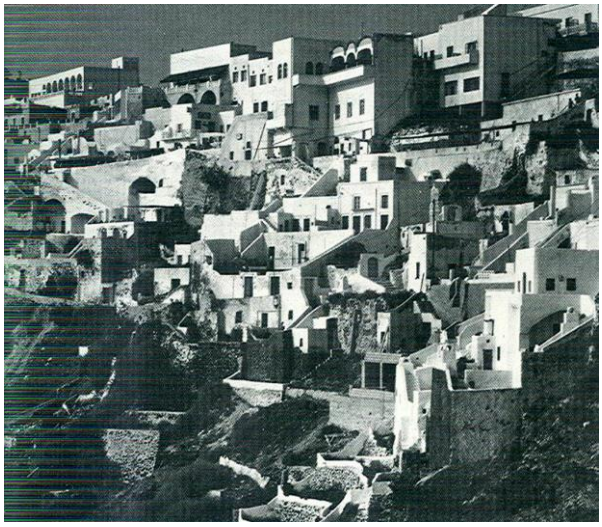

Εικόνα: Άποψη του κεντρικού μέρους του οικισμού των Φηρών από την πλευρά της θάλασσας. Οι νεώτερες τουριστικές προσθήκες στο πάνω μέρος έχουν αλλοιώσει αισθητά το χαρακτήρα του οικισμού. (Πηγή: Φιλιππίδης Δ., «Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Σαντορίνη», ό.π., σελ. 18)

Παρόλα αυτά δεν μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι η περίπτωση της Σαντορίνης παρά την αρνητική αντιμετώπισή της από τους κατοίκους αποτελεί ένα από τα λίγα παραδείγματα οργανωμένης ανοικοδόμησης ύστερα από σεισμική καταστροφή και ένα πολύ μεγάλο κατόρθωμα της περιόδου εκείνης στον τομέα της ανοικοδόμησης. Οι υπεύθυνοι έλαβαν υπόψη τις ιδιαιτερότητες του τόπου και της αρχιτεκτονικής του και βασιζόμενοι σε αυτές τις αρχές προχώρησαν στις απαραίτητες δράσεις για την εξυγίανση των αποτελεσμάτων αυτού του φυσικού φαινομένου. Φυσικά πολύ σημαντική για αυτή την πιο ώριμη αντιμετώπιση είναι και η προηγούμενη εμπειρία έκτακτης ανάγκης στην περίπτωση των σεισμών της Κεφαλονιάς, που είχαν ως αποτέλεσμα και τη δημιουργία του πρώτου Αντισεισμικού Κανονισμού αλλά και το γενικότερο προβληματισμό πάνω στο θέμα. Ως αποτέλεσμα ήταν τελικά η διατήρηση της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής ιδιαιτερότητας του νησιού και η ενσωμάτωση νέων σύγχρονων παραμέτρων σχεδιασμού για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των κατοίκων. Το παράδειγμα αυτό αποτελεί έτσι ένα θετικό οιωνό για την αντίληψη ότι τελικά μια καταστροφή μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για ένα καλύτερο και αποτελεσματικότερο σχεδιασμό μιας πόλης. Αυτό όμως έγκειται κυρίως στις κρατικές κάθε φορά αποφάσεις και δράσεις, αλλά και στη μετέπειτα αποδοχή και διατήρηση της νέας πόλης από τους κατοίκους.

3.3 Μετασχηματισμός Vs Διατήρηση

Σε μία πόλη συνήθως όταν καταστρέφεται ολοσχερώς υπάρχει η τάση, εξαιτίας της προγενέστερης μορφής και των χαρακτηριστικών της, να επιδιώκεται ο **μετασχηματισμός** της, δηλαδή η μεταβολή της μορφής της και η μετάβαση σε μια νέα δομή, πολύ διαφορετική και καινοτόμα σε σύγκριση με την παλιά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της λογικής της καινοτομίας αποτελούν οι πόλεις της Σικελίας Gibellina, Santa Margherita και Montevago, με κάποιες βέβαια εξαιρέσεις, σε μια προσπάθεια **διατήρησης** προγενέστερων στοιχείων που θα αποτελέσουν τη βάση μνήμης της παλιάς πόλης. Είναι όμως αυτά τα ψήγματα ικανά να διατηρήσουν ζωντανή στη μνήμη μια πόλη που ισοπεδώθηκε από ένα σεισμό;

Αρχικά εντύπωση προκαλεί η επιλογή του τρόπου διατήρησης της παλιάς πόλης της Gibellina. Όταν η πόλη καταστράφηκε το 1968 από το σεισμό είχαν στηθεί αρχικά προκάτ κατασκευές για την προσωρινή στέγαση των κατοίκων. Όταν εγκαταστάθηκαν στη νέα πόλη, περίπου 20 χλμ. μακριά από τον παλιό οικισμό, οι τοπικές αρχές σε μια προσπάθεια να απαλύνουν τον πόνο από την απώλεια αξιοποίησαν τα ερείπια ως σκηνικό για διάφορες τελετές και παραστάσεις, χωρίς όμως κάποιο αποτέλεσμα. Τότε ο Δήμαρχος της πόλης Ludovico Corrao κάλεσε καλλιτέχνες προκειμένου να κάνουν ο καθένας τη πρότασή του για την αξιοποίηση της παλιάς πόλης. Ένας γερμανός καλλιτέχνης, ο Joseph Beuys είχε φανταστεί ένα δάσος σε σχήμα επιμήκους μονοπατιού που θα συνέδεε τα ερείπια της Gibellina με το νεκροταφείο που είχε μείνει ανέπαφο. Αυτό σύμφωνα με αντιλήψεις της εποχής θα μπορούσε να συνδέσει τις κατοικίες των νεκρών με τις κατοικίες τους όταν ζούσαν, συμβάλλοντας στην αναγέννηση της πόλης. Κάτι τέτοιο όμως δεν πραγματοποιήθηκε τελικά. Ένας άλλος καλλιτέχνης που κλήθηκε να συμμετάσχει με τη δική του πρόταση ήταν ο Alberto Burri. Η θεμελιώδης αρχή της έρευνάς του αφορούσε αλλαγές των συνθηκών της κατάστασης των υλικών, εξαλείφοντας τα όρια ζωγραφικής – γλυπτικής, δύο – τριών διαστάσεων και μεταξύ έργου τέχνης, χώρου και παρατηρητή. Στο έργο του εδώ στη πόλη της Gibellina, η μνήμη θα παίξει το ρόλο ενός νέου υλικού. Ο Alberto Burri φαντάστηκε μια νέα πόλη πάνω στα ερείπια της παλιάς, θεωρώντας ότι κάτι τέτοιο θα οδηγήσει στη διατήρησή της. Στο έργο του είναι εμφανές το Ο.Τ., το δαιδαλώδες της αστικής διάταξης, το μέγεθος της καταστροφής, με αποτέλεσμα να αιχμαλωτίσει τη στιγμιαία αλλαγή της κατάστασης ολόκληρης της περιοχής και να την κάνει αιώνια, διατηρώντας τη μνήμη της στο χρόνο. Πρότεινε

δηλαδή τα ερείπια να μετασχηματιστούν σε ένα τεράστιο λαβύρινθο, όπου οι πορείες του θα ήταν οι προσεισμικοί δρόμοι και τα υπόλοιπα μέρη της πόλης θα κλείνονταν σε τσιμέντο σε ύψος ίδιο με αυτό των κατοικιών. Έτσι τελικά δημιουργήθηκε ένα τεράστιο γλυπτό – έργο τέχνης (earth art). Στο έργο αυτό παρατηρείται μια αντίφαση: η πόλη - γλυπτό, αν και ενταγμένη σε φυσικό περιβάλλον, είναι ένας νεκρός τόπος που κυριαρχεί το τσιμέντο και απουσιάζει οποιαδήποτε μορφή ζωής. Έτσι δημιουργείται μια αίσθηση μυστηρίου και σιωπής στη παλιά πόλη, σε έναν τόπο που τελικά χάθηκε. Για τον Burri όμως ο μετασχηματισμός της πόλης αυτής σε γλυπτό οδηγεί σε μια μορφή διατήρησης της μνήμης της.

Εικόνα: Η πόλη Gibellina Vecchia προσεισμικά, όταν καταστράφηκε από το σεισμό και μετά την επέμβαση του Alberto Burri (1982). (Πηγή: www.google.gr)

Επομένως, σημαντικό ρόλο για την αξιοποίηση της παλιάς πόλης και την ίδρυση της νέας διαδραμάτισαν οι αποφάσεις και δράσεις των τοπικών αρχών κάτι που δε συνέβη σε αντίστοιχες περιπτώσεις άλλων πόλεων που επλήγησαν από τον ίδιο καταστροφικό σεισμό. Οι αποφάσεις είναι οι ακόλουθες:

1. αποδοχή της πρότασης του Burri για τη μετατροπή των ερειπίων της πόλης σε “cretto”, το μοναδικό στο είδος του έργο στην Ιταλία, που ακολουθείται από τις έννοιες της μνήμης και της διατήρησης σε μια σύγχρονη όμως βάση, λόγω της φύσης του έργου.
2. επιλογή της θέσης της πόλης 20 χλμ. μακριά από την παλιά αποτέλεσε στρατηγικής σημασίας τοποθεσία καθώς πρόσφερε αυξημένες δυνατότητες επικοινωνίας (περιοχή κοντά στην εθνική οδό και το σιδηροδρομικό σταθμό)
3. η νέα πόλη να αποκτήσει νέα ταυτότητα και να γίνει κέντρο πολιτισμού και τεχνών. Προς αυτή τη κατεύθυνση ενίσχυε το γεγονός ότι η πόλη έγινε ένα “υπαίθριο μουσείο”, αφού φιλοξενεί στους δημόσιους χώρους της έργα γλυπτικής και αρχιτεκτονικής από μια μεγάλη ποικιλία καλλιτεχνών. Βέβαια αυτή η πρωτοβουλία του δημάρχου Ludovico Corrao δέχτηκε έντονες επικρίσεις λόγω της αποξένωσης των έργων τέχνης και των κτιρίων από την κουλτούρα των ανθρώπων.
4. Η αποκατάσταση της παλιάς πόλης Baglio Di Stefano στην περίμετρο της νέας πόλης, ώστε να αποτελέσει πολιτιστικό κέντρο και εργαστήριο πολιτισμού και τέχνης.

GIBELLINA VECCHIA

Απόψεις της προσεισμικής πόλης Gibellina

Απόψεις της πόλης όταν καταστράφηκε από τους σεισμούς το 1968

Εργασίες μετατροπής των ερειπίων σε "cretto" 1987 (αριστερά), έργο - γλυπτό του Alberto Burri - σημερινή εικόνα της πόλης (δεξιά)

ΠΗΓΗ: www.google.gr, www.primapaginamazara.it, ifg.uniurb.it, (Νοεμβριος 2015)

Όσον αφορά λοιπόν τη νέα Gibellina επιλέχθηκε να κτιστεί εκ νέου σε διαφορετική τοποθεσία αντί να μοιραστούν οι κάτοικοι σε κάποιο άλλο οικισμό, καθώς οι τοπικές αρχές επιθυμούσαν να παραμείνει η κοινότητα ενωμένη, ειδικά μετά από ένα τόσο ισχυρό πλήγμα. Επίσης, ο λόγος για τον οποίο τελικά προχώρησαν σε ουσιαστικό μετασχηματισμό της σε σχέση με τη παλιά πόλη ήταν ο στόχος για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξή της. Όπως έχει ήδη σημειωθεί η προσεισμική πόλη δεν διέθετε τις κατάλληλες υποδομές. Έτσι επιλέχθηκε μια τοποθεσία κοντά στην εθνική οδό και στο σιδηροδρομικό σταθμό και σκοπός ήταν η εξαφάνιση της Αραβο-μεσαιωνικής πόλης με τα στενά σοκάκια και η δημιουργία μιας σύγχρονης πλέον πόλης με πλατείς δρόμους, μονοκατοικίες με αυλές, μεγάλους δημόσιους χώρους. Σχεδιάστηκε λοιπόν, από τον Marcello Fabbri, με βάση το μοντέλο της κηπούπολης, ένα ελλειπτικό σχέδιο με άφθονους ελεύθερους χώρους και χωρισμένη σε τμήματα τοποθετημένα συμμετρικά με σεβασμό σε ένα

διαμήκη κεντρικό άξονα. Για το σχεδιασμό της πόλης επίσης σημαντικό ρόλο κατείχαν οι θεωρίες και η γενικότερη αναζήτηση της περιόδου στον τομέα της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας. Έντονη ήταν η διαμάχη σχετικά με τα κριτήρια που θα έπρεπε να εφαρμοσθούν για την ανοικοδόμησή της και τη σχέση της με την παλιά πόλη. Η πόλη αυτή αποτέλεσε έτσι έναν ιδανικό τόπο για την αναζήτηση και μελέτη των σχέσεων ανάμεσα στη σύγχρονη πόλη και την κατάλληλη πολεοδομική στρατηγική. Για τον χώρο αυτό προϋπήρχαν μελέτες ανοικοδόμησης των αρχών της δεκαετίας του ’70 που σκοπό είχαν τον επανασχεδιασμό της πόλης σύμφωνα με την παραδοσιακή αντίληψη του αστικού κέντρου. Έτσι πραγματοποιήθηκε η κατασκευή αρκετών σημαντικών κτιρίων γύρω από το παλιό κέντρο της πόλης, όπως το κτίριο του Δημαρχείου των Alberto και Giuseppe Samona, η εκκλησία του Ludovico Quaroni, και το θέατρο του Consagra, που αποτέλεσαν το πυρήνα για τη μετέπειτα δημιουργία του κέντρου της πόλης.

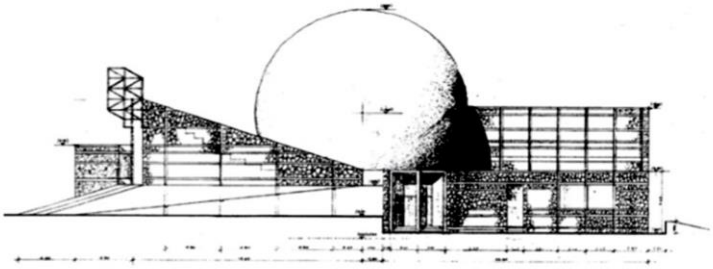

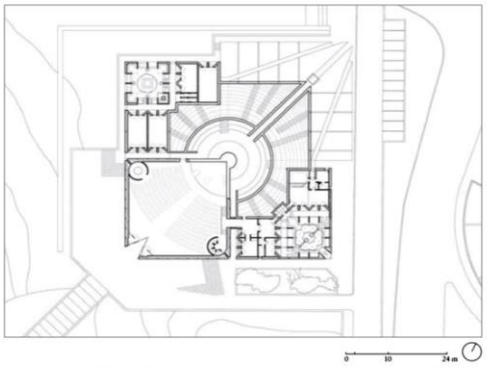

Η εκκλησία του Ludovico Quaroni, σχέδια και εικόνα. (Πηγή: Luciana Macaluso, “LA CHIESA MADRE DI GIBELLINA: Quarant'anni dal progetto alla realizzazione”, Roma 2013, σελ. 39, 40)

ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ GIBELLINA

ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ LUDOVICO QUARONI

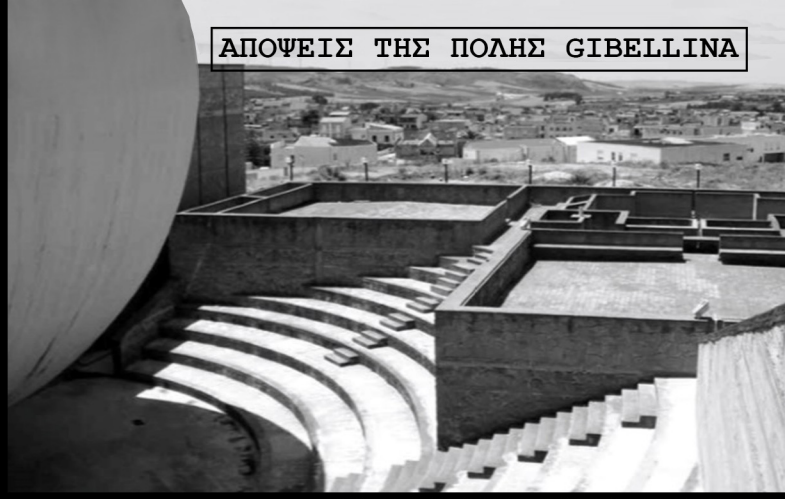

ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΠΗΓΗ: Luciana Macaluso, "LA CHIESA MADRE DI GIBELLINA: Quarant'anni dal progetto alla realizzazione", Roma 2013

Στη συνέχεια τη δεκαετία του ’80 μια ομάδα από δημοτικούς υπαλλήλους και αρχιτέκτονες της Σχολής του Palermo όπως οι Bruno Minardi, Pierluigi Nicolin, Franco Purini, Siza Vieira, Umberto Riva, Laura Thermes, με πρόεδρο τον Pierluigi Nicolin έκαναν νέες προτάσεις για το σχεδιασμό της πόλης αμφισβητώντας τις αρχές βάσει των οποίων έγιναν τα προγενέστερα έργα. Θεωρήθηκε πλέον σκόπιμη η προτεραιότητα στην αναμόρφωση αρχικά του ιστορικού περιγράμματος της πόλης, ευθυγραμμίζοντας το όμως με τις σύγχρονες πλέον αντιλήψεις και βελτιώνοντας τη σύνδεση κέντρου – περιφέρειας. Η ομάδα αρχιτεκτόνων που συγκροτήθηκε είχε σκοπό τη δημιουργία ενός ρυθμιστικού σχεδίου για τη πόλη, που θα της απέδιδε μια σύγχρονη προσωπικότητα διατηρώντας παράλληλα την ιστορική της κληρονομιά. Έγινε προσπάθεια στο σχεδιασμό αυτό να ενισχυθούν πλευρές της ιστορικής μνήμης της πόλης που σχετίζονταν με τεκτονικά, τοπογραφικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Από την ομάδα αυτή γεννήθηκε έτσι μια πολύ ενδιαφέρουσα ιδέα, αυτή της Laura Thermes. Η Thermes αμφισβήτησε τη λειτουργία και καταλληλότητα του προγενέστερου μοντέλου που επιχειρούσε ένα σαφή διαχωρισμό κέντρου – περιφέρειας, καθώς τα δημόσια κτίρια του κέντρου με έντονο το μνημειακό χαρακτήρα δεν αρκούσαν για να αποδώσουν μια ενιαία ταυτότητα σε ολόκληρη την πόλη, με τις γύρω περιοχές να μένουν διασκορπισμένες και ασύνδετες. *“[...] Βασικό θέμα της μελέτης ήταν η κατανομή όλων των δημόσιων τομέων και εγκαταστάσεων με κάποια μορφολογική συνοχή. Σύμφωνα με αυτή την πολεοδομική προσέγγιση, οι σημαντικοί χώροι κατανέμονταν πιο ομοιόμορφα μέσα στο αστικό πλέγμα, χωρίς να αποσπώνται από το ήδη υπάρχον και πυκνοδομημένο κέντρο. Η πρόταση δεχόταν ότι τα σημαντικά εμβληματικά ορόσημα θα έπρεπε να αποδοθούν στο σύνολο της πόλης. Έτσι, το συγκρότημα των δημόσιων κτιρίων εντάχθηκε στο δίκτυο αμοιβαίων σχέσεων που σχηματίζουν τον ιστό της Gibellina, ενώ η κεντρική πλατεία διασπάσθηκε σ’ έναν αριθμό ανεξάρτητων χώρων, που ενοποιούνται από τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται με άλλες περιοχές της πόλης [...]”* [43].

Η πόλη, λοιπόν, της Gibellina φαίνεται ότι αποτελεί παράδειγμα της πιο σχεδιασμένης και επεξεργασμένης πόλης για την ανοικοδόμησή της ύστερα από έναν καταστροφικό σεισμό. Σε αυτό συνέβαλαν σαφώς οι πολιτικές αποφάσεις που λήφθηκαν αλλά και το γενικότερο κλίμα που

[43] Βλαχόπουλος Ι., Καλογήρου Ν., , «European Masters – Ευρωπαίοι Αρχιτέκτονες- Δημιουργοί, Αστική Αρχιτεκτονική», τ. 3, εκδ. Atrium – Μαλλιάρης παιδεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1995, κεφ. «Οι πέντε πλατείες στη Gibellina», σελ. 235-236

επικρατούσε στη δυτική Ευρώπη σχετικά με την αντιμετώπιση του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος μιας πόλης. Η πόλη αυτή, επιχειρώντας ένα άλμα για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των κατοίκων σε σύγκριση με την παλιά πόλη σχεδιάστηκε με συγκεκριμένες αρχές και πρότυπα. Όπως φαίνεται και από την κάτοψή της έγινε ένας διαχωρισμός των τμημάτων κατοικίας και των δημόσιων χώρων, δράση επηρεασμένη από τις πολεοδομικές αρχές σχεδιασμού μιας πόλης όπως διατυπώθηκαν από τη Χάρτα των Αθηνών του 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής το 1933 στην Αθήνα, όπου επικράτησε η άποψη για σαφή διάκριση των λειτουργιών της πόλης. Θα μπορούσε κανείς έτσι να θεωρήσει ότι αποτελείται από τρία τμήματα – πόλεις που συνιστούν μια κοινότητα, κάτι που την κάνει να διαφέρει ριζικά από τις υπόλοιπες πόλεις της περιοχής που ανοικοδομήθηκαν μετά το σεισμό. Το βόρειο τμήμα περιλαμβάνει τις περιοχές κατοικίας που ακολουθούν την ακτινωτή διάταξη και διαθέτουν μεγάλες αυλές, το κεντρικό τμήμα, όπου βρίσκονται οι πιο δημόσιες λειτουργίες της πόλης και ο κήπος και το νότιο τμήμα με επίσης περιοχές κατοικιών σε ακτινωτή διάταξη, που χωρίζονται σε δύο τμήματα από τις πέντε πλατείες που έχουν δημιουργηθεί σε παράταξη μεταξύ τους. Επίσης, περιφερειακά της βρίσκονται τρεις βασικοί οδικοί άξονες (πρωτεύον οδικό δίκτυο) που διευκολύνουν την επικοινωνία της με τις τριγύρω περιοχές, ενώ διασχίζεται εσωτερικά και από κάποιους βασικούς άξονες που έχουν διαγώνια κατεύθυνση και οδηγούν στο κέντρο (δευτερεύον οδικό δίκτυο).

Επίσης, ενδεικτικό αυτού του διαχωρισμού των λειτουργιών είναι και ο τρόπος σχεδιασμού του κέντρου που όπως φαίνεται και στα παρακάτω σκίτσα σχεδιάστηκε εξονυχιστικά και μελετήθηκαν διεξοδικά οι σχέσεις μεταξύ του κέντρου με τα δημόσια κτίρια, της εκκλησίας και του έντονου αναγλύφου στο οποίο τοποθετήθηκε η τελευταία. Παρόλα αυτά όμως αποτελούν μεμονωμένα σχέδια, αποκομμένα από τον υπόλοιπο αστικό ιστό όπου προωθείται η έννοια του πολίτη και των αναγκών του όμως χάνεται η έννοια της ιστορικής πόλης και της σύνδεσής της με τη νέα. Έτσι φαίνεται ότι η δομή της πόλης τείνει προς πιο σύγχρονες, οργανικές μορφές σχεδιασμού με τη χρήση καμπύλων δρόμων και Ο.Τ., ενώ ταυτόχρονα είναι φανερή η τάση διαχωρισμού των δημόσιων λειτουργιών από τα συγκροτήματα κατοικιών, οδηγώντας ίσως σε μια πιο εκσυγχρονισμένη μορφή της Χάρτας των Αθηνών. Η νέα πόλη συνεπώς διαφέρει ριζικά από την παλιά Gibellina όσον αφορά την πολεοδομική οργάνωσή της αλλά και τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της.

ΣΚΙΤΣΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΝΕΑΣ GIBELLINA

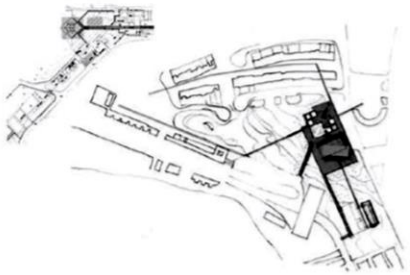

Φάση 1

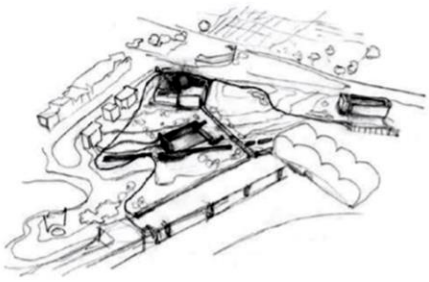

Φάση 2

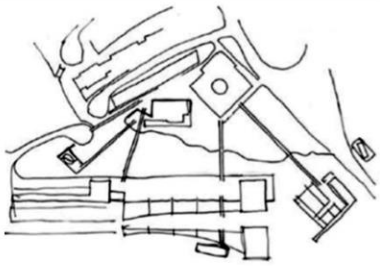

Φάση 3

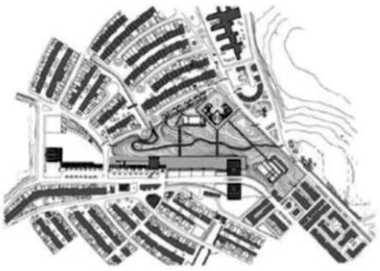

Φάση 4

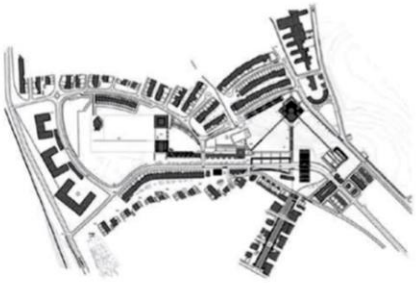

Φάση 5

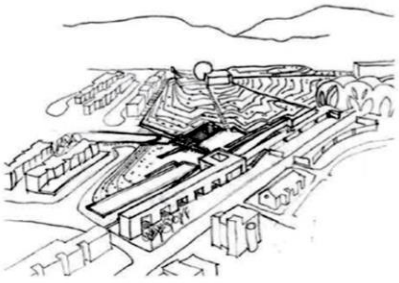

Φάση 6

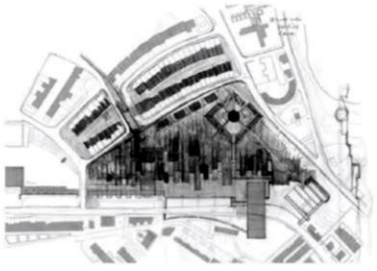

Φάση 7

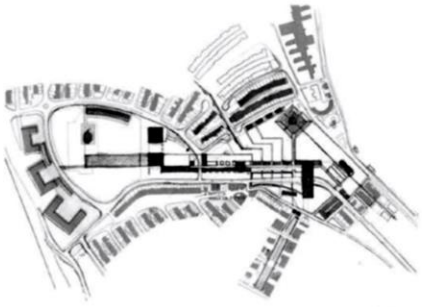

Φάση 8

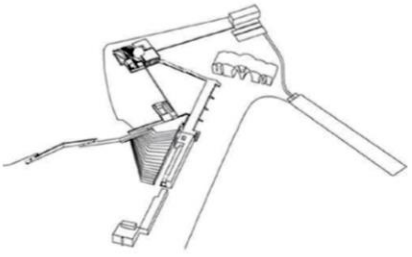

Φάση 9

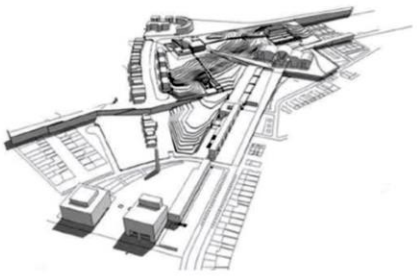

Φάση 10

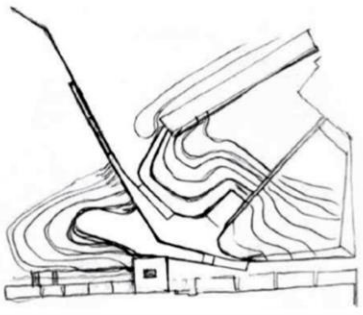

Φάση 11

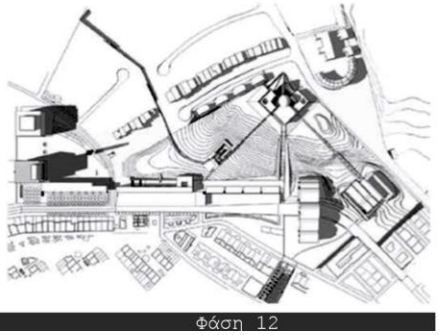

Φάση 12

ΜΙΚΡΟΣ ΚΗΠΟΣ ΣΤΗ GIBELLINA, FRANCESCO VENEZIA

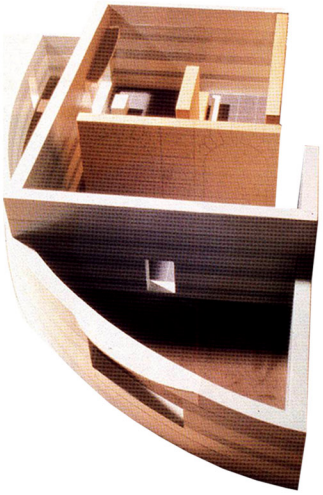

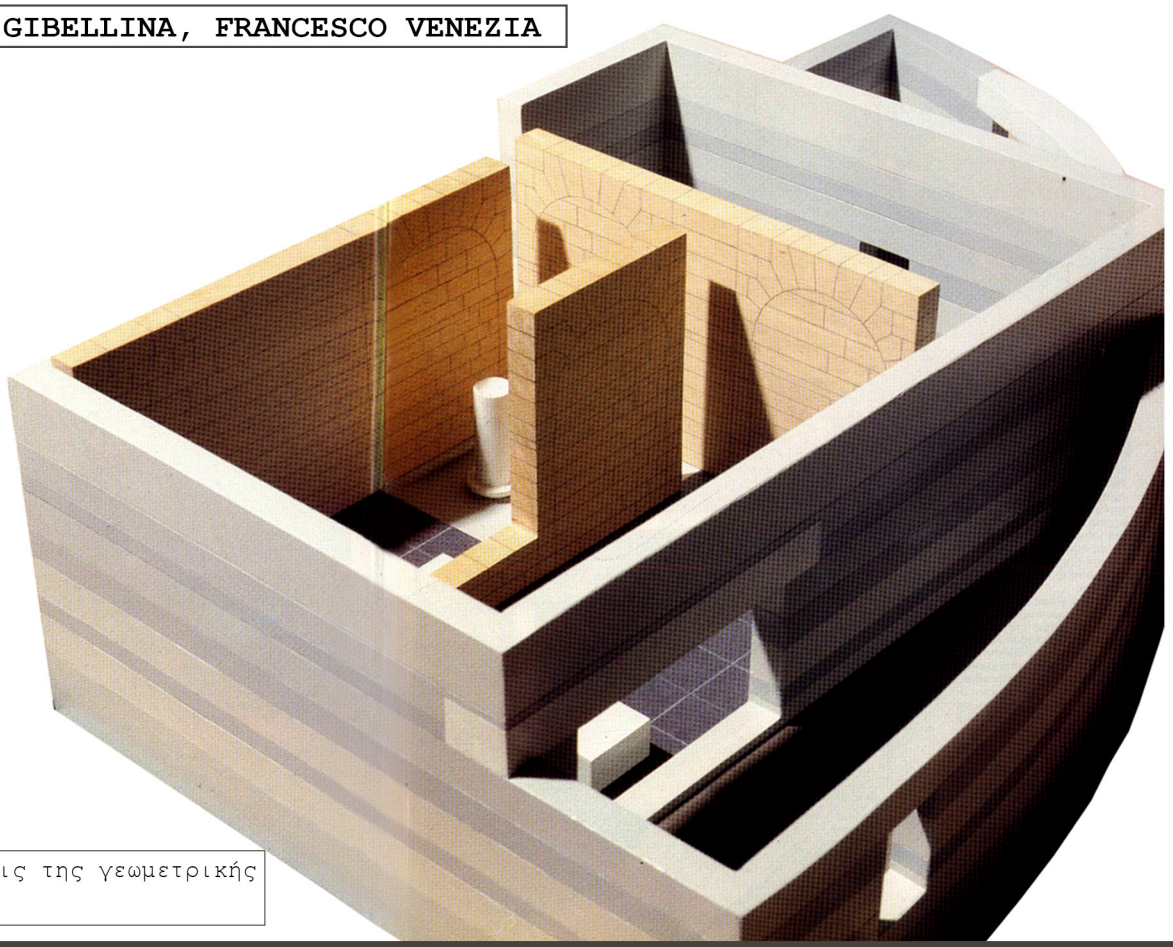

Τρισδιάστατες απεικονίσεις της γεωμετρικής σύνθεσης του Κήπου

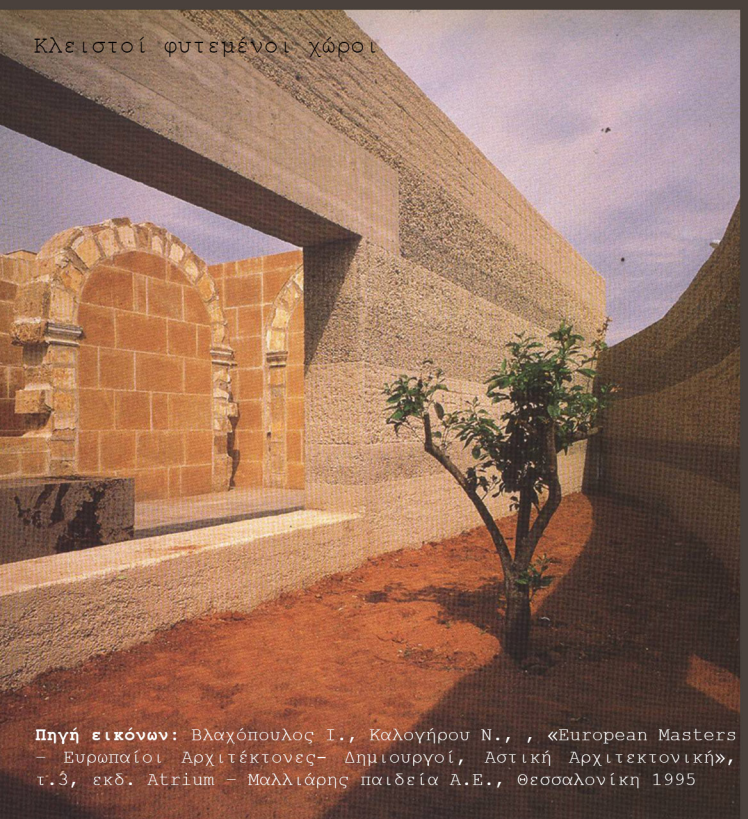

Κλειστοί φυτεμένοι χώροι

Είσοδος του Κήπου

Πηγή εικόνων: Βλαχόπουλος Ι., Καλογήρου Ν., , «European Masters – Ευρωπαίοι Αρχιτέκτονες- Δημιουργοί, Αστική Αρχιτεκτονική», τ.3, εκδ. Atrium – Μαλλιάρης παιδεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1995

Από τον κεντρικό πυρήνα της πόλης η πιο χαρακτηριστική περίπτωση σχεδιασμένου δημόσιου χώρου είναι ο κήπος (1985-1988) από τον Ιταλό αρχιτέκτονα Francesco Venezia. Ο Francesco Venezia στα έργα του χρησιμοποιεί σύμβολα και μορφές με έντονο αναφορικό περιεχόμενο για να δημιουργήσει μια φυσική σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και το άμεσο και ευρύτερο περιβάλλον του. Έτσι και στο έργο του «Ο κήπος της Gibellina» χρησιμοποιεί μία σωρεία αντιθέσεων ανάμεσα σε κλειστό – ανοιχτό χώρο, δημόσιο – ιδιωτικό, φως – σκιά, ευθεία – καμπύλη, προκειμένου να δημιουργήσει χώρους με ποιοτικές αξίες. Το οικόπεδο στο οποίο βρίσκεται ο κήπος είναι στο κεντρικό πυρήνα της πόλης, όπου βρίσκονται και η κεντρική πλατεία, η αγορά και η βιβλιοθήκη και συνορεύει με δύο από τις πιο βασικές κυκλοφοριακές αρτηρίες. *"[…] Έτσι ο Venezia είδε το έργο αυτό σαν μια δύσκολη συνύπαρξη χτισμένου χώρου και πάρκου, δημόσιας και ιδιωτικής ζώνης, που θα εξυπηρετούσε μια ποικιλία αναγκών: την αρχιτεκτονική συνοχή των εξωτερικών όψεων (ακολουθώντας τα φυσικά όρια των περιμετρικών δρόμων σε μια προσπάθεια ταύτισης με την ιστορική μνήμη του χώρου) και τη δημιουργία ενός προσιτού εσωτερικού χώρου, όπου οι πεζοί θα έρχονται σε επαφή με το φυσικό και το χτισμένο περιβάλλον ενός γαλήνιου χώρου για περισυλλογή, η οποία θα ενισχύεται από το διάλογο παρελθόντος και παρόντος. Μ' αυτούς τους στόχους ως αφετηρία η ογκομετρία που σχεδίασε ο Venezia συνοψίζει το σχεδιαστικό τύπο των γύρω κτιρίων και εντάσσεται αρμονικά στον αρχιτεκτονικό ιστό. […]".* [44]

Η γενικότερη σύνθεση του κήπου αποτελείται από ένα ορθογώνιο τρίγωνο που η υποτείνουσά του είναι καμπύλη και οφείλεται στο σχήμα του δρόμου που υπάρχει εξωτερικά. Στο εσωτερικό δημιουργείται μια πορεία σε σχήμα ορθογώνιας σπείρας η οποία ρυθμίζει την εσωτερική κυκλοφορία των πεζών στο κήπο, ενώ στο σημείο τομής των δύο γεωμετρικών συστημάτων (ορθοκανονικό και καμπύλες) δημιουργούνται δύο κλειστοί χώροι που φαίνονται από ανοίγματα και είναι φυτεμένοι. Η είσοδος του κήπου γίνεται με τη μορφή ράμπας που περνά μέσα από ένα άνοιγμα του τοίχου και οφείλεται στη φυσική κλίση του εδάφους. Το χτισμένο τμήμα του κήπου αποτελείται από δύο ενότητες, την εξωτερική και την εσωτερική. Διαφέρουν ως προς το ύψος καθώς η εξωτερική είναι χαμηλότερη και ως προς τα υλικά. Έτσι από την εξωτερική πλευρά, λόγω της διαφοράς ύψους των τοίχων υποδηλώνεται ένα διαφορετικό εσωτερικό περιβάλλον, λόγω της διαφοράς των υλικών, που

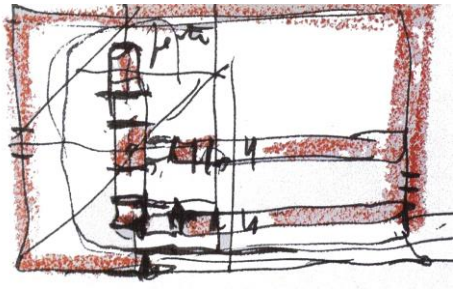

[44] Βλαχόπουλος Ι., Καλογήρου Ν., , «European Masters – Ευρωπαίοι Αρχιτέκτονες- Δημιουργοί, Αστική Αρχιτεκτονική», τ. 3, εκδ. Atrium – Μαλλιάρης παιδεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1995, κεφ. «Μικρός Κήπος στη Gibellina», σελ. 251

προσελκύει τους πεζούς. Η σχέση με το παρελθόν που αναφέρθηκε στο έργο του Venezia σχετίζεται εδώ με το γεγονός ότι στο συγκεκριμένο έργο ενσωματώθηκαν απομεινάρια κτιρίων της παλιάς πόλης Gibellina που μέσω διαδρομών συνδέονται με το πάρκο και την υπόλοιπη πόλη. Κατ' αυτό τον τρόπο ο κήπος αποδίδει μια αίσθηση του παλιού και ξεχασμένου καθώς ο περιτειχισμός του δίνει την εντύπωση ενός κτιρίου που δεν ολοκληρώθηκε ποτέ ή καταστράφηκε από φυσικά αίτια ή τον άνθρωπο. Η σύλληψη συνεπώς του κτισμένου *"[...] ως μιας ημιτελούς μορφής – κληρονομιάς της ζωντανής πολιτιστικής παράδοσης του τόπου – εκφράζεται στη διαμόρφωση του κήπου, η οποία ταυτόχρονα με τη δημιουργία ενός καταφυγίου για ανάπαυση και περισυλλογή, δημιουργεί ένα ευαίσθητο παιχνίδι ανάμεσα στη σύγχρονη επέμβαση και την ιδέα του παρελθόντος, που είναι σταθερά παρόν, είτε άμεσα είτε έμμεσα [...]"* [45]. Ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία για τη διατήρηση της μνήμης είναι η αναστήλωση και ενσωμάτωση των πέντε τόξων από τα ερείπια της παλιάς Gibellina που αποτελούν το βασικό σύνδεσμο με τη χαμένη πόλη, καθώς και μια κολόνα από μάρμαρο Alcama που ξεπροβάλλει από μια μικρή ορθογώνια λίμνη. Η θέση της είναι πολύ σημαντική στη κάτοψη γιατί αποτελεί έτσι το βασικό πυρήνα της με ταυτόχρονη μεγάλη συμβολική αξία "*[...] ένα κομμάτι μάρμαρο που επέζησε από την καταστροφή της πόλης, θυμίζει απολιθωμένο φυτό με την ελικοειδή απόληξή του [...]"* [46]. Η διαμόρφωση του κήπου αυτού αποτελεί ένα παράδειγμα προσπάθειας διατήρησης, μέσω του σχεδιασμού, της μνήμης του τόπου, αν και δυστυχώς αποδεικνύεται λίγο και αποσπασματικό.

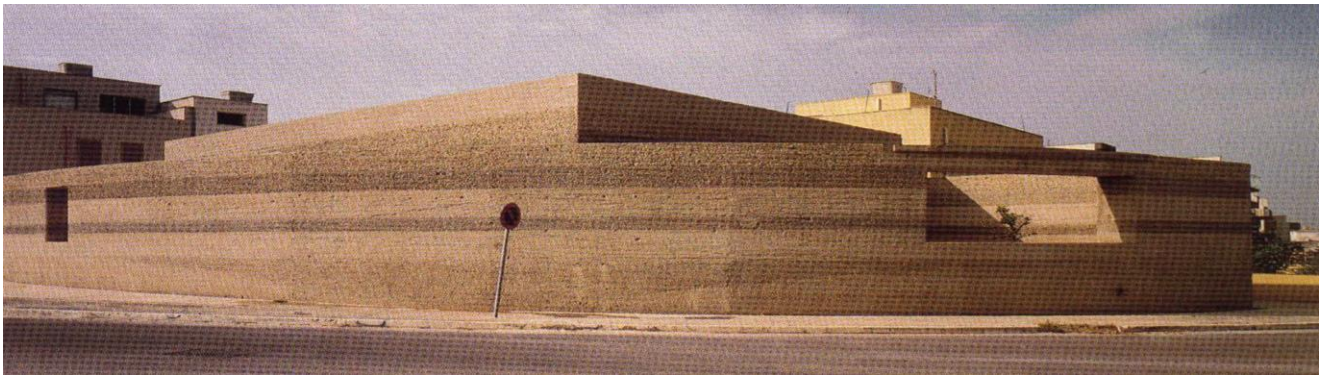

[45] Βλαχόπουλος Ι., Καλογήρου Ν., , «European Masters – Ευρωπαίοι Αρχιτέκτονες- Δημιουργοί, Αστική Αρχιτεκτονική», τ. 3, εκδ. Atrium – Μαλλιάρης παιδεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1995, κεφ. «Μικρός Κήπος στη Gibellina», σελ. 251 - 252

[46] Βλαχόπουλος Ι., Καλογήρου Ν., , «European Masters – Ευρωπαίοι Αρχιτέκτονες- Δημιουργοί, Αστική Αρχιτεκτονική», τ. 3, ό.π., κεφ. «Μικρός Κήπος στη Gibellina», σελ. 253

ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ - ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΕΡΕΙΠΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΠΟΛΗΣ

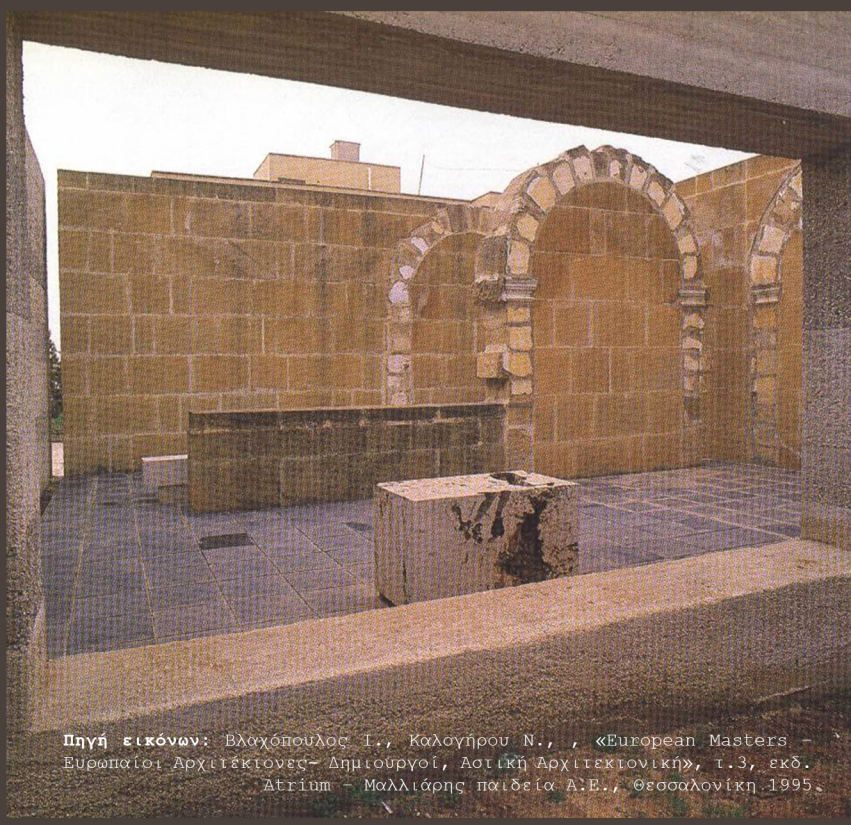

Πηγή εικόνων: Βλαχόπουλος Ι., Καλογήρου Ν., , «European Masters - Ευρωπαίοι Αρχιτέκτονες- Δημιουργοί, Αστική Αρχιτεκτονική», τ.3, εκδ. Atrium - Μαλλιάρης παιδεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1995.

ΟΙ ΠΕΝΤΕ ΠΛΑΤΕΙΕΣ ΣΤΗ GIBELLINA - F. PURINI, L. THERMES

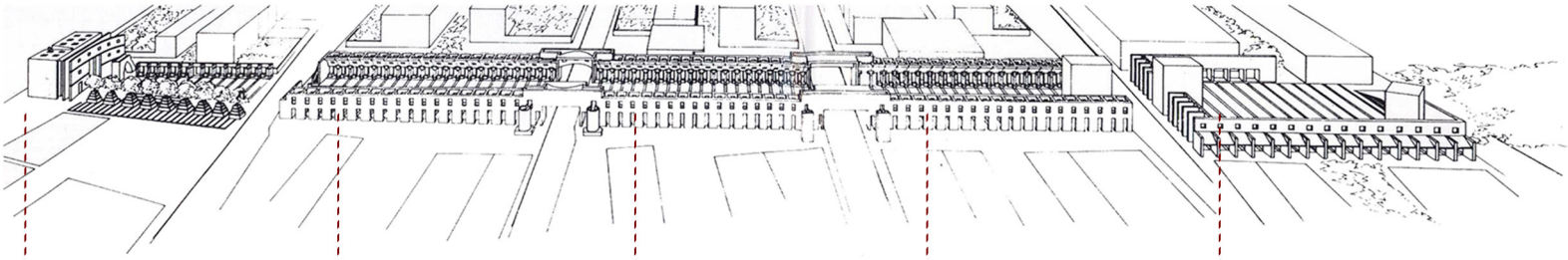

Piazza Rivolta
Contadina

Piazza Fasci dei
Lavoratori di Gibellina

Piazza Monti
di Gibellina

Piazza Autonomia
Siciliana

Piazza Portella
delle Ginestre

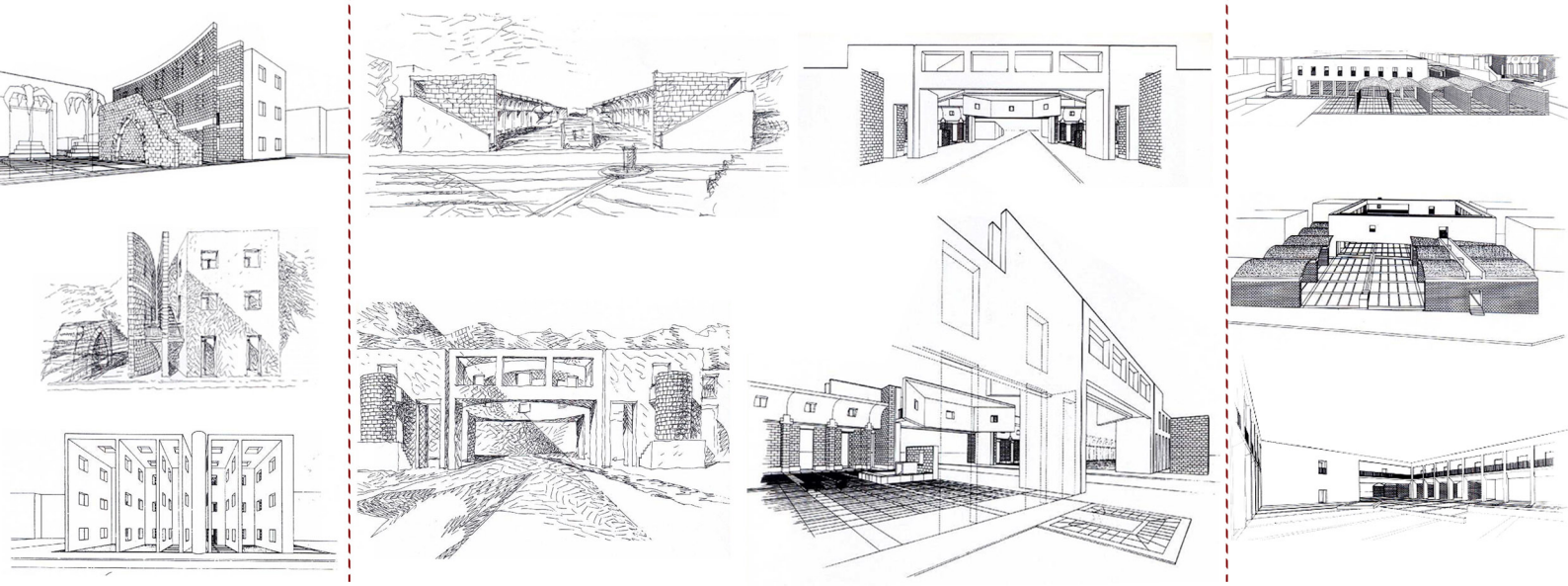

Πηγή εικόνων και σκίτσων: Βλαχόπουλος Ι., Καλογήρου Ν., , «European Masters - Ευρωπαίοι Αρχιτέκτονες- Δημιουργοί, Αστική Αρχιτεκτονική», τ.3, εκδ. Atrium - Μαλλιάρης παιδεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1995, www.google.gr/maps

Μια εξίσου χαρακτηριστική περίπτωση σχεδιασμένου δημόσιου χώρου του κεντρικού πυρήνα της πόλης αποτελούν και «Οι πέντε πλατείες της Gibellina». Πρόκειται για έργο των Purini και Thermes, οι οποίοι πρότειναν μια εντελώς σύγχρονη προσέγγιση του αστικού χώρου, χωρίς καμιά σχέση με τη συμβατική έννοια της πλατείας. Αυτό βέβαια γνώριζαν ότι ενέχει και σοβαρούς κινδύνους όπως η πιθανότητα δημιουργίας τελικά χώρων κλειστών στον εαυτό τους, μακριά από τον αληθινό προορισμό τους ως δημόσιων χώρων για το κοινό. Στόχος τους ήταν η επέκταση της έννοιας του δημόσιου χώρου σε ολόκληρη την πόλη. Έτσι οι Purini και Thermes δημιούργησαν ένα σύστημα - διαδρομή από πέντε τομείς, τρεις κεντρικούς (Piazza Fasci dei Lavoratori, Piazza Monti di Gibellina, Autonomia Siciliana), που ο καθένας έχει τη δική του ταυτότητα αλλά ενοποιούνται από την κοινή τους μορφή και δύο ακραίους (Piazza Rivolta Contadina, Piazza Portella delle Ginestre) που ακολουθούν περισσότερο τη συμβατική ιδέα του ανοιχτού δημόσιου χώρου. Από τους παραπάνω χώρους κανένας δε συνορεύει με κάποιο κτίριο, ο καθένας έχει δικό του σύστημα πεζοδρόμων χωρίς κάποια σχέση με το σύστημα των δρόμων για τροχοφόρα, ενώ η διαγώνια διαμόρφωση του συστήματος κάνει τους δρόμους της περιοχής να συγκλίνουν ώστε να οδηγούν πεζούς και τροχοφόρα στο κέντρο. *"[…] Το νόημα αυτής της αντιμετώπισης είναι δύσκολο να αποδοθεί. Δεν ακολουθεί τον τύπο της piazza, με την αληθινή σημασία της λέξης. Δεν είναι ούτε δρόμος ούτε πεζόδρομος, αλλά ούτε και forum, αφού δε γειτονεύει με σημαντικά κτίρια. Ανήκει σε μια νέα διάσταση, που δανείζεται μερικά χαρακτηριστικά αυτών των τύπων και εισάγει άλλα, που χαρακτηρίζουν ειδικούς τύπους κτιρίων, όπως η αυλή με περιστύλιο, το κλασικό σπίτι, ακόμη και το υδραγωγείο. Τα στοιχεία αυτά φαίνονται καλύτερα στους τρεις κεντρικούς χώρους [...]"* [47]. Στο έργο αυτό αναφέρεται ότι οι Purini και Thermes κατάφεραν να αποδώσουν σε ένα σύγχρονο σύνολο μια αίσθηση κλασικής παράδοσης, μεταφέροντας στο σύγχρονο σχεδιασμό τα κύρια επιτεύγματα της ιστορίας της αρχιτεκτονικής με την ενσωμάτωσή τους στη σύγχρονη πολεοδομία.

Για την καλύτερη κατανόηση των παραπάνω φαίνονται στο διπλανό πίνακα τα τρισδιάστατα αρχικά σκίτσα αλλά και φωτογραφίες της υφιστάμενης κατάστασης της κάθε πλατείας. Στο σύστημα των τριών κεντρικών πλατειών λοιπόν, φαίνεται χαρακτηριστικά η πλινθοδομή, οι σειρές κιόνων, η απαλή καμπύλη στο άνω μέρος των πλάγιων τοίχων, στοιχεία που τις ενοποιούν μεταξύ τους. Τα στοιχεία αυτά δημιουργούν ένα κλασικό περιβάλλον στο οποίο όμως ενσωματώνονται θραύσματα κεραμικών σε έντονα χρώματα, χαρακτηριστικό του στιλ του Gaudi. Από την άλλη φαίνεται η πλατεία Portella delle Ginestre, ένας τετράγωνος χώρος που το αρχικό σχέδιο την

[47] Βλαχόπουλος Ι., Καλογήρου Ν., , «European Masters – Ευρωπαίοι Αρχιτέκτονες- Δημιουργοί, Αστική Αρχιτεκτονική», τ. 3, εκδ. Atrium – Μαλλιάρης παιδεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1995, κεφ. «Οι πέντε πλατείες στη Gibellina», σελ. 244

έδειχνε να περιβάλλεται από στοές, στη μία πλευρά να περιλαμβάνει κλειστή αγορά, ενώ ολόγυρα να υπάρχουν και περίπτερα με στέγες που θυμίζουν τη χρωματική τεχνική του Gaudi. Σήμερα η μορφή της διαφέρει αρκετά καθώς φαίνεται να μην περιβάλλεται από στοές ή κάποια άλλα κτίρια – περίπτερα όπως φαίνονταν στα αρχικά προοπτικά σχέδια, αλλά αντίθετα αποτελεί έναν ελεύθερο δημόσιο χώρο, πιο κοντά στη συμβατική έννοια της πλατείας.

Σε αυτό το σημείο θα ήταν σημαντικό να τονιστεί ότι και στη περίπτωση των οικισμών της Σαντορίνης που μελετήθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο όπως και στο σχεδιασμό των πλατειών της Gibellina οι αρχιτέκτονες χρησιμοποιούν ως βασικό εργαλείο τους το προοπτικό σκίτσο με διαφορετικό όμως τρόπο και για διαφορετικό σκοπό. Συγκρίνοντας, λοιπόν, τις δύο αυτές περιπτώσεις, στη πρώτη περίπτωση, αυτή της Σαντορίνης, τα προοπτικά σκίτσα αλλά και τα περαιτέρω σχέδια δεν απεικόνιζαν απομονωμένους τους δημόσιους χώρους του οικισμού ή τα δημόσια κτίρια, αλλά περισσότερο τις σχέσεις που ήθελαν οι αρχιτέκτονες να αποδώσουν στα διάφορα τμήματα του οικισμού. Οι σχέσεις αυτές αφορούσαν δηλαδή τις σχέσεις μεταξύ των δημόσιων κτιρίων, αυτές μεταξύ των κατοικιών στο επίπεδο ενός συγκροτήματος κατοικιών και έπειτα της γειτονιάς αλλά και τις σχέσεις όλων των παραπάνω μονάδων μέσα στον οικισμό σε συνδιασμό πάντα με τα ιδιαίτερα τοπογραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Αντίθετα στα παραπάνω σκίτσα των πλατειών της Gibellina είναι αρχικά εμφανής οι προθέσεις σχετικά με το σχεδιασμό και το χαρακτήρα των πλατειών, ως όμως ενός αυτόνομου χώρου και όχι ως μέρος του συνόλου της πόλης. Δε διαφαίνεται δηλαδή καμία προσπάθεια σχεδιασμού των πλατειών σε σχέση με τις μονάδες κατοικιών που τις περιβάλλουν, ενώ φαίνεται ότι ως όψη των πλατειών έχει χρησιμοποιηθεί το σύστημα τοίχων με τις καμπύλες στο επάνω μέρος, χωρίς κάποια ιδιαίτερη χρήση και σύνδεση με τις κατοικίες.

Χαρακτηριστική λοιπόν είναι από τα παραπάνω η ένταση σχεδιασμού της νέας πόλης της Gibellina που είναι εμφανής κυρίως στους δημόσιους χώρους της, τον κήπο και τις πλατείες. Όμως όπως είχε αναφερθεί και από τους αρχιτέκτονες που συμμετείχαν στο σχεδιασμό της πόλης υπήρχε ο κίνδυνος της μετατροπής των δημόσιων χώρων σε κλειστούς χώρους και ασύνδετους με την υπόλοιπη πόλη, λόγω του υπερσχεδιασμού αυτού, κάτι που δε συνάδει με την κλασική αντίληψη για το χαρακτήρα ενός δημόσιου χώρου. Έτσι οι πλατείες αυτές φαίνεται ότι δεν αποτέλεσαν ανοιχτούς δημόσιους χώρους με τη σημερινή έννοια της πλατείας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το γεγονός ότι η μία πλατεία δεν ακολούθησε τελικά τα αρχικά σχέδια, αλλά μετατράπηκε σε πλατεία πιο κοντά στα συμβατικά πρότυπα ενός δημόσιου χώρου.

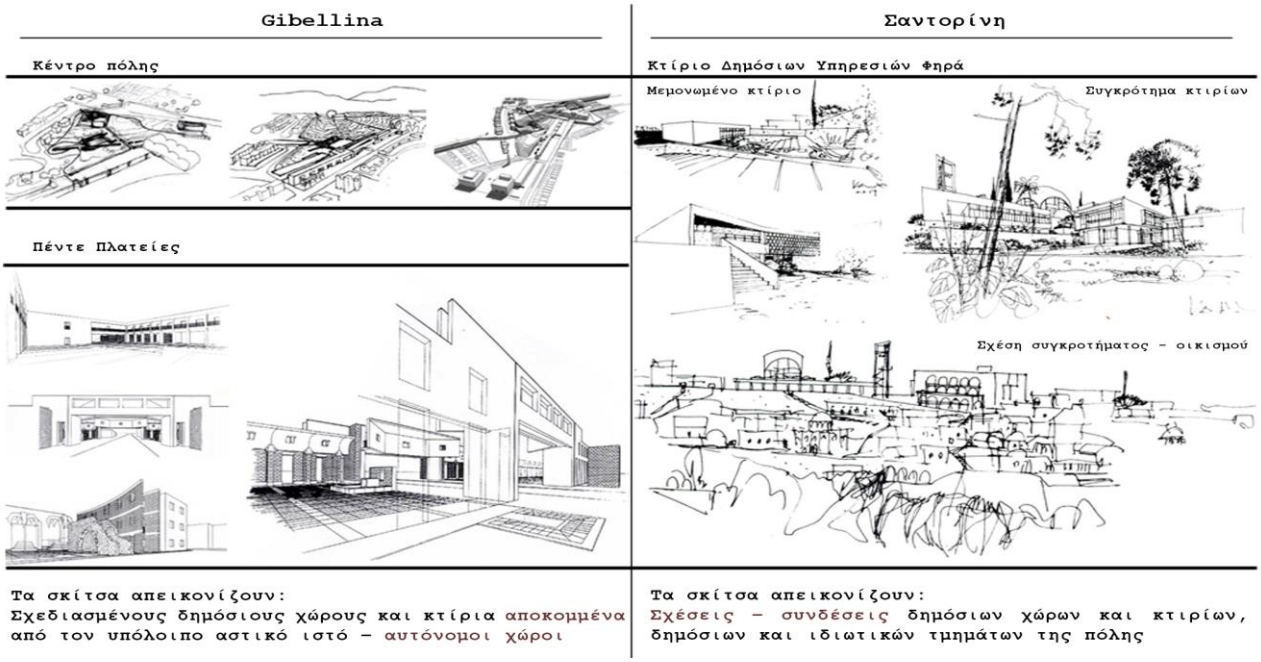

Αντίθετα με την πόλη της Gibellina η πόλη Montevago της Σικελίας ξαναχτίστηκε μετά το σεισμό του 1968 δίπλα στη προσεισμική καταδεικνύοντας μια ισχυρή προσπάθεια συνέχειας της πόλης. Στα ερείπια φαίνεται η μνημειακότητα του παλιού κέντρου το οποίο χρησιμοποιείται ακόμα από τους κατοίκους. Η νέα πόλη αρχικά χτίστηκε σε μια απόσταση από το παλιό κέντρο, όμως χωρικά συνδέεται πλέον με αυτό μέσω μιας οικιστικής περιοχής που παρεμβάλλεται. Λόγω αυτής της συνέχειας το παλιό κέντρο και η νέα οικιστική περιοχή μπορούν να θεωρηθούν σαν ένα ενιαίο σύστημα.

Επίσης, η πόλη Santa Margherita ανοικοδομήθηκε ξανά δίπλα στη παλιά πόλη. Η προσεισμική πόλη είχε υποστεί σοβαρές ζημιές στο σύνολό της καθώς τα χαρακτηριστικά και η ηλικία των κτιρίων επιδείνωσαν τις ζημιές. Ήταν χτισμένα ως επί το πλείστον από πέτρα με ανεπαρκή κονίαμα, χωρίς σύνδεση μεταξύ των δομικών υλικών και ανεπαρκή θεμέλια. Τα ερείπια σήμερα φαίνονται να ξεπροβάλλουν πάνω από το μέρος της πόλης που ξανακτίστηκε ή είχε μείνει ανέπαφο. Η σύνδεση παλιάς – νέας πόλης γίνεται στη πλατεία , όπου δημιουργείται ένα σκηνικό για την αναπαράσταση της στρατηγικής της ανασυγκρότησης σε σχέση με το ιστορικό υπόβαθρο. Σε αυτή τη θέση βρίσκονταν το Palazzo Filangeri ή αλλιώς Palazzo Gattopardo και μία διπλή εκκλησία από τα οποία μόνο οι τοίχοι έμειναν όρθιοι. Έτσι αποκατέστησαν μόνο τις προσόψεις του Palazzo Filangeri προς τη μεριά της πλατείας. Στην υπόλοιπη πόλη δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη στρατηγική αποκατάστασης αλλά μεμονωμένες ιδιωτικές πρωτοβουλίες.

Τρόποι και σημεία σύνδεσης παλιάς – νέας πόλης στα παραδείγματα των πόλεων Santa Margherita και Montevago (Πηγή: Προσωπικό αρχείο)

Σε αυτά τα παράδειγματα διαφαίνεται μια πιο έντονη, σε πρώτη ανάγνωση, προσπάθεια διατήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μίας πόλης που ισοπεδώθηκε από σεισμό, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με το αντίστοιχο παράδειγμα των οικισμών στην Κεφαλονιά, όμως αποτελούν και πάλι αποσπασματικές προσπάθειες. Στη περίπτωση της Gibellina είναι κατανοητό ότι υπήρχε εξαρχής μια τάση αποκοπής από τον παλιό τρόπο ζωής και συνεπώς και από την παλιά πόλη. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε η νέα πόλη ανοικοδομήθηκε σε απόσταση από την προσεισμική και ακολούθησε πιο σύγχρονες αρχές πολεοδομικού σχεδιασμού. Χαρακτηριστικό ήταν και το γεγονός ότι η προσπάθεια ενσωμάτωσης στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς περιορίστηκε στην εισαγωγή αρχιτεκτονικών στοιχείων της κλασικής αρχαιότητας μόνο στους δημόσιους χώρους της πόλης, που ουδεμία σχέση έχουν με τη προσεισμική μεσαιωνική πόλη Gibellina. Οι πόλεις Montevago και Santa Margherita φαίνεται ότι δε σχεδιάστηκαν τόσο εξονυχιστικά, απλά έγινε μια προσπάθεια σύνδεσης παλιάς – νέας πόλης μέσω του δημόσιου χώρου στη δεύτερη περίπτωση, ενώ στην πρώτη προέκυψε μέσω της δημιουργίας της ενδιάμεσης οικιστικής περιοχής.

Εικόνες: Palazzo Filangeri προσεισμικά, το 1968 και μετασεισμικά. Δημιουργία του σκηνικού αναπαράστασης τμήματος της προσεισμικής πόλης. Επεμβάσεις μόνο στα μέτωπα της πλατείας για τη μετάβαση από την προσεισμική στη νέα πόλη. (Πηγή: http://royalfilangeri.com)

"Επομένως, η καταστροφή όπως και η δημιουργία
είναι μια από τις αποστολές της φύσης"
Marquis de Sade (1740-1814)

Κεφάλαιο Τέταρτο:

Σ υ μ π ε ρ ά σ μ α τ α

Εικόνα κεφαλαίου: Αργοστόλι Κεφαλονιά 1953, Πηγή: προσωπικό αρχείο Γ. Γαλανού

[...] Λίγο μετά το (πρώτο) σεισμό [...] όλα τούτα μαρτυρούσαν πως η γη δεν είχε ακόμα κατασταλάξει. Η γη ήταν ανήσυχη. [...] όλη νύχτα, τα σπίτια περίμεναν, κλειστά, σκοτεινά και παρατημένα. Μα κανένας δεν ήρθε. Δεν ήταν γραφτό να κατοικηθούν ξανά. Δεν έγιναν αποδεκτά στον κόσμο των ζωντανών, ούτε όταν ξημέρωσε η επόμενη μέρα. Οι άνθρωποι έμπαιναν μέσα [...] όχι για να τα επιδιορθώσουν, μα για να βγάλουν έξω πράματα. [...] Έτσι, λοιπόν, μόλο που ξημέρωσε καινούρια, ηλιοφώτιστη μέρα, τα σπίτια καταδικάστηκαν σε βαθύτερη απομόνωση. [...] Ύστερα συνέβη εκείνο που παραβίασε όλα τα σκοτεινά σπίτια, δια παντός. Ήταν 11:25 το πρωί της δωδεκάτης Αυγούστου. [...]

[...] Η σκόνη άρχισε να κατακάθεται. Μισή ώρα μετά το σεισμό, η ατμόσφαιρα είχε καθαρίσει. Το θέαμα που αντίκρισε ο Ναπολέων τον έκανε να σκεφτεί: «Δεν βρίσκομαι στο Ληξούρι. Βρίσκομαι κάπου αλλού». Η πρώτη σειρά σπιτιών κατά μήκος της προκυμαίας είχε εξαφανιστεί, όπως και η δεύτερη σειρά, πίσω της΄ το ίδιο και η τρίτη, και η τέταρτη. Και η τελευταία σειρά των ισοπεδωμένων σπιτιών αποκάλυψε το λόφο πίσω από το Ληξούρι, ένα τοπίο που δεν το είχε δει ποτέ, επειδή το έκρυβαν τα σπίτια. [...]

[...] Μπήκαν στο πάρκο (του Νάπιερ), [...] το ανώνυμο πλήθος καλωσόρισε το Μαρίνο και το κορίτσι – που ήταν κι αυτοί εξίσου ανώνυμοι. Τους άγγιζαν τα χέρια τους φιλούσαν στα μάγουλα' δεν αντάλλαξαν ονόματα. Οι απελπισμένες φωνές που γύρευαν συγκεκριμένα πρόσωπα είχαν σιγήσει΄ [...] Ίσως οφειλόταν στο γεγονός ότι οι άνθρωποι είχαν τώρα δύο εμφανέστατες ομοιότητες μεταξύ τους: ήταν ζωντανοί και δεν είχαν τίποτα δικό τους. [...]

Τα παραπάνω αποσπάσματα προέρχονται από το πεζογράφημα της Καίη Τσιτσέλη "Ο θάνατος μιας πόλης", όπου αφηγείται τους σεισμούς της Κεφαλονιάς του 1953 μέσα από τη ζωή και τις δραστηριότητες των κατοίκων – ηρώων της. Σε αυτά τα αποσπάσματα διαφαίνεται έντονα το απρόβλεπτο του φαινομένου, η μανία της φύσης και η αδυναμία του ανθρώπου να αντιδράσει την ώρα ενός φυσικού φαινομένου. Μέσα σε λίγα μόνο λεπτά είναι δυνατόν να καταρρεύσει μια ολόκληρη πόλη. Υπάρχουν συχνές λογοτεχνικές αναφορές σε βίαιους αφανισμούς πόλεων, που οφείλονται κατά βάση όμως σε στρατιωτικές επιθέσεις. Εδώ όμως έχουμε να κάνουμε με τον αγώνα της ανθρωπότητας ενάντια στις δυνάμεις της φύσης, όπου η φύση τελικά υπερτερεί.

Από την ανάλυση των παραπάνω τριών παραδειγμάτων – νησιών που υπέστησαν τις καταστροφικές συνέπειες του σεισμικού φαινομένου γίνεται όμως φανερό ότι παρά το γεγονός ότι αυτό το φαινόμενο δε μπορεί να αποτραπεί, μπορεί όμως με τις κατάλληλες δράσεις και μέσα να αντιστραφεί για τη δημιουργία νέων πόλεων, καλύτερα σχεδιασμένων που να ανταποκρίνονται στο σύγχρονο κάθε φορά τρόπο ζωής με διατήρηση παράλληλα των ιστορικών πτυχών της πόλης. Αυτό όμως έγκειται κάθε φορά στις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που επικρατούν σε μια χώρα, αλλά και

στις αποφάσεις των κρατικών υπευθύνων και τα συμφέροντα των ιδιωτών. Γι' αυτό το λόγο παρατηρήθηκε μια πολύ διαφορετική αντιμετώπιση του φαινομένου ανάμεσα στις περιπτώσεις της Ελλάδας και αυτή της Σικελίας.

Στην Ελλάδα τη δεκαετία του '50 όταν έγιναν οι σεισμοί στη Κεφαλονιά οι αρχιτέκτονες δεν είχαν ασχοληθεί με τη μελέτη της πολεοδομικής ανασυγκρότησης μιας πόλης και τη σχέση που θα μπορούσε να έχει με την παλιά, πόσο μάλλον με την ιδιαίτερη περίπτωση για την ανοικοδόμησή της ύστερα από την ολοκληρωτική της καταστροφή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα στη Κεφαλονιά που ήταν η πρώτη τέτοια περίπτωση να ακολουθηθεί μια μηχανιστική διαδικασία που εξυπηρετούσε την έκτακτη ανάγκη για τη στέγαση των σεισμόπληκτων χωρίς προβληματισμό για τη χαμένη αρχιτεκτονική και πολεοδομική παράδοση. Έτσι ενώ υπήρχε αφενός η δυνατότητα ενός σχεδιασμού εκ του μηδενός των οικισμών, εξαιτίας των πολιτικών αποφάσεων, της καθολικής ισχύς του πρώτου ΓΟΚ, αλλά και των ιδιωτικών συμφερόντων δεν αξιοποιήθηκαν οι δυνατότητες που θα μπορούσε να δώσει μια σεισμική καταστροφή για την υλοποίηση ενός σωστού αναπτυξιακού σχεδιασμού με αποτέλεσμα την τελική διαμόρφωση πόλεων με εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα από τον προσεισμικό. Παρόλα αυτά όμως πραγματοποιήθηκε μεγάλη προσπάθεια για την ανοικοδόμηση των οικισμών του νησιού παρά τις αρνητικές συγκυρίες της εποχής (μεταπολεμικό κλίμα, ασταθής πολιτική κατάσταση και οικονομικές δυσκολίες της χώρας).

Έτσι στην περίπτωση της Κεφαλονιάς το εγχείρημα της ανοικοδόμησης των οικισμών υπήρξε πολύ δύσκολο λόγω των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών που επηρέασαν καθοριστικά τη σκέψη γύρω από τον αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό σχεδιασμό αλλά και εξαιτίας του ότι δεν υπήρχε παρόμοια σε μέγεθος προηγούμενη εμπειρία. Οι καταστροφές στο κτιριακό απόθεμα ήταν σαφώς τεράστιες όμως καθοριστική ήταν και η απόφαση για την κατεδάφιση κάποιων δειγμάτων της τοπικής αρχιτεκτονικής που είχαν απομείνει. Έτσι η πολεοδομική και αρχιτεκτονική μορφή του νησιού μεταβλήθηκε ριζικά. Το νησί στο σύνολό του απέκτησε μια αλλοτριωμένη ως προς την αρχική του εικόνα, με εξαίρεση το βόρειο τμήμα του, όπως ο οικισμός Φισκάρδο που είχε υποστεί λιγότερες καταστροφές. Έτσι εδώ δεν αξιοποιήθηκε η ευκαιρία για μια σύγρονη ρυμοτομία των οικισμών με διατήρηση των προσεισμικών αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οικισμού με αλλοτριωμένη μορφή ως προς την προσεισμική του είναι η πρωτεύουσα του νησιού, Αργοστόλι. Από την προσεισμική πολεοδομία της πόλης έχουν διατηρηθεί μόνο κάποιοι σημαντικοί οδικοί άξονες και ως κέντρο της αυτό που είχε αρχίσει να δημιουργείται τα τελευταία χρόνια πριν το σεισμό στο βόρειο τμήμα, κάτι που όμως έγινε περισσότερο μηχανικά χωρίς βαθύτερη σκέψη και συνείδηση της πράξης αυτής. Όσον αφορά την αρχιτεκτονική των κατοικιών της πόλης σήμερα παρατηρούνται οι κατοικίες αρωγής που δεν είχαν εξαρχής κάποια συνάφεια με

την αρχιτεκτονική γλώσσα του νησιού, πολυκατοικίες όπως είχαν διαμορφωθεί τις δεκαετίες ’60 και ’70 αλλά και κάποιες πιο σύγχρονες που είναι αποτέλεσμα των τελευταίων ετών. Έτσι είναι εμφανής η σύγχυση που επικρατεί στην όψη της πόλης στον τομέα της αρχιτεκτονικής των κατοικιών της. Από την άλλη ο οικισμός Κουρκουμελάτα αποτέλεσε ένα πρότυπο για την εποχή οικισμό με μια ομοιόμορφη εικόνα, άσχετη όμως προς την προσεισμική που οφείλεται σε ιδιωτική και όχι κρατική πρωτοβουλία.

Αντίθετα στη περίπτωση της Σαντορίνης που υπήρξε μεταγενέστερη της περίπτωσης της Κεφαλονιάς παρατηρήθηκε μια πιο συγκροτημένη δράση και ενέργειες καθιστώντας το παράδειγμα αυτό ένα από τα λίγα παραδείγματα οργανωμένης ανοικοδόμησης ύστερα από σεισμική καταστροφή και ένα θετικό οιωνό για την αντίληψη ότι τελικά μια καταστροφή μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για ένα καλύτερο σχεδιασμό. Προς αυτή την κατεύθυνση ενίσχυσε το γεγονός ότι οι απώλειες στο οικιστικό απόθεμα του νησιού αυτού ήταν λιγότερες σε σύγκριση με τις καταστροφές στη Κεφαλονιά. Ταυτόχρονα υπήρχε εξαρχής και η συνείδηση για τη διατήρηση της ταυτότητας του τόπου και την αξιοποίηση και ενσωμάτωση των προσεισμικών ιδιαίτερων αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών χαρακτηριστικών στο νέο σχεδιασμό, από την ομάδα που ανέλαβε την ανοικοδόμηση. Σε αυτό συνετέλεσαν εξάλλου και οι προγενέστερες θεωρητικές αναζητήσεις πάνω σε αυτό το θέμα όπως η έννοια του «Κριτικού τοπικισμού» που παρουσιάστηκε. Τελικά όμως φαίνεται πως η μετέπειτα αντιμετώπισή του από τους κατοίκους ήταν καθοριστική, καθώς φαίνεται να μην αποδέχτηκαν τελικά αυτό τον τρόπο αντιμετώπισης των πόλεων τους αφού έκαναν προσθήκες στις κατοικίες τους αλλοιώνοντας κάποια βασικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά τους. Εξάλλου εξ αρχής είχαν εκφράσει την επιθυμία τους για την κατασκευή κατοικιών πιο κοντά στα πρότυπα των τότε σύγχρονων κατοικιών της Αθήνας. Με αυτό τον τρόπο χάθηκε ως ένα σημείο ο χαρακτήρας και οι κατευθύνσεις που είχαν δοθεί από την ομάδα των αρχιτεκτόνων για την ανοικοδόμηση και επέκταση των οικισμών αυτών. Παρόλα αυτά δε μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι αποτέλεσε ένα πολύ σημαντικό παράδειγμα οργανωμένης ανοικοδόμησης ύστερα από σεισμό, κατά την οποία λήφθηκαν υπόψη τα τοπικά χαρακτηριστικά (φυσικά όπως το τοπίο και τεχνητά όπως η προσεισμική αρχιτεκτονική του). Αξίζει να σημειωθεί η προσπάθεια σχεδιασμού του οικισμού Καμάρι, ο μοναδικός εξολοκλήρου σχεδιασμένος οικισμός, ο οποίος συνοψίζει κάποιες βασικές αντιλήψεις περί πολεοδομικού σχεδιασμού μιας πόλης όπως διατυπώθηκαν στη Χάρτα των Αθηνών του 4ο Διεθνούς Συνεδρίου Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (Congress International de l' Architecture Moderne,CIAM) το 1933 στην Αθήνα με θέμα «Η οργανική πόλις».

Από την άλλη πλευρά στη Σικελία, στην Ευρώπη ήδη από τη δεκαετία του ’60 είχε αρχίσει η προβληματική γύρω από την πολεοδομική ανασυγκρότηση και το ρόλο που θα διαδραμάτιζαν τα μνημεία της πόλης. Παρόλα αυτά αν και ο σεισμός στη Σικελία έπεται των θεωρητικών προβληματισμών, επιλέχθηκε μια διαφορετική αντιμετώπιση για την ανοικοδόμηση της Νέας Gibellina. Έτσι η πόλη Gibellina, λόγω των παραπάνω, αρχικά αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα πόλης με πλήρη πολεοδομικό σχεδιασμό αλλά και σχεδιασμό των δημόσιων χώρων της, που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την ελληνική πραγματικότητα. Με αυτό το δεδομένο θα ήταν δυνατόν να γίνει ο επανασχεδιασμός της πόλης μετά τη σεισμική καταστροφή με βάση τις νέες συνθήκες της εποχής και τις ανάγκες των κατοίκων με παράλληλη διατήρηση του προσεισμικού αρχιτεκτονικού στίγματος. Παρόλα αυτά στο συγκεκριμένο παράδειγμα η ανάγκη για αποκοπή από τον παλιό τρόπο ζωής και τις συνθήκες που επικρατούσαν στην προσεισμική πόλη υπερίσχυσε του συναισθήματος σύνδεσης με το παρελθόν. Αν και έγιναν μεμονωμένες προσπάθειες σύνδεσης με την προσεισμική πόλη και κάποια μνημεία της, ο υπερσχεδιασμός και της τελευταίας λεπτομέρειας ίσως δεν βοήθησε τόσο ώστε τελικά οι κάτοικοι να νιώσουν αυτή τη σύνδεση και να ενταχθεί στην καθημερινότητά τους. Εξάλλου όπως φάνηκε και από τα σκίτσα των αρχιτεκτόνων για το σχεδιασμό των δημόσιων χώρων, τα αντιμετώπιζαν ως αυτόνομα τμήματα της πόλης χωρίς να εξετάζουν και τις πιθανές σχέσεις και συνδέσεις τους με τις υπόλοιπες περιοχές. Επίσης, ο σχεδιασμός των δημόσιων χώρων (πλατείες και κήπος) είναι αρκετά περίπλοκος και χαρακτηρίζεται από την εισαγωγή αριτεκτονικών στοιχείων της κλασικής αρχαιότητας που δεν έχουν καμία σχέση με την προσεισμική μεσαιωνική πόλη Gibellina, ενώ παρατηρείται ταυτόχρονα και η επικράτηση της σύγχρονης αρχιτεκτονικής που έρχεται σε αντίθεση με τον παλιό χαρακτήρα της πόλης. Τέλος, ο τρόπος αντιμετώπισης της παλιάς πόλης της Gibellina είναι δηλωτικός της επιθυμίας για λήθη της προσεισμικής πόλης και στροφή προς μια άλλη – πιο εκσυγχρονισμένη - εποχή.

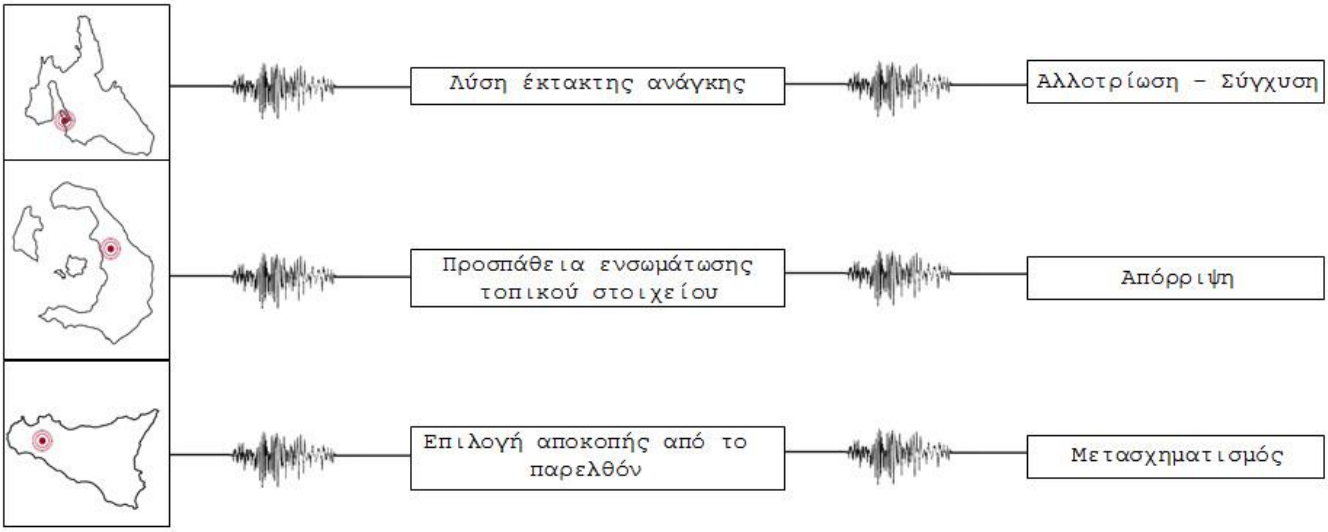

Ο **σεισμός** ως φυσικό φαινόμενο είναι, λοιπόν, μια απρόβλεπτη δράση ικανή να μεταβάλλει ριζικά τη ζωή του ανθρώπου εξαιτίας του βίαιου αφανισμού της πόλης του. Καθίσταται λοιπόν, επιτακτική η ανάγκη για τη μετέπειτα ανοικοδόμησή της με προσπάθεια διατήρησης του συνδέσμου με την ιστορία της πόλης. Από τη στιγμή, λοιπόν, που πάντα θα υπάρχει ο παράγοντας του απρόβλεπτου είναι σημαντικό για έναν τόπο να έχει την ικανότητα να μετατρέψει ένα τραυματικό γεγονός σε δύναμη μεταμόρφωσης αλλά και διατήρησης του χαρακτήρα του. Έτσι απαραίτητα για αυτήν την αντιμετώπιση είναι αρχικά η θεωρητική **αναζήτηση** γύρω από την ανοικοδόμηση πόλεων σε έκτακτες ανάγκες και στη συνέχεια δράσεις για την **αξιοποίηση** και **ενσωμάτωση** της προσεισμικής φυσιογνωμίας της πόλης με τελικό στόχο τη **διατήρησή** της. Παρόλα αυτά όπως φάνηκε από τα παραδείγματα που μελετήθηκαν ο παράγοντας του απρόβλεπτου δεν περιορίζεται μόνο στην εμφάνιση του φυσικού φαινομένου αλλά είναι δυνατή η εκ νέου εμφάνιση του υπό νέα μορφή ανάλογα με τις δράσεις και πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί σε μία πόλη αλλά και την αντιμετώπισή τους από τον τελικό χρήστη, που είναι ο άνθρωπος.

"A man without memory is prey to an illusory existence"
Andrej Tarkovskij (1932-1986)

Κεφάλαιο Πέμπτο:

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α

Εικόνα κεφαλαίου: Αργοστόλι Κεφαλονιά 1953, Πηγή: προσωπικό αρχείο Γ. Γαλανού

ΒΙΒΛΙΑ

- **Αντωνάτος Σπύρος Γ.,** *«Αργοστόλι, η χαμένη πόλη, δράση καθ' οδόν 1853-1953»*, εκδ. Κορυφή, Αθήνα 2005
- **Ανωγιάτης – Πελέ Δ.**, *«Οι οικισμοί της Κεφαλονιάς στη μεγάλη χρονική διάρκεια 1583 – 1907 (Διατήρηση, εγκατάλειψη, ανανέωση)»*, σελ. 39-88, Κεφαλληνιακά Χρονικά, Περιοδική επιστημονική έκδοση, τόμος 6, Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Αργοστόλι 1994
- **Aldo Rossi**, *«Η αρχιτεκτονική της πόλης»*, μτφρ. Βασιλική Πετρίδου, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991
- **Βλάσση Δ.**, *«Ο οικισμός Καρυά της Ερίσσου και η ενοριακή εκκλησία της Υπεραγίας Θεοτόκου της Μπογομένας»*, Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Αργοστόλι 1998
- **Βλαχόπουλος Ι., Καλογήρου Ν**., , *«European Masters – Ευρωπαίοι Αρχιτέκτονες-Δημιουργοί, Αστική Αρχιτεκτονική»*, τ. 3, εκδ. Atrium – Μαλλιάρης παιδεία Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1995
- **Γιακουμακάτος Α.**, *«Ιστορία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής 20^{ος} αιώνας»,* δεύτερη έκδοση, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2009
- **Δεκαβάλλας Κ.**, *«Απ΄ όσα είπα κι έγραψα»*, εκδ. Libro, Αθήνα 1999
- **Δεκαβάλλας Κ.**, *«Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή»*, εκδ. Μουσείου Μπενάκη, 2008
- **Έρευνα μαθητών Β΄ Λυκείου Αργοστολίου***, «Το μετασεισμικό Αργοστόλι σαν σύγχρονη πόλη»,* Αργοστόλι 1990
- **Ζήβας Δ. Α.**, *«Τα μνημεία και η πόλη, 13 κείμενα για την προστασία και τη λειτουργική επανένταξη των μνημείων στον ιστό της πόλης»,* εκδ. Libro, Αθήνα 1997
- **Καρπούζης Ν. Ξ.** (Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών), *«Αργοστόλι Κεφαλληνίας: Μεταβολές στη σύγχρονη ζωή μιας επαρχιακής πόλης»*, Διδακτορική Διατριβή, εκδ Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών – Σειρά διατριβών και Μελετών, Αθήνα 2009
- **Κουνάδη – Παπαδάτου Μπούλα**, *«Παλιά σπίτια στην Κεφαλονιά»*, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1998
- **Λέφας Π.,** *«Αρχιτεκτονική και Κατοίκηση: Από τον Heidegger στον Koolhaas»,* εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2008
- **Luciana Macaluso**, *"LA CHIESA MADRE DI GIBELLINA: Quarant'anni dal progetto alla realizzazione",* Roma 2013
- **Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ.**, *«Αρχιτεκτονική κατοικιών στη Κεφαλονιά – Από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα»*, εκδ. Εικών, 2008

- **Μαρκαντωνάτου Υ., Σιμάτος Λ.**, *«Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική κατοικιών της Κεφαλονιάς (1500-1953)»*, Συνοπτική παρουσίαση, Αργοστόλι 2006
- **Μελιδώνη Ι. (Αρχιτέκτων Μηχανικός), Ραζή Ρ. (Αρχιτέκτων Μηχανικός), Πινιατώρος Β. (Τοπογράφος Μηχανικός),** *«Εγκαταλελειμμένοι Οικισμοί της Κεφαλονιάς: Ιστορία-Εξέλιξη-Ανάλυση-Προτάσεις χρήσης»*, Ανάθεση μελέτης: ΤΕΕ – Τμήμα Δυτικής Ελλάδας, Αργοστόλι-Κεφαλονιά, Ιανουάριος 1996
- **Μοσχόπουλος Γεώργιος Ν., Μαραβέγια – Κώστα Κατερίνα,** *«Αργοστόλι, Σεισμοί 1953 το τέλος και η αρχή μιας πόλης»*, δεύτερη έκδοση, εκδ. Κοργιαλένειον Ίδρυμα, Αργοστόλι 2007
- **Μπεριάτος Η., Δελλαδέτσιμας Π-Μ.**, *«Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη, ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού»,* εκδ. Κριτική, Αθήνα 2010
- **Μπεριάτος Η.**, *«Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία στο μετασεισμικό Αργοστόλι»*, στο τόμο: Ίδρυμα Κεφαλονιάς και Ιθάκης, Σειρά Επιστημονικών Εκδόσεων, «Μελέτες, Για την ιστορία και το χώρο των νησιών Κεφαλονιάς και Ιθάκης», (επιμ. Η. Μπεριάτος), Αργοστόλι, Νοέμβριος 1997
- **Μπεριάτος Η.**, *«Αργοστόλι: πολεοδομικός σχεδιασμός και οικιστική ανάπτυξη από τα μέσα του 20^{ου} στις αρχές του 21^{ου} αιώνα»,* ανάτυπο από τα πρακτικά του Η΄ Διεθνούς Πανιόνιου Συνεδρίου, τόμος Ι, σελ. 593-609, Αθήνα 2009
- **Περιβαλλοντική Ομάδα** του 1996 Γυμνασίου – Λυκείου Σάμης Ν. Κεφαλληνίας, *«Αναζητώντας τις μνήμες του ’53»*, εκδ. Σολδάτος 1998
- **Πουλάκη – Κατεβάτη Διονυσία,** *«Προσεισμική Κεφαλονιά»,* εκδ. Εικών, Αθήνα 2003
- **Συλλογικό έργο**, *«Πόλεις της Μεσογείου μετά από σεισμούς»,* εκδ. Βόλος, 2007
- **Τσιτσέλη Καίη**, *«Ο θάνατος μιας πόλης»,* μτφρ. Παλμύρα Ισμυρίδου, εκδ. Άγρα, Δεκέμβριος 2000
- **Φιλιππίδης Δ.**, «Ανθολογία κειμένων ελληνικής αρχιτεκτονικής 1925-2002» εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, Ιούνιος 2006
- **Φιλιππίδης Δ.**, *«Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Σαντορίνη»,* εκδ. Μέλισσα, 1983
- **Φιλιππίδης Δ.**, *«Νεοελληνική αρχιτεκτονική»,* εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1984

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ: Άρθρα, Βιβλία, Ιστοσελίδες, Κείμενα

- www.benaki.gr
- www.gibellina.siciliana.it/ (Δεκέμβριος 2014)
- www.parchidartecontemporanea.it/gibellina-nuova/ (Δεκέμβριος 2014)
- royalfilangeri.com/ (Ιούλιος 2015)
- www.kostasfragkias.blogspot.com (2011)
- *«Ο υβριδισμός στη Σαντορίνη»*, κείμενο pdf, users.ntua.gr/kamy/ivridismos.pdf (Μάρτιος 2015)
- **Ayca Ata**, *"Lewis Mumford's Theory of Regionalism",* 16 Νοεμβρίου 2012, https://arc612.wordpress.com/2012/11/16/lewis-mumfords-theory-of-regionalism/ (13/10/2015)
- **Caja Michele**, *"Critical Reconstruction as Urban principle"*, 21 Φεβρουαρίου 2013 (www.arcduecitta.it)
- *"CIAM, Rethinking Architecture (1928-1956)",* http://www.open.edu/openlearn/history-the-arts/history/heritage/ciam-congres-internationaux-darchitecture-moderne (Ιούλιος 2015)
- **Giovanni Robustelli**, *"Gibellina: Laboratorio di sperimentazione sociale",* ebook, 2011
- **Kenneth Frampton,** *"Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance, 3. Critical Regionalism and World Culture",* 1981 (http://www.modernindenver.com/wp-content/uploads/2015/08/Frampton.pdf) Σεπτέμβριος 2015
- **Laura Cantarella, Lucia Giuliano**, *"T : T Topography of Trauma"*, ερευνητική εργασία 2008-2010
- **Σαρηγιάννης Γ. Μ.** , «*Η Χάρτα της Αθήνας και το ιστορικό της πλαίσιο, Μέρος Β΄, Το CIAM, η Χάρτα και η πολεοδομία ως το 1960»*, 4-1-2011, (www.greekarchitects.gr, Αύγουστος 2015)
- **Σελιανίτη Ε.**, *«Χάρτα των Αθηνών, άποψη του Μοντέρνου Κινήματος για την πόλη ή ερμηνεία των συμπερασμάτων του IV CIAM από τον Le Corbusier;»*, εργασία στο πλαίσιο του μαθήματος Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός του Χώρου, Πολεοδομία – Χωροταξία, του Δ.Π.Μ.Σ. του ΕΜΠ, ακαδ. έτος 2005-2006 (Αύγουστος 2015)

- **Φιλιππίδης Δ.**, *"Η πολεοδομία στην Ελλάδα"*, άρθρο από τις 2 Ιουνίου 2005, www.greekarchitects.gr (15-2-2015)

ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

- Δ/νση Πολεοδομίας Δήμου Κεφαλονιάς
- Ίδρυμα Φωκά - Κοσμετάτου
- Στατιστική Υπηρεσία Δήμου Κεφαλονιάς (απογραφές πληθυσμού ανά οικισμό 1951, 1961, 1971)
- Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Κεφαλονιάς

"[...] Με τον καιρό η πόλη μεγαλώνει πάνω στον εαυτό της, αποκτά συνείδηση και μνήμη του εαυτού της. Στην κατασκευή της παραμένουν τα αρχικά στοιχεία σχηματισμού της αλλά με το πέρασμα του χρόνου η πόλη τα συγκεκριμενοποιεί και τα μεταβάλλει[...]".

"[...] η μοίρα όμως του ελλαδικού χώρου ήταν να παράγει αρχιτεκτονική ποιότητας, που μέσα από ιστορικές συγκυρίες οδηγείται στην καταστροφή και τον αφανισμό επιβιώνοντας μόνον ως ερείπια και αναμνήσεις[...]"

Τι γίνεται όταν το παρελθόν μιας πόλης χάνεται για πάντα, όταν ένα απρόβλεπτο γεγονός όπως μια σεισμική δόνηση γίνεται αιτία για μια ολοκληρωτική καταστροφή; Είναι δυνατόν μέσα από μια πιο ολοκληρωμένη δράση: πρόληψη, διαχείριση και αντιμετώπιση της φυσικής καταστροφής, να αποτελέσει αυτή η καταστροφή την ευκαιρία για μια καλύτερη ποιότητα ζωής μέσα σε ένα καλύτερα δομημένο περιβάλλον με αναφορές και διατήρηση των προσεισμικών αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών χαρακτηριστικών της πόλης;

"[...] οι καταστροφές και οι κατεδαφίσεις [...] είναι μεταξύ των πιο γνωστών μέσων έκφρασης της δυναμικής της πόλης[...]". Υπό αυτή την έννοια μπορεί μια σεισμική καταστροφή να αποτελέσει την ευκαιρία για ριζικές μεταβολές στη χρήση και στον τρόπο αξιοποίησης του χώρου, που σε διαφορετική περίπτωση δεν θα ήταν εφικτή. Η πολιτική της ανασυγκρότησης που θα ακολουθηθεί μετά από έναν καταστροφικό σεισμό σε μια πόλη είναι καθοριστικής σημασίας για την περαιτέρω εξέλιξή της, όμως υπάρχουν περιπτώσεις όπου η έννοια του απρόβλεπτου είναι δυνατόν να επανεμφανιστεί υπό νέα μορφή...